

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

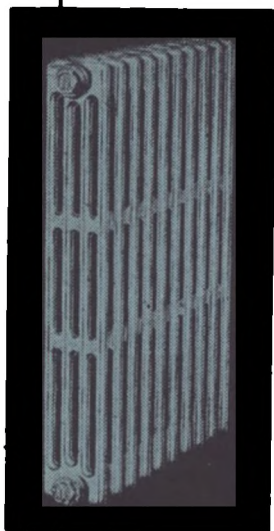
FRA RIBE AMT

1951

BIND XII. IV

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt
i Kommission hos P. Haase & Søn . København

*Anvend til Deres
Centralvarmeanlæg*

*den
moderne*

RIO

STØBEJERNS-RADIATOR

*den er uforgængelig
og har største Varmeevne*

Den bedst egnede Radiator
til Fjernvarme

Dersom De i Forvejen har opstillet RIO Radiatorer i Deres Lejlighed
kan Deres Centralvarmeanlæg uden Forandring tilsluttes Fjernvarme

A/S RIBE JERNSTØBERI · RIBE GRUNDL 1848

**Moderne Kaminer
Kakkelovne & Komfurer
Bygningsstøbegods
Centralvarme-Komfurer**

A/S Ribe Jernstøberi . Ribe

Grundl. 1848

Tlf. Ribe 261

En dansk soldat i Trediveårskrigen

Ved Hans H. Fusing.

I det syttende århundrede var det kun yderst sjældent, at folk af landalmuen kom synderligt langt fra deres hjemegne. De besværlige rejsforhold på de elendige veje og med udsigten til at møde røvere eller ulve gjorde det lidet tillokkende og meget usikkert at færdes over længere strækninger, endsige at komme til udlandet. Helt umuligt var det nu ikke, og det virker ganske oplysende og overraskende, at i et bestemt sjællandsk landsogn, hvor en undersøgelse gør det muligt, var der i tiden 1645-88 ikke mindre end 15 % av alle de begravede, som var født udenfor Sjælland. Ser man bort fra overklassen var der to grupper av danske, der i den tid havde nogen større chance for at komme ud at se sig om, nemlig sømændene og de, der blev udskrevet til soldater. Det hører dog til de sjældne undtagelser, at man finder en jævn mand, der har været så vidt omkring som *Mads Mikkelsen*, og han fik netop sin chance gennem soldatertjenesten, men han synes dog at have udnyttet den i en særlig grad og at have haft en stærk vandrelyst i blodet.

Han blev født om ved 1610 i den lille by Høm i Seem sogn en milsvej sydøst for Ribe, hvor hans fader Mikkjel Jensen var en anset mand, der både var kirkevæрге ved Seem kirke, der var henlagt til det andet kapellani ved domkirken, og tingskriver i det kongelige birk Lustrup eller Lystrup. Hans moder Kirsten Madsdatter stammede fra Fjersted i Spandet sogn i Sønderjylland, og hendes fader Mads Olufsen har været en ejendommelig mand, for han friede til sin senere kone Maren Lydiksdatter, da hun endnu lå i vuggen. Hvorvidt ægteskabet var lykkeligt med den tidlige indvarsling, lader sig ikke avgøre, men frødigt var det i al fald, idet ægteparret fik tolv børn sammen.

Mads Mikkelsen blev i sit hjem til han var en 19 år, da han av lensmanden på Riberhus *Albert Skeel* til Fussingø som bondesøn blev udskrevet til soldat i 1630. På dette tidspunkt ville Christian IV efter sin uheldige deltagelse i Trediveårskrigen søge at dække sin sydgrænse, og han begyndte derfor efter en gammel plan at anlægge en fæstning kaldet Christianspries ved Kielerfjorden, og herhen sendtes den unge soldat. Tidens største danske ingeniurofficer *Axel Urup* til Vognø ledede bygningen av fæstningen og blev dens kommandant, men Mads Mikkelsens nærmeste foresatte var kaptajn *Laurids Svendsen*, der dels på grund av Mads Mikkelsens ungdom, dels fordi han fik bestikkelse av hans fader, formentlig mest av den sidste grund, sørgede for, at han blev forskånet for det hårdeste arbejde og gjorde ham til gefrejter, en underofficersgrad, der nærmest svarer til vort korporal. Efter avsluttet soldatertjeneste ca. 1632 var Mads Mikkelsen hjemme et årstid, men så drog han til

Lolland, hvor han sammen med en halv snes andre blev tærsker på Rudbjærggård, der ejedes af den mecklenborgske adelsmand *Hartvig Passow* til Zehna og hans hustru fru Øllegård Pentz, der havde fået gården med sin første mand *Joachim v. Barnewitz*. Her må han have gjort et godt indtryk på sit herskab, for ved juletid 1641 blev han sadelknægt og oppasser hos sin herre og fulgte hans håndhest. I 1642 blev Hartvig Passow af svenskerne, der havde besat Mecklenburg, gjort til guvernør over her-tugdømmet, og han tog sin sadelknægt med sig i sit nye embede. Da Hartvig Passow døde i 1644, sendte hans enke Øllegård Pentz den betroede unge mand til Wismar for at hente en rejsevogn, der var fuld af våben, men på vejen blev Mads Mikkelsen og hans staldbroder, livkarlen Hans Svab, fanget af svenskerne, der dog slap ham løs, og da han kom hjem til fruén fra sin mislykkede expedition, blev han afskediget af hende.

Svenskerne foretog dengang store hvervninger, og sammen med tre andre, der var blevet arbejdsløse ved Hartwig Passows død, lod han sig i den lille by Parchim i Mecklenburg af svenskerne hverve til rytter og kom til at tjene under *Helmuth Wrangel*, der var oberst for et kavalleriregiment, og som han i sine senere fortællinger kaldte for »Dulle« Wrangel, det vil sige gale Wrangel, et navn han havde fået af sine soldater, fordi han var en vild krabat.¹⁾ Mads Mikkelsen fulgte nu med dette regiment i to år på felttogene i Brandenburg og Schlesien, men efter Wrangels fald i 1647, kom han til at gøre tjeneste i den svenske hovedarmé, der førtes af grev Arvid Wittenberg, og under ham kom han til at kæmpe i Böhmen og Mähren. Han

siger også, at han har været i Ungarn, Siebenbürgen og Vallakiet, men i al fald det sidste kan han ikke have gjort under de svenske faner, da den svenske hær vel var langt omkring, men dog ikke nåede ned i det nuværende Rumænien. Han var med, da kejseren blev slået ved Eger i Østrig og igen under Helmuth Wrangel, da Königsmarck i 1646 erobrede den del av Praha, hvori slottet Hradschin ligger, og hvor svenskerne plyndrede av hjærtens lyst.

Da der endelig i 1648 i Münster blev sluttet fred, blev han med tusinder av andre soldater avtattet og ville så søge hjem til Danmark, men på vejen gennem det fuldstændig opløste Tyskland blev han sammen med nogle andre udplyndret av en av de talløse omstrefjende røverbander og havnede i Magdeburg ved Elben, hvor han måtte se at skaffe sig noget at bestille. Her forsøgte en dansk hvervekaptajn at få ham til igen at blive soldat, men han havde åbenbart fået nok av krigstjenesten, for i stedet tog han fat som høstarbejder i sex uger hos byens borgmester Schmidt, der må have anset ham for en god arbejder, for han gjorde ham til en slags ladefoged,²⁾ der skulle sørge for, at kornet kom i lade. Dette arbejde må han have udført tilfredsstillende, for da høsten var forbi, gav borgmesteren ham en endnu mere betroet stilling ved at gøre ham til kammertjener hos sin søn Hans Schmidt, hvis våben han skulle pudse og passe, og det måtte han jo antages at være sagkyndig i. Borgmesterfamilien ville gerne have beholdt ham og satte så stor pris på ham, at da han rejste, fik han av den en køllert, er par sølvstager, en kårde og tilmed otte dukater, så han havde virkelig fået noget ud av sin tjeneste. Men hjem ville han, og

der bød sig en lejlighed, da liget av Christian IV's søn Christian, der var død i Sachsen i juni 1647, efter krigens ophør blev sejlet hjem ad Elben. Prinsens enke, prinsesse Magdalene Sibylle af Sachsen, førte selv sin mands lig hjem for at det kunne blive begravet i Roskilde domkirke, men under sit ophold i Magdeburg gav hun Mads Mikkelsen tilladelse til at følges med hendes folk til Nykøbing på Falster, der var hendes »livgeding«, det vil sige enkesæde. Efter at prinsessen var draget til København, fulgtes han med to sachsiske fuglefængere, som prinsessen havde taget i sin tjeneste, og da han var godt kendt i Mecklenburg, som han med en vis stolthed — og ret — selv fortalte, fulgte han fuglefængerne til Lübeck, hvorfra de sejlede over Østersøen til Falster ved Mikkelsdagstid — 29. september. Skønt han var klar over, at han kunne have fået mere ud av at blive hos prinsessen, drog han over Lolland hjem til sine forældre i Jylland og var så i Seem i halvanden år. Han kunne imidlertid ikke falde til ro hjemme, men rejste ved påsketid 1650, — han siger ganske vist, at det var i 1648, men det kan ikke passe med hans øvrige tidsopgivelser, der i det hele taget er meget usikre, — over på Sjælland til Sørhymagle, der ligger en snes kilometer øst for Korsør. Præsten her, hr. *Mads Jensen Prom*,³⁾ var nemlig hans sødskendebarn, idet deres mødre vistnok var søstre, men her blev han også kun kort, sommeren over til høsten, da han tog ned til Lolland, hvor hans broder Anders Mikkelsen havde rodet sig ind i et eller andet og trængte til sin families hjælp. Han skaffede broderen noget arbejde, men heller ikke Anders Mikkelsen havde blivende sted og tog kort efter til Hol-

land og senere helt til Ostindien, hvor broderen tabte ham af syne.

Mads Mikkelsen vendte så igen hjem til Seem, men kun for en kort tid, idet han snart slog sig ned i Ribe, hvor han i en tre års tid ernærede sig som lærredshandler. Måske var det på handelens vegne, at han igen måtte av sted, men i al fald rejste han indenfor de tre år flere gange fra Ribe og var blandt andet igen en tur til Sørbymagle. Man skulle ellers tro, at han var faldet til rolighed, for 1651 havde han giftet sig med en pige ved navn *Maren Tokkesdatter*, og de var gift i en snes år til hun døde omkring 1671, men børn fik de ikke. Selvom han sammen med hende havde udvidet sin handelsvirksomhed til blandt andet også at omfatte øl og senere en tid virkede som brolægger, havde han dog stadig bissclæder i sålerne og måtte på farten igen. Denne gang tog han arbejde som stuedriver og drog ned til Holland med nogle av de vældige øneflokkede, der hvert år passerede Ribe på vej til det hollandske avsætningsmarked. Selv om Ribe dengang var en livlig handelsby, hvor der skulle være nok at gøre for en driftig mand, kunne han dog heller ikke der finde sig til rette, og skønt han havde eget hjem med en kone og en handelsvirksomhed, bandt dette ham ikke.

I 1657 rustedes der igen mod svenskerne, og skønt Mads Mikkelsen nu var godt op i fyrrerne, hvad der dengang var en temmelig høj alder, lod han sig påny hverve til soldat. Ganske vist fortæller han, at han gik med frivillig i stedet for en fasters søn Poul Christensen, der efter sin egen fremstilling var blevet udskrevet til soldat, fordi han var raget uklar med en vis Bertel Jensen, åbenbart en ride-

foged, over en studehandel, men selv om der kan have været de smukkeste motiver i retning af at ville hjælpe fætteren, har man dog en fornemmelse av, at Mads Mikkelsen ikke har kunnet modstå krigstrompetens klang. I al fald godkendte lensmanden på Riberhus, der nu var *Otto Krag* til Voldbjærg, ombytningen av den utrænede bonde med en gammel krigsmand, og han kom til at gøre tjeneste ved oberst *Valdemar Lykkes* regiment under kaptajn Otto Henrichsen, der naturligt nok straks gjorde ham til korporal. Hans krigsdeltagelse blev nu kun kort, for allerede først i august blev han fanget, da Carl X Gustaf indtog Elmshorn i Holsten. Han førtes til den dengang svenske besiddelse Wismar, hvorfra han med firehundrede andre fanger skulle have været sendt til Lifland. Selv om hans militære charge var beskeden, kom han dog til at virke som anfører for de mange fanger og opnåede en vis gunstig stilling. Derved, og fordi han fik »råderum til praktik«, lykkedes det ham at stikke av fra sine svenske fangevogtere og slippe til Lübeck, hvorfra han vandrede hjem til Ribe.

Her mødte der ham imidlertid en alvorlig skuffelse. Som soldat skulle han synes, at han måtte være fri for at betale krigsskatter, men magistraten i Ribe har åbenbart lagt mere vægt på, at han var næringsdrivende borger, så den forlangte av ham, at han skulle deltage i betalingen av den brandskat, som byen havde måttet udrede til de svenske besættelsestropper. Med nogen grund følte den gamle kriger sig krænket; han havde dog gjort sit for at forsvare landet, men borgerne blev ved at kræve ham lige til 1671, da han mistede sin hustru,

og det er derfor forståeligt, at han rystede Ribestøvet af sine fødder og drog hjem til Seem, hvor han i to—tre år boede hos sin søstersøn Oluf Knudsen, men han faldt ikke til hjemme længere, og tog så i 1674 igen over til Sjælland, hvor han 31. august kom til sin fætter i Sørbymagle præstegård. Her søgte og fandt han åbenbart et fristed efter sin omtumlede tilværelse, der havde taget på hans helbred, så han ikke længere var stærk nok til grovere arbejde. Han tilbød at blive røgter, og han passede køerne med flid og så efter kvæget om sommeren, så han gjorde nytte og spiste ikke bare nådsens brød. På en anden måde har han nu nok gjort gavn for føden, for han har fortalt præsten og hans familie om sine brogede oplevelser, sådan at man næsten kan høre hans stemme igennem den lille biografi av ham, som præsten har skrevet i kirkebogen, hvorfra disse meddelelser er hentet. Soldatertiden og fortrædelighederne i Ribe synes at have optaget ham mest, og selv om det har knebet for ham at fæstne de enkelte begivenheder til bestemte — og rigtige — årstal, er der god sammenhæng i fortællingen om den gamle hugaf. Han har nok også udfyldt et savn i den lille by, der nogle år før hans ankomst havde mistet en anden veteran, endda en ældre, der havde været med, da Christian IV indtog Kalmar og Elfsborg, og endnu tidligere i århundredet havde der i sognet levet en meget gammel mand, præsten mente endog, at han var blevet 127 år gammel, der havde kunnet fortælle, at han under Grevens fejde havde set et slag blive udkæmpet på Flakkebjærg mark. Sognefolkene var således vant til at høre soldaterhistorier, så Mads Mikkelssens fortællinger er nok faldet i en god jordbund hos dem.

Imidlertid skrantede Mads Mikkelsen, han var altid svag og ofte syg, og ud på sommeren 1676 fik han sin helsot, og efter at han den 28. juni havde modtaget den sidste nadver, døde han den 30. juni klokken ti om formiddagen 66 år gammel. Hr. Mads Prom begravede ham den 1. juli og havde til text for sin tale valgt slutningen av det 19. kapitel i Jobs bog, hvor han begyndte med det 25. vers, hvori det hedder: »Jeg ved, at min genløser lever«, hvad der er en naturlig text for en begravelsestale, men sidst i kapitlet hedder det: »...Frygter for sværdet, thi vreden rammer misgerninger, som fortjener sværdet«, og selv om præsten dermed har villet give sin tale et militært sving, lød det lidt hårdt overfor den gamle kriger, der blot havde valgt en livsgerning, der var naturlig for tiden. Han havde ikke fået meget av gods og guld i varigt eje, men han havde dog oplevet mere end de fleste, og man forstår derfor godt, at hans fætter sognepræsten, der har givet små livsskildringer av alle dem, han har begravet, har skrevet sin længste biografi over den gamle soldat.

For en senere tid kan det synes mærkeligt, at en dansk bondesøn først kan gøre tjeneste i sit eget lands hær, derpå være svensk soldat og så igen kæmpe mod svenskerne, men nationalfølelse i moderne forstand kendtes ikke i 1600-tallet, og for langt de fleste soldater var krigergerningen blot et håndværk som andre, og det var ikke blot eventyrere, der lod sig hverve. Når Mads Mikkelsen meldte sig under de svenske faner, var det vel først og fremmest, fordi han ved sin herres død var blevet arbejdsløs, men hans senere liv tyder på, at han også har ladet sig drive av sin vandrelyst.

Noter.

Biografien findes i Sørbymagle kirkebog, som jeg håber på senere at kunne gøre til genstand for en mere indgående behandling.

1) Helm eller Helmuth Wrangel f. 1600 i Mecklenburg, oberst for et kavalleriregiment 1636, faldet 1647, begravet i Wismar. — Efter venlig meddelelse fra arkivar dr. C. F. *Palmstierna* kan der næppe være tale om nogen anden Wrangel end denne.

2) I teksten står »bansmester«, hvad der efter venlig meddelelse fra professor *Peter Jørgensen* hænger sammen med et dialektord »bans« = lade, så han må formentlig have været den, der sørgede for, at kornet kom i lade, altså været ladefoged eller ladekarl.

3) V. Hostrup Schultz: Et Par Blade af Matz Jensen Prommus og hans Descendenters Historie. Kbh. 1900.

Klitfaarene i Ho-Oksby Sogne i ældre Tider

Af P. M. Gundesen.

Ho-Oksby Sogne udgør største Delen af det forholdsvis lave, flade Land mellem Hjerting Bugt og Vesterhavet. I dette udprægede Klitland, har der fra gammel Tid været holdt mange Faar.

Landet led tidligere meget af Sandflugt. Og i disse Perioder har det utvivlsomt været strengt for de ellers saa nøjsomme og haardføre Hedefaar at klare sig.

Først omkring ved Aar 1800 søger man for Alvor at blive Herre over Sandflugten, og Ernæringsforholdene for Faarene bedredes. Men der blev anden Modgang for dem — Klitopsynet! Faarene maatte ikke opholde sig i Klitterne, hvor der var foretaget Sanddæmpningsarbejder. Klitfogderne fik strenge Paalæg om at optage Faarene og mulktene Ejerne. Det var Klitfogderne ikke glade for. Saa fandt nogle af dem paa en Udvej. De enedes med Beboerne om, at disse skulle give nogle Skilling aarlig, eftersom de havde Faar, og saa maatte Faarene gaa frit i Klitterne. Pengene blev indsendt til Rentekammeret som betalte Mulkt; saa var det tilfreds, Klitfogderne og Bønderne ligeledes. Saaledes slap man uden om Ubehagelighederne, og Loven skete tildels Fyldest.

Kom der saa Overordnede paa Inspektion, varskoede Klitfogderne Befolkningen: Faarene skulde fjernes af Klitterne! Undertiden kom alle ikke bort. Opdaagede Klitfogden da paa Vandringen gennem Klitterne en Flok Faar, sørgede han for at faa de høje Herrer ledet uden om. Undertiden murkede Inspektionen dog over de mange Faarespor, man kunde se; der maatte være Faar i Klitterne!

Fra 1800 til henimod 1900 steg Faareantallet i Ho-Oksby stærkt, 1880-90 har Tallet været ca. 2500 Vinterfaar. Paa de større Gaarde, som havde 300 — 400 Td. Land Hede og Klit, holdtes ca. 25 Vinterfaar. Naar de gamle afstod en saadan Gaard enten til en af Børnene eller til Fremmede og gik paa Aftægt, udtog de gerne 2 — 3 Faar, som Gaardens Ejer skulde fodre og græsse. Døde et Aftægtsfaar, skulde Ejeren sætte et andet i Stedet. Til Gengæld tilfaldt Faarene ved Aftægtsfolkernes Død Stedets Ejer. Var der en ældre Søn eller Datter, som skulde have Tilhold paa Gaarden, fik de undertiden ogsaa et Faar, som skulde passes. Havde en ældre Karl eller Pige tjent paa en Gaard i flere Aar, kunde en Del af Lønnen ligeledes betales med et Faar; af det havde Tyendet da Ulden og Yngelen. Penge var jo faa i disse Tider. Husmændene havde 8 — 10 Faar. Selv Folk i jordløse Huse havde nogle Faar. Man gjorde et Par Dages Sletarbejde for en Gaardmand, der var Ejer af store Arealer, og fik saa Lov til at græsse et Par Faar; men det blev gerne til flere, og de gik løse hele Aaret, saa de var ikke til at holde Tal paa.

Nu kunde man tro, at der af det store Antal Vinterfaar kunde blive mange Lam at sælge om Efteraaret; men det var ikke Tilfældet, i alt Fald ikke i

første Halvdel af det 19. Aarhundrede. I sidste Halvdel solgtes en Del, men de kostede kun 8 - 10 Kr. Stykket. De fleste af Faarene fik kun eet Lam, og af Gimmernes Lam døde mange, fordi Moderen ikke havde Mælk i Yveret paa Grund af for daarlig Ernæring i Vintertiden. Man havde næsten altid et Par Dæggelam paa hvert Sted i Sommertiden. Endvidere tog Ræven nogle Lam. Desuden skulde der mange Faar til at fylde Saltkarret om Efteraaret, Dyrene vejede ikke ret meget. Endvidere skete det ikke saa sjældent, at en Mands Faarebestand blev angrebet af en Leversygdom, nemlig af Leverikter. Iktens Æg udklækkes i fersk Vand i lave, sumpede Enge eller oversvømmede Lavninger. Larverne borer sig ind i en lille Snegl (*Limnæa minuta*), og efter Generationsskifter forlader de i Reglen Sneglen som Haleikter og kryber til sidst op paa Græsstraa og indkapsler sig der. Faar, som i Sommertiden fortrinsvis søgte Føden i lave sumpede Enge, var selvsagt særlig udsatte for at faa Snylteren i sig, naar de aad Græsset. Fra Faarets Fordøjelseskanaal trængte Ikerne saa i stort Tal ind i Galdegangene, samtidig med at de voksede stærkt, og den farlige og pinefulde Sygdom var saa i Gang. Faareholderne kaldte dem „Iglers“. Naar det syge Faar om Efteraaret blev opsvulmet under Underkæben, „Vandpose“ kaldte man det, saa vidste man, hvad Vej det gik. Dyret afmagredes, og naar det i Løbet af Vinteren døde og eventuelt blev opsprættet, var Bugen fyldt med Vand, og Leveren var næsten ikke andet end disse „Iglers“. Sygdommen kunde undertiden tynde saa slemt ud i en Mands Faareflok, at der maatte indsættes Lam. Nu er der fremstillet en meget virksom Pille imod Snylteren.

Naar en Mand ved 60 Aars Alderen havde afstaaet Ejendommen, vilde han og hans Kone som Regel gerne passe Faar, især naar de selv havde nogle Stykker. Voksede der Børn op paa Ejendommen, kom de med de gamle og fik forklaret, hvorledes de skulde tøjre Faarene, saa de ikke hængte sig ved at snøre Tøjret om en Brink el. lign. Og saa kunde Børnene gøre den ene Tur. Faarene skulde tilses Morgen og Aften, og om Aftenen skulde de vandes, saafremt det ikke var Regnvejr. Man havde gerne 6 — 8 i Tøj, to og to koblet sammen. Det gjaldt om at have saa mange løse som muligt, for de blev de bedste. Men der kunde være gamle Faar, som ikke taalte Friheden, men ville gaa ind paa Kornmarkerne. Kom et saadant Faar løs, kunde de gamle Mennesker ikke faa fat paa det. Selv om det var vant til at faa et Stykke Brød og blev lokket med det, skulde det nok passe paa ikke at komme nærmere, end det kunde smutte bort, saa snart det havde faaet Brødet i Munden; men naar Børnene var en 8 — 9 Aar, kunde de løbe det ind; Faaret kunde ikke løbe ret længe, inden det skulde af med Vandet, og saa var Hyrden over det og greb det i Nakken.

De løsgaaende Faar skulde helst ses hver Morgen. Som før nævnt var Rævene slemme, navnlig i den Tid de havde Unger. Det var ikke sjældent, de tog 3 — 4 Lam fra en Mand en Sommer. Man søgte at skræmme Rævene. Man brugte saaledes en „Kysemand“ eller „Røjmand“, som bestod af to Stykker Træ slaaet sammen som et Kors, hvorpaa der blev hængt gamle Klædningsstykker. Gamle Koner var Mestre i at faa saadan en „Røjmand“ udstaferet, saa den lignede et Menneske. Saa blev Faarene om Afte-

nen tøjrede omkring Skræmsetet, og de løse Faar saa vidt muligt ogsaa samlet. Næste Dag blev „Ræjmanden“ flyttet til en anden Plads. Men den bedste Maade at holde Rævene paa Afstand paa var, at tøjre Hunden ude i Klitterne om Aftenen, og saa samle Faarene omkring den.

En anden Fare truede Klitfaarene i den varme Sommertid. Hvis Dyrene da fik tyndt Liv paa Grund af daarligt Drikkevand af Vandpytterne, overfaldtes de af Fluor, som satte Spy paa dem. Hurtigt udviklede der sig Maddiker, og blev Dyret ikke omgaaende fundet og rensset, var det snart ødelagt. Og det kunde være vanskeligt at finde, da det smed sig ind under Sandbrinkerne, men laa dog ikke længe paa et Sted; thi Dyret var i svær Pine. Blev det fundet i Tide og rensset, blev den rensede Del indsmurt i Tjære. Det var ogsaa en haard Kur for Dyret.

Desuden skete det ikke saa sjældent, at et Faar blev bidt af en Hugorm, gerne ved Munden, som blev ophovnet. I Almindelighed fik det ikke dødeligt Udfald. Hyrden, Dreng eller Pige, var af de gamle instrueret om, at han skulde lade Vandet i den ene Træsko og vaske det ophovnede Sted og derefter vriste Munden op paa Faaret og hælde Resten i Halsen paa det. De gamle gjorde ligesaa. Nu anser Lægevidenskaben vist ogsaa en Portion Ammoniak for at være virksom mod Hugormegift. Det havde de gamle Klitboere i Tidens Løb erfaret sig til.

Satte det ind med haarde Vintre, blev det ikke godt for Faarene, enten de kom i Hus eller blev gaaende ude. I Forsommeren blev der bjerget 2 — 3 Læs mosset Lyng (fint Lyng med hvidt Mos) og om Sommeren nogle Læs „Marktøj“, som bestod

af Hvideris, Klokkelyng, Katteskæg og Hedesprinkel. *) „Marktøjet“ var altsaa meget tarveligt Hø, men det gode Græs aad de løsgaaende Faar om Sommeren. De Faar, der blev gaaende ude, selv om Vinteren var haard, klarede sig som Regel bedst. Værst var det, naar der var megen Sne, og det saa vekslede med Tø, Frost og Isslag. Der dannedes da en haard Skorpe paa Sneen, som Faarene ikke kunde skrabe bort. De gamle Faar, der kom i Hus, klarede sig dog nogenlunde; for de skubbede de yngre og Gimmerne væk fra Krybben, en medvirkende Aarsag til, at Dødeligheden blandt disses Lam i Foraaret var saa stor.

Selv om det altsaa ikke var saa godt, at faa Faarene i Hus, pressede Konerne dog paa for at faa Dyrene hjem, naar Vinteren blev haard, „for det er et rart Dyr, det giver baade Føde og Klæder“, sagde de. Det kendte Mundheld, der lyder, naar noget bliver borte: „Man skal søge i Ovnen, før man søger i Sognet“, skulde stamme fra, at en Mands Faareflok var blevet borte i en Snestorm. Efter et Par Dages Søgen ude i Sognet fandt Manden dem hjemme i Ovnen eller Ovnhuset, hvor de var tyet ind under Stormen, hvorefter der havde lagt sig en Sne-drive foran Indgangen, saa de ikke kunde komme ud.

Naar Vinteren var overstaaet, og de fleste Faar havde læmmet, blev de vasket og klippet, Vædderlammene blev kastrede saa nær som en af de

*) Ved Klitfoden fandtes gerne en ujævn Flade bevokset med Lyng. Denne Flade gik over i fugtige Lavninger, Slader, med Katteskæg og Halvgræsser o. l. Overgangen mellem Lyngfladen og Sladerne kaldtes Hedesprinkel. Her groede fint Lyng, forskellige Slags kryhende Ris og enkelte Græsser.

bedste, der blev udtaget til Bedækningsvædder. Hvor nær beslægtet den var med Faarene toges der ikke Hensyn til. Den blev dog sjælden brugt til Bedækning mere end et Aar. Efter Jul blev der snøret haardt om Pungen (den blev „afbundet“). Efter et Par Maaneders Forløb var Pungen vissen og blev afskaaren. Saa lod man saadan en Vædder blive 2

3 Aar gammel, inden den blev slagtet. Den var da god i Saltbaljen om Efteraaret.

Alle Lam blev desuden mærket i Ørerne. Enhver Faareholder havde et bestemt Mærke, som var indført i Mærkebøgerne hos Klitfogderne. Derpaa kom Faarene ud i Klitterne. Men i Forsommeren skulde der passes paa de nyklippede, for under stærkt Regnskyl kunde de svageste blive saa medtagne, at de ikke kunde gaa, derfor havde de fleste ogsaa et Faarehus ude i Klitterne at sætte dem ind i, naar det var daarligt Vejr.

Først i Oktober kom Faarene hjem fra Klitterne for at blive vaskede og klippede, saa Ulden kunde vokse ud inden Vinteren. Slagtefaar og Lam blev taget fra og tøjret hjemme paa Agrene, saa havde man dem den Dag, de skulde slagtes. Slagtemetoden var ikke human. Det var gerne de ældre Kvinder, der stak Dyrene, som Regel i Nakken, og det medførte en temmelig langsom og pinefuld Død. De gamle Kvinder kunde ikke godt magte det, særlig hvis det var en Vædder. Og skulde de unge til det, var det ikke bedre, især ikke i Førstningen, for de havde ikke Dristighed til at gaa løs paa Opgaven. Senere gik de fleste over til at lade en uddannet Slagter foretage Slagtningen.

Vinterfaarene kom igen ud i Klitterne. Gamle Udsælterfaar fik gerne nogle Kartoffler og lidt Korn,

saa de kunde være nogenlunde ved Kød, naar de slagtedes.

Den Dag, Faarene skulde vaskes, var en streng Dag for Hyrden. Det kunde være brydsomt at faa Faarene slæbt hjem fra Klitterne, og naar de og Hunden var vasket, skulde han selv i Karret, men slap dog gerne med at blive holdt op over det, eller højst at faa Fødderne vasket, hvad de som Regel trængte til!

Det bedste af Efteraarsulden tog man fra til eget Brug, hvorimod det ringere og ligeledes Foraarsulden (Lød) blev solgt til Købmændene. Men de var ikke glade for Ulden af Klitfaarene, for det første var det meget uensartet, og for det andet var der meget Sand i det.

Naar Slagtningen begyndte, skulde det nok vise sig, om Faarene havde faaet en god Pasning i Sommerens Løb, ialt Fald de tøjrede. Saa længe de gamle Aftægtsfolk førte Tilsyn, gik det som Regel godt, for Konerne vidste nok, hvad Faaret var værd i Saltkarret. Kødet skulde slaa til hele Aaret, helt til næste Aars Slagtetid. Der kom ingen Slagtervogn og holdt for Døren den Gang. At opbevare Kødet, saa det kunde holde sig frisk og velsmagende hele Aaret, var de gamle Klitbønderkoner Mestre i, og særlig var de dygtige til at lave Rullepølser. En uddannet Pølsemeister nutildags vil vist have vanskeligt ved at lave en mere velsmagende Rullepølse. Det gjaldt om ved Julesammenkomsterne at have de bedste Rullepøsemellemheder; da var det godt for dem at have en god fed Gildevædder at slagte i Efteraaret.

Faaret regnes gerne for at være et skikkeligt og godmodigt Dyr. Men det kunde nok arte sig saale-

des, at Hyrdedrengene og -pigerne fældede bitre Taarer over dem. Særlig galt var det, naar Faarene skulde trækkes til Vandingsstederne, for de vilde alle gaa i Vejsporene eller i Stien, og saa vilde de gerne gaa og gnave ved Vejsiden, saa 3—4 Kobler kunde nok drive Sveden ud paa Hyrden. Et Faar kunde blive saa stædigt, at det slet ikke vilde lade sig trække, saa var man nødsaget til at slaa det løs. Det kunde ogsaa ske, at et Kobbøl eller to en Nat kunde blive skræmt løse og filtre sig sammen med et andet eller tredje Kobbøl. Ofte maatte Hyrden da have Hjælp af en Kollega, undertiden kunde det blive nødvendigt at skære Tøjret for at faa det klareret; men en Klithyrdedreng kunde altid splejse, for han vidste, at naar han var konfirmeret, skulde han som Regel ud at sejle. Det saa da heller ikke godt ud, naar der var for mange Knuder paa Tøjret.

Klitfaarene havde et mærkeligt Instinkt med Hensyn til Omskiftning i Vejrliget. Om Efteraaret og Vinteren, naar der var vestlige Vinde, holdt de sig ude i de yderste Klitter, men et Par Dage før Vinden drejede østlig, og det vilde blive Frostvejr, kunde man begynde at se dem i de inderste, lave Klitter (Totterne), og den første Nat, det frøs, kom de ned paa Markerne, særlig Rugmarkerne var søgte. Naar Jorden var stivfrossen fik de Lov at gaa, for Bønderne regnede med, at de gik og gødede Rugen; men saa længe de lavede Traad eller Spor, blev de jaget tilbage i Klitterne af Hunden og ligeledes i Sommertiden. Hvis de kom ind paa Kornmarkerne, var det kun at sige til Hunden: »Faarene er paa Rugen«, saa pilede den afsted, og var der fremmede Faar mellem Stedets egne, blev de først

jaget bort. Hunden vidste ogsaa, at af Stedets egne Faar kunde Vædderen eller et gammelt Faar maaske gaa til Angreb. Det var mindre Hunde, saa de kunde ikke ødelægge Faarene.

Sidst i det 19. Aarhundrede afhændede Beboerne store Klitrealer til Staten til Træplantning, og saa var Klitfaarenes Saga tildels ude. Nogle af Beboerne mente vel nok, de kunde holde en Del Faar endda. Men det gik ikke. Plantørerne vilde ikke have Faarene i Klitterne, for de gik og gnavede Knopperne af de spæde Træplanter, særlig i Vintertiden, naar Jorden var sneklædt. Vilde man nu holde Faar, maatte man have dem i Fenner eller tøjret hjemme paa Agrene. Det sidste blev man snart ked af.

Man kunde tænke sig, at den ca. 1 Kvadratmil store Kallesmærsk Hede kunde give Græsning til mange Faar. Men det var ikke Tilfældet. Kun lidt af denne Hede egner sig til Græsning. Om Vinteren stod det meste under Vand, og naar det om Foråret tørredes bort, dannedes der som en Skorpe eller Hinde oven paa det sure Græs. Nej, det var i Sladerne mellem Klitterne og paa Siderne af disse, Faarene havde bjerget Føden. Nu er Kallesmærsk afvandet, men den er blevet til militær Skydebane i Stedet for til Faaregræsgang.

FAAREHOLDET PAA SKALLINGEN

Da Faareholdet ved 19. Aarhundredes Slutning maatte indskrænkes paa Grund af Klitternes Afhændelse, blev der dog ikke saa stor en Nedgang, som man egentlig kunde have ventet.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede var der ved

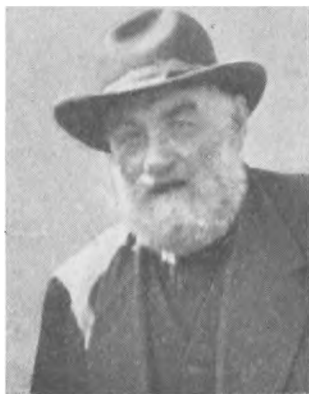

Niels Sørensen paa Skallingen med nogle af sine Faar.

Inderenden af Hobodyb øst for Grønningen mellem Sallingsand og Ho begyndte at dannes Græsningsarealer, som stadig udvidedes eftersom Arealet hævedes og ikke mere overskylledes af Havet. Her blev med Tiden god Græsning for Faar, ogsaa for en Del Kreaturer og Heste, ligesom der blev bjerget en Del Hø. Det var navnlig Ho Sogn, der nød godt af denne Landvinding, dog var der ogsaa Folk fra Oksby og enkelte fra andre Sogne, som ved Ejendomshandeler havde faaet en Part af det nye Land. Disse Arealer paa Skallingen var Fælleseje, hvor Retten til Udnyttelse deltes i Forhold til Gaardenes og Husenes Hartkorn efter et ret indviklet Fordelingssystem*).

*) Se N. Nielsen: Jordfællesskabet paa Skallingen (Geogr. Tidsskrift 1933).

Da Græsningsarealerne stadig udvidedes, kunde udensogets Folk ogsaa faa Faar græsset her, selv om de ikke var med i Interessentskabet eller Fællesskabet. I mange Aar skiftedes Interessentskabets Medlemmer til at have Opsyn med Faarene et vist Antal Dage i Forhold til deres Hartkorn; men det blev man tilsidst ked af og lejede en Mand til at

Niels Sørensen

have Opsyn med Dyrene. Der havde man i mange Aar fhv. Gaardejer Niels Sørensen af Ho. Mens han var Hyrde, steg Faareantallet paa Skallingen meget betydeligt, saa man først i 1940'erne i Sommertiden var oppe paa ca. 1500 Faar og Lam. Men i 1943 lagde Tyskerne Miner paa Skallingen, og saa maatte Hyrden og Faarene fortrække. Beboerne maatte sælge de fleste Faar. Nu søger man igen at faa Bestanden arbejdet op, baade hvad Antal og Kvalitet angaar. Man er nu oppe paa 800--900 Stykker i Sommertiden (1950).

Den gamle Niels Sørensen, som nu er 80 Aar, har taget sin Afsked. I den lange Tid han var Hyrde, blev han næsten landskendt. Der kom mange Turister, Videnskabsmænd og Jægere til Skallingen før Krigen. Alle skulde de ind at besøge Niels, som var en god Fortæller og noget af en Digter. Han boede i Hyrdehuset tæt ved Redningsstationen. Nu har Skalling-Interessentskabet købt Redningsbaads-huset og indrettet det til Beboelse for Hyrden.

At være Hyrde paa Skallingen er forbundet med et temmelig stort Ansvar. Det gælder om rettidigt at faa Faarene op paa de højere Steder eller i Klitterne, naar det sætter ind med Storm og Højvande. Faarene vil helst græsse paa de lavereliggende Arealer, som hurtigt kan oversvømmes. Er Faarene ikke kommet op i Tide, er det næsten umuligt at hjerge dem. De klumper sig sammen paa lave Forhøjninger og bliver staaende der, til Vandet løfter dem, og saa er de snart færdige, for naar Ulden bliver gennemblødt, bliver Dyrene for tunge og kan ikke klare sig ved Svømning som et Kreatur eller en Hest. I Niels Sørensens Hyrdetid druknede der næsten aldrig et Faar; han var meget paapasselig; født og opvokset derude ved Havet var han vant til at lægge Mærke til Skyerne og Havet, saa han næsten altid kunde forudse, naar det vilde blive Storm. Han havde dannet sig en Slags Fløjte af et langt Bambusrør, hvori han kunde udstøde nogle dybe Lyde. De gamle Faar kendte dem, og de vidste, at naar de lød, var de ved at komme for langt ud og skulde vende om. Kunde de ikke sanse det, havde Niels sine tro Medhjælpere: Hundene »Bob«, »Bessy« og »Daks«, som blev sendt ud, og dem

holdt Faarene ikke af at stifte Bekendtskab med paa den Maade.

Tidligere havde Beboerne haft store Tab ved at mange Faar druknede, saaledes den 13. September 1869, da der druknede over 300, hvoraf en Del drev i Land paa Fanø.

3. December 1949 var det nær gaact galt. Da blaste det op til en haard Storm af Sydvest med Højvande. Daniel Danielsen i Ho, som da havde Opsynet, var taget ud paa Skallingen om Morgenen. Op ad Dagen saa Fru Danielsen fra Hjemmet i Ho, at Vandet steg hurtigt inde i Bugten. Hun cyklede da ad Skallingen. Her opdagede hun, at der stod ca. 50 Faar paa en lille Forhøjning, omringet af Vandet. Resolut vadede hun ud til dem, men plumpede i en af de saakaldte Havrendinger, saa hun kom i Vand omtrent til Halsen. Hun baksede saa med Faarene i 2—3 Timer for at faa dem i Land og var til sidst ved at segne af Udmattelse og Kulde. Da opdagede Fiskecksportør J. P. Sørensen, Esbjerg, som var paa Jagt derude, den farlige Stilling, hun var i, og kom hende til Hjælp, fik hende op i Jægerhuset, hvor hun fik en god, varm Drik og Tøjet noget tørret. Efter et Par Timers Forløb spadserede hun hjem til Ho. Cyklen laa under Vand. Fru Danielsen er Datter af Niels Sørensen, og en Datter, der har taget Faderens Omhu for Faarene i Arv. For den Optræden modtog Fruen fra Foreningen til Dyrenes Beskyttelse en Belønning paa 200 Kr. samt et Diplom.

Interessentskabet har fastsat Regler og Vedtægter for Græsningen af Faarene paa Skallingen. 1. eller 2. April kommer en Del derud, da er de fleste Lam født. Midt i Maj kommer de hjem og bliver

Faaremarkedspladsen ved Ho Forsamlingshus.

vasket og klippet. Saa kommer de atter paa Skallingen og bliver der til den 24. August, da de igen kommer hjem, og Faaremarkedet i Ho bliver afholdt. De Dyr, der ikke sælges, vaskes og klippes og drives paany ud paa Skallingen, hvor de nu maa gaa over det hele. Fra April til 24. August har de kun maattet græsse paa det østligste Arealer, den vestlige Del forbeholdes Kreaturerne.

Naar Faarene klippes saa tidligt som sidst i August, skyldes det ikke blot dette, at man da har Dyrene hjemme, men først og fremmest, at Dyrene efter Klippingen søger op i Klitterne i Læ, hvad de saa er vant til, naar Efteraarsstormene med Højvande sætter ind, og de ellers vilde drukne paa de lavere Arealer. Omkring 1. Nov. kommer de atter hjem, og de, der skal slagtes, tages fra. Vinterfaarene kommer atter ud paa Skallingen og bliver

der til Jul. Det kan ske, at nogle bliver gaaende derude hele Vinteren, men det er paa Ejerens egen Risiko; for da er der ingen Hyrde derude.

Betalingen for Græsningen bliver beregnet i 4 Rater: 1.: fra April til midt i Maj, 2.: fra midt i Maj til 24. August (1. Sep.), 3.: fra 24. Aug. til 1. Nov. og 4.: fra 1. Nov. til Jul.

Den 24. Aug., den Dag, Faarene kommer hjem og Markedet i Ho afholdes, er efterhaanden blevet en Fest- og Fridag for Befolkningen i Ho og Oksby Sogne, ja ogsaa i tilstødende Sogne. Folk i Oplands-sognene aflægger gerne denne Dag Familien i Ho et Besøg, og den vestjyske Gæstfrihed udfolder sig.

Om Morgenen tidligt maatte en Del af Sognets mandlige Ungdom ud paa Skallingen og hjælpe Hyrden med at drive Faarene hjem. I en lang Strihe kommer Dyrene hen ad Vejen, 1000—1200 Faar! Et gammet Faar er Fører og gaar gerne en Hovedlængde foran de næste. Ankomne til Forsamlingshuset, hvorved Markedet holdes, lukkes Faarene ind i en Fold eller Indhegning. Idet Førerfaaret passerer Leddet, giver det et Hop, som om det skulde over et Dørtræ, skønt Jorden er jævn, og de næstfølgende gør ligeledes. Det ligger dem i Bevidstheden fra om Vinteren, naar de hjemme paa Gaardene kommer ud og ind af Faarestien. Slutte- lig bliver Leddet lukket, og Ejerne kommer derind for at finde deres Faar og Lam, som blev mærket i Foraaret, før de kom paa Skallingen. Efterhaanden som Dyrene findes, faar de Reb paa og trækkes ud af Folden, og saa begynder Handelen; for nu er Opkøberne ankomne. Det kan godt vare et Par Timer, før de sidste faar deres Faar ud. Der er dog ingen Fare for, at de ikke skal faa Dyrene solgt,

for Købclysten er stor, da det er gode Dyr. Interessentskabet søger nemlig stadig at forbedre Bestanden. Der indkøbes Vædderlam af sværere Racer, særlig af Oxforddown.

Saaledes spiller Faarcavlen da endnu den Dag i Dag en betydelig Rolle paa denne Egn, selv om den nu drives under andre Former end tidligere.

Læreren og Foregangsmanden H. M. Løbner.

Af Ludvig Elbæk Jessen (†)

H. M. Løbner

Der er gaaet en Aarrække siden Lærer og Gaard-ejer H. M. Løbner var Lærer i Stenderup ved Holsted, Føvling Sogn; men Mindet om vor kære gamle Lærer lever blandt hans Skolepiger og Skoledrenge, og det bliver plejet, naar Lejlighed gives, og Mindet om ham som Landmand og Stifter af Andelsmejeri og andre økonomiske og folkelige Foreninger vil blive ved at leve i Taknemlighed, saa længe disse Foreninger bestaar. En Kreds af hans gamle Skoleelever har udpeget mig til at samle alt, jeg kunde opspore om hans beskedne og dog saa rige og arbejdsomme Liv, og bevare det som et Minde for Efterslægten.

Omtrent samtidig eller maaske lidt senere levede

og virkede rundt om i Vestjylland under den vestjydske Skoleordning Lærere, der var udmærkede Landmænd, drev Skoleloddet eller mere dygtigt og godt og samtidig tog Del i Landbrugets Organisationsarbejde, der begyndte i disse Aar, var Medstiftere af Andelsmejerier, Andelsslakterier og andre Foreninger eller i Bestyrelsen for disse og dermed gjorde en betydelig folkelig og økonomisk Indsats, der blev grundlæggende for den kommende Tids Udvikling. De stod dermed som Befolkningens Foregangsmænd og dog Ligemænd og som Børnenes gode Lærere og kærlige Vejledere. Nogle af disse gode Lærere er tidligere omtalt her i Aarbogen, Lærer Jæger, Hunderup, Bendix Madsen, Vilslev, og Lærer Nielsen, Darum.

De følgende Træk fra Løbners Ungdom stammer fra Optegnelser af ham selv og af hans Datter, nu afdøde Margrethe Løbner Jørgensen.

Løbner fødtes i Nustrup 1837 som Søn af Gaardmand Matz Christensen Løbner og Hustru Anna Kathrine Schiøth. Det er meget nøje stadfæstet i den gamle »Evangelisk-Kristelige Salmehog«, der staar: »Den 9. April 1837 om Aftenen Kl. 7 Slet og $\frac{3}{4}$ Qwarter blev vi af Gud velsignet med en liden Dreng, som blev kaldet Hans Madsen Løbner, døbt den 30. April 1837.«

Løbners Forældre hørte til »de stille i Landet«. De var fromme Folk, der stillede store Fordringer til sig selv med Hensyn til et retskaffent Liv. Som mange dengang holdt de sig Luthers Ord efterrettelig om Faste »som en smuk udvortes Tugt«, før man gik til Alters. I Hjemmet var der Ærefrygt for det hellige og Respekt for Guds Hus. Der groede ikke Græs paa Kirkestien. Hver Søndag læstes desuden

en Prædiken hjemme, og Juleaften og Nytaarsaften blev især holdt hellige med Bøn og Sang. Faderen var Kniplingkræmmer og rejste i mange Aar i Jylland og paa Øerne, hvor han forhandlede tønderske Kniplinger, der dengang især brugtes til Kvindernes Hovedlin.

Hans var den yngste af Børneflokket. Han havde fire Søstre, der tidligt kom ud at tjene. Hver Sommer havde de Plads; men om Vinteren var de altid hjemme for at kniple, og hver Aften under hele deres Skoletid sad de bøjede over Kniplingsskrinet.

Midt i Stuen stod et lille Bord, indlagt med hollandske Fliser. Om Aftenen tog de fire Søstre Plads rundt omkring Bordet, hver med sit Kniplingsskrin, og Tranlampen blev sat frem. Den lyste dog ikke synderligt, men rundt om Lampen ned fra Loftet, hang fire Glaskugler fyldte med Vand, der gav et klart Genskin over Kniplingsskrinene og kastede fire Lysstrimer ud i Rummet.

I Lysstrimen mod Alkovesengens Væg sad Moderen og kartede eller spandt, hvorimod Faderen havde Plads i Lysstrimen ved Indgangsdøren og syslede med Husflid. Men under Glaskuglens Skær i Nærheden af Bilæggerovnen, hvor hele Væggen var beklædt med Fliser, og hver eneste Firkant dannede et Billede for sig, sad den lille Hans paa en Skammel med sin Bog. Det var nu hans Eventyrverden. Tidligt mistede han sin Fader, der døde midt under Trearskrigen i Oktober 1849, 52 Aar gammel.

Den dybe Sorg i Hjemmet i Forbindelse med Oplevelsen af de rigt bevægede Tider, der gik hen over vort Land, satte uudslettelige Spor i Barnesjælen og udviklede og modnede tidligt Drengens An-

svarsfølelse, saa han herefter, ikke mere end 12 Aar gammel, blev den, hvem Moderen og Søstrene tyede til i alle afgørende Spørgsmaal.

De Aar fik saa dyrebare Minder, at de aldrig kunde glemmes af den Slægt, der oplevede dem. Herom synger Carl Ploug:

»Var der én Tid, hvor Danmarks Vel
 laa alle ret paa Hjærte,
 da sidst man tænkte paa sig selv
 først paa dets Nød og Smerte;
 da hver og én sin Pligt forstod
 og gav med Vilje, ren og god,
 sit Guld, sin Kraft, sit Liv, sit Blod,
 det var i Otte og Fyrre.«

15 Aar gammel drog Løbner ud fra Hjemmet, hvor stærk Pligtfølelse og dyb Syndserkendelse havde præget Samlivet mellem Forældrene. I tre Aar var hans Omgangslærer.

Lærerkaldet i Højrup var beregnet for en »Omgangslærer«, d. v. s. Skolemesteren gik paa Omgang mellem Beboerne og fik Kosten. Sognets vise Fædre havde paalignet hvert enkelt Hjem i Skoledistriktet, hvor mange Dage det skulde have Skolemesteren i Aarets Løb. Hos en Gaardmand varede Opholdet gerne 8 Dage ad Gangen, hvorimod en Indsidderslap med en Dag.

Konerne i V. Højrup satte en Ære i at lave god og kraftig Mad, naar de skulde have Læreren paa Kost. Paa Gaardene, hvor han skulde være en Ugestid, var der altid nogen Afveksling paa Maden; men i de smaa Hjem stod den uvægerlig paa Grønkaal, d. v. s. Kortkaal eller Søbekaal (i Modsætning til Langkaal). Sul skulde der i Gryden, naar »æ Skolmester« kom, og Kaal var i de Dage en Herre-

ret i et Smaamandshjem. Men fra hine Dage nærrede Løbner en uovervindelig Ulyst til Grønkaal. Ja, selvom det var Skærtorsdags Spajkaal (Spaj er Suppe kogt paa salt Kød), hvori der efter gammel Skik skulde ni Slags Kaal og et ekstra Stykke Sul, kunde han ikke faa den ned.

Han var dengang lille og spinkel, trods sine 15 Aar, og flere af hans Elever var et Hoved højere end deres unge Lærer. »Skal Drengene regere Drenge?« sagde de gamle, da de saa den lille Skolemester. Men han forstod at sætte sig i Respekt fra den allerførste Dag. I Besiddelse af et ukueligt Mod og en stærk Viljekraft gik han med Liv og Lyst op i sin Gerning.

Det hændte engang ud paa Vinteren i en Gaard, hvor han netop nu var »paa Omgang i æ Mading«, at Konens Søster fra et andet Sogn var kommen paa Besøg og just var i Færd med at dele nogle Svedsker og Godter ud til Børnene, da Løbner traadte ind ad Døren. Ved Synet af den lille Fyr udbrød hun fornøjeligt: »Der kommer nok jet lille Karl! Han skal da ha nower!« Samtidig stak hun Haanden ned i Posen, tog en Haandfuld Svedsker frem og rakte dem ud imod ham. Men hun fik snart Haanden til sig igen; thi Konen i Huset gav hende et kraftigt Stød i Siden og hviskede: »Jøsses! Det er vor Skol'mester!« Den unge Lærer fortrak ikke en Mine. Med højt løftet Hoved, stolt som en Kongesøn, gik han forbi den lille Gruppe ind i et tilstødende Værelse, der var forbeholdt ham under hans Ophold i Hjemmet. Og der var en saadan Alvor og Værdighed over hans unge Ansigt, da han i Forbigaaende med en tavs Hilsen bøjede sit Hoved for den fremmede Gæst, at denne i sin Forfjamskelse

tabte alle Svedskerne paa Gulvet og gav et lille ærbødigt Kniks.

En Omgangslærers Stilling medførte, at han ikke alene kom i nøje Berøring med det enkelte Hjem og tog Del i dets Glæde og Sorg; men Læreren kom ofte Beboerne saa nær ind paa Livet, at han fik Indblik i adskilligt, som nærmest hørte Privatlivet til.

Paa en Gaard i Højrup sad en gammel Kone i sin Halmstol ved Skorstenen og skulde passe paa Fløden, at den ikke kogte over. I de Dage kogte man altid Fløden i en sort Sætte, hvorved den efter Sigende blev langt bedre og tykkere end ved at koges i en Gryde. Hun rørte i Sætten med en Træske, og da hendes Syn ikke var videre godt, sad hun bøjet over Fløden, for at den ikke skulde narre hende. Den varme Em steg hende op i Ansigtet og bevirkede, at nogle klare Draaber fra hendes Næse Dryp efter Dryp blandede sig med Fløden.

Dog ikke nok hermed. Hvor godt den gamle end passede paa, narrede Fløden hende alligevel, bruste op og var lige ved at fuse over; men Tjenestepigen reddede den kritiske Situation, idet hun i samme Øjeblik sprang til og spyttede i Sætten.

Fra sine Barndoms- og Ungdomsaar var Løbner ved et inderligt Venskabsforhold knyttet til Hans Søndergaard, Brendstrup, et Venskab, der holdt Livet igennem.

De var Sognebørn. Hans Søndergaard er født i Bæk, Nustrup Sogn, den 19. Maj 1834. Trods en Aldersforskel paa 3 Aar var de hinanden jævnbyrdige i aandelig Udvikling og Tankegang, idet Faderens Død havde sat sine dybe Spor i den unge Løbners Sind og præget den 12-aarige Dreng med en

Alvor og Modenhed, der laa langt forud for hans Alder. Tidligt delte de hinandens inderste Tanker og Følelser, og deres Sjæle var som to afstemte Harper, hvis Strenge smeltede sammen i en forunderlig skøn Harmoni.

Det var Højtidsstunder, naar de mødtes. Sandhedssøgende som de begge var, drejede Samtalen mellem de to Venner sig mest om aandelige Spørgsmaal. Timevis kunde de gaa og tale sammen i Nustrup Skov paa ensomme Stier, der senere i Mindet for dem blev til Kirkestier.

Engang havde de overværet et kristeligt Møde og fulgte om Aftenen hjem gennem Skoven. Den tavse Stjernehimmel talte til dem om Guds Almagt, den dybe Stilhed i Naturen stemte Sindet til Andagt, og de følte sig grebet af Guds Herlighed. Da tonedede en Lovsang ud i Natten. Det var de to Venner, der Haand i Haand vandrede gennem Skoven og sang. Den Nat kunde de ikke skilles. Time efter Time gled hen uden at de mærkede det. Der var saa meget, der maatte siges. Alt det indestængte maatte have Luft i Ord. Men den gryende Dag fandt de to Ungdomsvenner paa Knæ for deres Gud i Nustrup Skov.

Som en fin duftende Blomst for Sjælen er et Ungdomsminde af den Art.

I de Aar, Løbner var Omgangslærer, gik han gentagne Gange den lange Vej fra Højrup eller Krogstrup til Nustrup, dels for at besøge Hjemmet, dels for at komme i Kirke hos sin kære Præst, og han var da altid sammen med Venner, ligesom han ogsaa i Følge med dem detog i enkelte større Møder i Brødremenigheden i Christiansfeldt.

Det var efter en saadan Kirketur, at de to Ven-

ner engang fulgte en Sti gennem en bølgende Rugmark, og skjult af det høje Korn, uset af alle, uden af Gud, højede de Knæ og bad sammen, før de skiltes.

Hver en saadan Oplevelse maatte sætte sit Spor i Sjælen. Indtrykket fra de unge Aar gaar dybt.

1856 blev Løbner Elev paa Lyngby Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1857 med 1. Karakter, 20 Aar gammel. Efter at have været Lærer i Højrup et Aar, blev Løbner 1858 af Skolevisitator — uden egen Ansøgning — beskikket til Lærer paa eget An- og Tilsvar ved Bevtoft Skole, saa længe Degnen Frank forestod Bevtoft Sogns Degneembede. Frank havde nemlig et af disse særlige slesvigske Degnekald, der ikke stod i Forbindelse med Lærergerningen.

Saaledes kom Løbner til Bevtoft, til Hans Krügers By. Den stoute Bondelhøvding, Hans Krüger, de danske Sønderjyders bedste Ven og ædlest For­kæmper, var den 30. Januar 1847 bleven valgt til Medlem af Stænderforsamlingen, og i de 35 Aar, han virkede som Politiker, satte han sit Liv ind paa at gøre sig værdig til den Tillid, som Befolkningen havde vist ham.

1860 forflyttedes Løbner til Holsted som Degn og Enelærer ved Holsted Hovedskole. I de 4½ Aar han var i Holsted, havde han over 100 Børn i een Klasse. Det samme var Tilfældet i Bevtoft.

1864 kom over Løbner som en dyb Sorg, der laa over hans Sind Dag og Nat, indtil han fandt Lindring i dette, at Danmarks Skæbne laa i Guds Haand. Da Sønderjylland var afstaaet efter Wienerfreden, sendte Danmarks Rigsraad de danske Sønderjyder sin Afskedshilsen, i hvilken det hedder:

»Holder fast Mænd og Kvinder med slesvigsk Udholdenhed ved vort danske Modersmaal og lærer eders Ungdom at elske og pleje det. Der er en levende Gud i Himlen, som bestemmer Time og Tid og sætter Grænse for Voldsmagten paa Jorden.«

I 1865 ansøgte Beboerne i Bevtoft den prøjsiske Civiløvrighed om at faa Løbner igen, idet Beboerne forud ved en Adresse indtrængende havde opfordret ham til at søge Embedet, og under Forbehold af ikke at lænkebinde sin Samvittighed ved nogen Ed, efterkom han denne Opfordring. Herom skriver Løbner selv:

»I 1864 og lang Tid derefter opfattede man almindelig det danske Slesvigs Afstaaelse som noget blot midlertidigt, og det lige fra oven og nedad. Hs. Majestæt Kongen udtalte sig med Haab for de slesvigske Deputationer. Pragfredens § 5 og de slesvigske Deputerede, Krüger og Ahlman, bestyrkede endnu mere denne Opfattelse. I hvert Fald gik jeg til Bevtoft i denne Tro, men ogsaa med det bestemte Forbehold ikke at lænkebinde min Samvittighed med nogen Ed. Havde man krævet denne, var jeg gaaet tilbage straks, da jeg intet som helst vilde have kunnet udrette som *dansk* Lærer uden at komme i Kollision med Eden og forøvrigt blot være en Hensko for den danske Befolkning dernede.

Men Eden blev ikke krævet, og det tør jeg vidne, at i ingen af mine Stillinger som dansk Lærer har jeg virket bedre og sandere, end jeg gjorde det i Bevtoft.«

Med Tusinde fine Rødder var Løbner knyttet til sit Hjemland, og med Glæde vendte han tilbage til

Bevtoft, hvor den sønderjydske Jord aandede sine Længsler og Minder imod ham.

For anden Gang kom Løbner til Hans Krügers By, hvor hans Kærlighed til Sønderjylland og alt dansk skulde faa saa rigelig Næring. Med al sin Virkeevne kastede han sig over den Opgave, der laa lige for hans Fod. Hans Fædrelandskærlighed ytrede sig i en ærlig Opfyldelse af Pligten og samtidig med, at det for ham var Livets Glæde, at indvirke paa de smaa, der var betroet til hans Omsorg.

I Efteraaret 1865 optraadte »den Bevtoft Degn« som en vældig Nimrod. Udstyret med Jagttaske og Bøsse strejfede han idelig omkring paa de Hyrup Marker med sin tro Ledsager »Belle«, en stor plettet Jagthund, som han i den Anledning havde anskaffet sig. Særlig yndede han Jagtterrainet omkring Lagonis Gaard. Det var just ikke Harer, hvis Liv stod i Fare, og om Bøssen nogensinde har været ladet, skal jeg af Pietetshensyn ikke udtale mig om. Nej, det var noget helt andet, han var optaget af, nemlig den unge Jomfru Kirstine Krüger.

Løbner var 28 Aar og havde endnu ikke været forelsket. Saa meget dybere kom Kravet til ham nu, da han lærte den unge Jomfru Kirstine Krüger at kende. Kun ganske enkelte Gange havde han truffet den unge Pige; men allerede ved første Øjekast havde hun gjort et uudsletteligt Indtryk i hans Hjærte, og ved Peder Vinds Bryllup i Bevtoft, hvor hun var Brudepige, tog han den faste Beslutning, at denne unge Pige maatte han vinde, og skulde den Lykke ikke times ham, da vilde han gaa gennem Livet som en ensom Mand. Thi i Kærlighed maa man aldrig nøjes med mindre end det bedste.

Naar Løbner havde sat sig et Maal, fandtes der

ikke den Hindring, der kunde faa ham til at ændre sin Beslutning. Der viste sig dog en Vanskelighed, som han ikke havde regnet med; det var ham ikke muligt nogen Sinde at komme til at tale med den unge Pige, der opholdt sig i Sognefogden, Nicolaj Peder Lagonis Hjem, hvor hun gik sin Bedstemoder til Haande. Hver Aften færdedes han paa Hyrup Vejen i Haab om en Gang at træffe hende, han havde kær.

Som Løbner havde været vant til fra sin tidligste Ungdom at gaa den lige Vej til Gud i alle Livets afgørende Spørgsmaal, saa tyede han ogsaa nu til Gud i den Sag, der for ham gjaldt hele hans Livslykke, og ved Stenten, Markskellet mellem de to Hyrupgaarde, havde han sine stille Stunder.

Saa var det en Aften den 1. November 1865 hvor han som sædvanlig dvælede ved Stenten, at han paa en Gang følte en uforklarlig Glæde. Kort efter hørtes lette Trin — og saa var det hende, der kom. Hun skulde et Ærinde hjem til sin Moder og havde mod Sædvane fulgt Hovedvejen, der var noget længere, i Stedet for Markvejen mellem Gaardene. I jublende Glæde sprang Løbner ud paa Vejen, slog sine Arme omkring hende, friede i samme Nu og fik Ja.

Derefter knælede han stille ned ved Stenten, ikke for sin Hjærtenskær, men for sin Gud. Aldrig i sit Liv havde han været saa glad. Det var som Hjertet ikke kunde rumme al hans Glæde og Tak.

Men midt paa Vejen stod den unge Pige, en lille Smule benovet over, at han i et saadant Øjeblik kunde have Tanker for andet end hende, og alligevel saa betaget og lykkelig, netop fordi han tog det saa alvorligt.

Fire Uger efter stod hun Brud i Bevtøft Kirke, kun 19 Aar gammel.

Kirstine Krügers Bedstefader var Kromand i Bevtøft og hed Jacob Krüger, født 1735. Hans Søn Peder Krüger, født 1773, afhændede Kroen og købte sig en Gaard i Hyrup, hvilken gik i Arv til hans ældste Søn, Jakob Krüger, født 1802.

Jacob Krüger var viden om kendt for sin storladne Skikkelse og sine Kæmpekræfter. Der gaar endnu Fråsagn om, at han med Lethed kunde bære sine to Tønder Rug. I 1844 ægtede han Margrethe Andreassen. Bruden var kun 17 Aar gammel. Jakob Krüger i Hyrup døde 1848, 46 Aar gammel. Hans eneste Barn var Datteren Kirstine Krüger, født 1846.

1½ Aar efter sin Mands Død ægtede Enken, Margrethe Krüger, sin Nevø, Sognefogdens Søn, Peder Lagoni af Hyrup. De var begge i en Alder af 22 Aar. Der forelaa Testamente efter Jakob Krüger, hvori han havde tilskrevet sit eneste Barn Gaarden. For nu at bevare Formuen i Slægten — Sognefogdens Hustru var nemlig Jacob Krügers Søster — bestemtes det samtidig i Sognefogdens Hus, at Peder Lagonis Steddatter, Kirstine Krüger, senere skulde ægte en anden af Sognefogdens Sønner, om det ellers maatte føje sig saaledes. At den vordende Bruds Samtykke ikke blev indhentet, er let forklarlig, da hun paa det Tidspunkt kun var tre Aar gammel.

— — 1867 blev et bevæget og tungt Aar for de sønderjydske Embedsmænd. Der blev krævet, at de skulde aflægge Troskabsed til Prøjserne, og denne Begivenhed fremkaldte et voldsomt Røre. Det var svært at forlade Sønderjylland, som Hjærtet hang ved, men endnu sværere at komme over Edsaflæg-

gelsen. Værst stillet var Skolelæreren. En Præst, der nægtede at aflægge Eden, havde dog baade Naadensaaret og fik desuden »Værtpenge« af den danske Stat, saalænge han var uden Embede. Men Læreren var henvist til at sørge for sig selv. Mange kunde eller turde ikke sætte hele deres økonomiske Eksistens paa Spil og maatte af den Grund underkaste sig Forholdene.

I sin Vaande henvendte Løbner med flere sig til Provst Blædel i Nustrup, der dengang nød stor Anseelse blandt de danske. Blædel hævdede bestemt, at man ubetinget burde nægte Edsaflæggelsen, og mange handlede paa hans Ord, deriblandt Løbner, der fra sin Barndom nærede en urokkelig Tillid til ham. Selv aflagde Provsten imidlertid Eden, og denne mærkelige Adfærd opvakte Befolkningens Harm og Forbitrelse, om end hans Menighed stadig var ham hengiven. Senere i 1870, da der forlangtes af Præsterne, at de paa Prædikestolen skulde bede for de prøjsiske Vaabens »Sieg und Segen«, fortrak Provst Blædel til Danmark.

Spørgsmaalet om Edsaflæggelsen, Hensynet til hans unge Hustru, som med hver Fiber var knyttet til sit Hjemsohn, hele dette Forhold for at gøre hvad der var ret, kastede Løbner ind i en stor Sjælekamp. Atter vandrede han sine ensomme Aftenture ved Stenten. Det var, som den stille Plet, der havde kendt hans dybeste Glæde, nu ogsaa maatte kende hans Smerte. Alle de modstridende Følelser og Tanker flængede i hans Sind, indtil det ligesom brast i ham. Han maatte gaa den Vej, han ikke vilde; thi Eden kunde han ikke gaa ind under, om han skulde bevare sin Sjælefred.

Følgen af denne Beslutning blev hans øjeblikkelige Afskedigelse, der lyder:

»— — Den kongelige Regering har ved Skrivelse af 31. f. M. paa Grund af, at De har værget Dem ved at aflægge den ved den allerhøjeste Forordning af 22. Januar d. A. foreskrevne Tjenesteed til Hans Majestæt Kongen, enlediget Dem fra Deres Embede som Degn og Skolelærer i Bevtoft Sogn, da Aflæggelsen af den ommeldte Tjenesteed maa anses for en nødvendig Forudsætning for, at en offentlig Lærer kan vedblive at fungere i sit Embede.

Foranstaaende meddeles Dem herved i Henhold til Deres os tilstillede Erklæring af 14. f. M.

Den medfølgende Afskrift anmodes De om at remmitere til os med Paategning om, at De har modtaget Originalen.

Kongelig Kirkevisitarium for Tørninglen Provsti,
den 11. April 1867.

Kier/L. Blædel.

Til Hr. Degn og Skolelærer
H. M. Løbner, Bevtoft.«

— — — — —
»At Skolelærer og Degn i Bevtoft Hans Madsen Løbner, der tidligere fra 1858—60 havde været Skolelærer paa eget An- og Tilsvær i Bevtoft og i den Tid havde vundet Skoledistriktets Yndest i den Grad, at de har antaget ham paany — nu fra April 1865 til 1867 og atter har han røgtet sin Gerning baade som Skolelærer og som Degn saaledes, at det er til Distriktets og min fulde Tilfredshed, at det har vakt almindelig Sorg, at han blev entlediget, dette bevidnes af Stedets Præst. *Randbøl.*

Bevtoft Præstegaard, den 11. Maj 1867.«

Opruddet fra Sønderjylland blev langt sværere for Løbner, end han nogensinde havde tænkt sig. Men saa vist, som jeg ved, at Sorg gaar dybere end Glæde, da forstaar jeg nu, at det maaske netop var dette, der lutrede hans Nationalfølelse og gjorde hans Kærlighed til Danmark saa inderlig. Og hvad Opruddet betød for hans unge Hustru, da skal det siges, at det i mange Aar kastede sine dybe Skygger ind over hendes Liv. Det laa paa Sindets Bund med taarefyldte Minder; thi hun hang ved sin Hjemstavn, den gamle Slægt og det gamle Hjem.

Løbner tog midlertidigt Ophold i Holsted, indtil han i Begyndelsen af 1868 paa Opfordring af Føvling-Holsted Sogneraad søgte og fik Lærerebbedet i Stenderup, hvor han virkede i 28 Aar, til en Hals sygdom, som af Lægen blev anset for kronisk, nødte ham til at tage sin Afsked 1896.

I den Tid Løbner laa ledig i Holsted, gav han Stødet til Oprettelse af Sparekassen. Der havde før været Tale om, at det vilde være nyttigt at have en saadan; men Løbner gik til Handling, og hos 30 af Byens og Sognets mest velstillede Mænd fik han tegnet en Garantikapital paa 3850 Rd., der dannede Grundlaget for Oprettelsen af Holsted Spare- og Laanekasse, der aabnedes den 11. Juni 1868. Løbner, der var Garant for 300 Rd., var i den første Bestyrelse og Revisor i mange Aar. Sparekassen, der nu er en af de største i Ribe Amt, har gjort stor Gavn for Byen og Omegnen.

Som Lærer i Stenderup var Løbner meget afholdt af baade Børn og Forældre, ja han var elsket.

Naar han om Morgenen kom gaaende fra sit Hjem for at begynde Undervisningen, var han i Jaket eller anden langskødet Frakke, sort stiv Hat

og sort Krave, som det blev brugt af Bønderne. En Flok Piger stod gerne og ventede og løb imod ham for at faa lidt af hans kærlige Smil, hænge sig i hans Hænder, Arme og Frakkeskøder ivrigt leende og fortællende. Det kunde hænde, at Løbner pludselig gav et Spring frem, saa han blev fri for hele Flokken; men selv om han løb, blev han hurtigt fanget af en ny Flok, der hængte bedre i. Som Regel maatte han undervise 50 Børn eller flere i sin Klasse om Vinteren. Der begyndtes altid med Sang, og Løbner bad Morgenbøn, en Panelvæg mellem den store og lille Klasse var lukket op, saa alle var med.

Derefter begyndte Undervisningen hvert Sted for sig. Regning, Geografi og maaske flere Fag foregik i Hold paa 3—4, der var lige vidt fremme. De gennemgik Lektien i Bogen og paa Landkortet og stillede saa til Overhøring hos Løbner, der sad paa en Stol neden for Kathederet eller gik omkring i Klassen. I nogle Fag læste de større Børn med de mindste. Denne saakaldte gensidige Undervisning var vel nødvendig paa Grund af det store Børneantal. Jeg tror ogsaa god, hvor der skulde undervises saa mange i forskellig Alder og Udvikling. Bibelhistorie, Danmarkshistorie og Verdenshistorie fortalte Løbner livligt og spændende; vi havde ogsaa Bog. Han har senere fortalt mig, at han brugte denne Fortælleform, fordi vi, naar vi blev voksne og kom paa Højskole, da var vænnet til at høre.

Undervisningen foregik efter den vestjydske Skoleordning. Alle gik til Skole hver Dag om Vinteren fra 1. Nov. til 1. Maj. Om Sommeren var de store Børn fri fra Skolen, først fra 10 Aars Alderen, senere fra 12-Aars Alderen. Løbner hjalp saa man-

ge som muligt til at komme paa Efterskole eller Højskole. Dels ved at få Lov ved Forældrene, dels ved at skaffe økonomisk Hjælp. Ogsaa paa anden Maade fulgte han de Unge. F. Eks. en Gang, da jeg jeg som attenaarig havde faaet en Plan til en Cykeltur sammen med en Kammerat gennem Norge, gik jeg til Løbner, for at han skulde hjælpe mig at faa Lov. Han vilde først se Kammeraten, og derefter fik vi Lov.

Gaardejer Thøger Lund, Egelund, Astoft, fortæller Smaatræk fra Skoletiden: »Løbner var en ualmindelig dygtig og afholdt Lærer. Naar vi i den sidste Time om Eftermiddagen fortalte Danmarks-historie, kunde han gaa saaledes op i Fortællingen om Sønderjydernes Kamp for Danmark og det danske Sprog, at han glemte Tiden og blev ved, meget bevæget at fortælle, selv efter at Mørket sænkede sig over os. Og vi hørte efter og fulgte betaget hans Fortælling. Der var en saadan Ro i Skolestuen, at man kunde høre en Knappenaal falde paa Gulvet. Vi kunde mærke, at der bag Ordene stod en Mand, der elskede Danmark og Sønderjylland. Det skete enkelte Aftener, at det blev saa mørkt, inden vi kom paa Hjemvejen, at vore Forældre sendte en Mand med en Lygte imod os, der havde lang Vej hjem og skulde med en Sti over Stenderup Enge og Bækken.

En Sommer havde Stenderup og Tobøl Skoler Udflugt sammen til Fanø. Et af Børnene fra Tobøl Skole har siden fortalt, at hun blev meget forundret over Lærer Løbner: en lille Mand med en sort Hat og en lang Skødefrakke. De mindre Børn havde han ved Haanden, og andre havde fat i Skøderne paa hans Frakke. En lille Pige, der græd, fordi hen-

des Sko klemte, fik Løbner fat i; han fik Sko og Strømper af hende, bandt begge Dele sammen, hængte det over sine Skuldre, og tog hende saa ved Haanden. En havde han ved den anden Haand og saa mange som kunde faa fat i Skøderne paa Frakken bag efter sig. Saadan fortsatte han med dem paa Slæb, saa Sveden drev af ham. Saadan var Løbner, han elskede Børnene, og Børnene elskede ham.

I Skolekommissionens Protokol betegnes Løbner Gang paa Gang som »Meget flittig og duelig.«

Der fortælles, at en Gang ved en Provstevisitats, ønskede Provsten at se Børnene i Gymnastik. Skønt de sikkert ikke har haft Gymnastik, og der ingen Redskaber var, fremkom Løbner ikke med nogen Undskyldning; men kommanderede Drengene op i Geled paa Legepladsen og et »til højre Ret«, »venstre om« og »højre om«, indtil Provsten sagde Tak. Det foregik i Træsko, andet Fodtøj blev ikke brugt. I 1873 oprettede Løbner en Sygekasse for hele Sognet. Han havde indsamlet et Grundfond paa 1000 Kr. Det har været til Hjælp for mange gennem Aarene. I 1879 satte han en Foredragsforening i Gang og i 1882 en Husflidsforening. De nødvendige Redskaber blev anskaffet, og her lærte Ungdommen af faa Haandelag for at bruge Sav og Høvl. De aarlige Udstillinger var hele Folkefester med Foredrag, Sang, Oplæsning og Dans.

I 1882 brændte Skolens Nabogaard, hvor der var Mejeri, der behandlede Mælken fra Sønderager, Stenderup og Lundtofte. Løbner købte fra denne Gaard et Stykke Jord paa ca. 36 Tdr. Land, som han derefter drev sammen med Skoleloddet. Han byggede ca. 200 m fra Skolen en smuk Gaard, højthelliggende med Udsigt mod Nord, Vest og Sydvest.

Mod Sydøst kunde man se langt indover Sønderjylland med de tusind dyrebare Minder.

Løbner var en dygtig Landmand. Han tog selv Del i Arbejdet, hvor han kunde, og samtidig meldte sig Landbrugets Problemer om Samarbejde i Produktion og Forbedringer i Bedriften.

Ved Mejeriets og Nabogaardens Brand blev Spørgsmaalet aktuelt om et nyt Mejeri. Det blev Løbner, der med sin Energi og Viljekraft, satte Gang i Arbejdet. Med ualmindelig Ihærdighed og en Overtalelsesevne, der ikke var til at slippe uden om, var han paa Færde saa tidlig om Morgenens, at han ofte tog Bønderne paa Sengen. Skolen skulde ogsaa passes, og den blev passet med Kærlighed; men efter Skoletid til langt ud paa Natten fortsattes Arbejdet med Husbesøg, Udvalgsmøder eller Bestyrelsesmøder. Et Udvalg var sammen med Løbner i Hvidbjerg og Billum for at studere de i 1882 oprettede Andelsmejerier, og Sagen blev indgaaende drøftet med Forstander Niels Pedersen, Ladelund, med det Resultat, at den 28. Juni 1884 kunde Andelsmejeriet Bækbølling begynde Driften, længe før Egnens andre Mejerier. Løbner blev den første Formand. Navnet blev taget efter Præstegaarden, hvorfra var købt en Td. Land til Byggeplads, der var saa rigelig stor, at der blev plantet et bredt Læbælte mod Vest og Nord og Have mod Syd. Der blev ogsaa bygget med Udvidelsesmuligheder for Øje, saa det med en mindre Tilbygning kunde bruges til 1915, da Mejeriet blev ombygget som det tredie største i Ribe Amt.

Protokollen over Begyndelsen og senere Drift er ført af Løbner med en Nøjagtighed, som er et godt Eksempel for Efterslægten.

Om Mejeriets Betydning for Egnen skal kort siges, at det har dannet Grundlaget for yderligere Udstykning af Jorden, Stiftelse af mange nye Hjem og en mere intensiv Drif af Jorden, fordi Mælken fra den mindre og den store Andelshaver behandles ens, og sammen hermed følger lidt efter lidt den udvidede Svineproduktion. Den samme Ihærdighed viste Løbner senere ved Oprettelse af en Kvægavlsforening for hele Sognet, og i 1897 en Kontrolforening, kort efter at den første Kontrolforening i Vejen havde begyndt Samarbejdet med at kontrollere Køernes Ydelse. Nu arbejder paa samme Omraade 4 Kontrolforeninger.

Der blev oprettet Bibliotek, og Forarbejdet til en ny Kirke i Stenderup blev paabegyndt. Kirken blev indviet 1902.

Da Løbner havde været Lærer i Distriktet i 25 Aar, afholdt Beboerne en Jubilæumsfest for ham og Familie paa Centralhotellet ved Holsted St., og som Jubilæumsgave fik han overrakt en fin Fjedervogn af sidste ny Model. Han blev senere udnævnt til Dannebrogsmænd.

Den ældste Søn Mads Hansen Løbner læste til Præst, blev optaget af den Herrnhutske Kristendom og rejste ud som Missionær til Østafrika.

Den yngste Søn Jakob Kryger Løbner var Landmand, han overtog Gaarden 1907, den kaldes nu »Løbnersminde«. Løbner købte saa Hus i Askov, hvortil han og hans Hustru flyttede og levede de sidste Aar, her var Datteren Margrethe Løbner Jørgensen gift med Uddeler Jørgensen, Askov Brugsforening, og Løbner hjalp til ved Regnskabet.

Da han en kort Tid vikarierede som Lærer i Lintrup i Holsted Sogn, kom han til at se paa de store

Hedestrækninger, 5—600 Tdr. Land, der laa uopdyrket hen med kun nogle faa fattige Bebyggelser. Der havde været Tale om Tilplantning, men Beboerne syntes, at det vilde blive for dyrt. Saa gik Løbner i Gang med at forhandle med Lodsejerne, og fik efterhaanden omtrent hele Arealet paa Haanden. Derefter vandrede han, der paa det Tidspunkt var op mod Støvets Aar, rundt i Malt og Gørding Herreders 11 Sogne til 800 Lodsejere, og skønt Pengene i de Dage ikke flød rigeligt, gennemførtes Tegningen, idet Løbner utrættelig gennempløjede Eggen. For at faa Sagen til at glide lettere, skulle Aktierne, der var paa 100 Kr., indbetales i Rater à 10 Kr. aarlig. Vel fik han mange Steder et Nej til at begynde med; men det afskrækkede ham ikke. Han sagde smilende Farvel — og kom igen. Og han blev ved at komme, til han fik Ja. Tilsidst var der tegnet 46.500 Kr. og indkøbt 530 Tdr. Land. Dermed var Plantagen sikret.

Efter Forslag af Højskoleforstander Jakob Appel ved den stiftende Generalforsamling i 1906 kom Plantagen til at hedde »Løbners Plantage«. I 1925 enedes man inden for Bestyrelsen om at lade rejse en Mindesten i selve Plantagen ud mod Alfarvej. Stenen bærer følgende Indskrift:

H. M. Løbner		
1837	Dbm.	1915
Sønnesind mod Fædreland skabte Skov af Lyng og Sand.		

Denne Sten rejstes 1925 til Minde om Skaberen af Løbners Plantage og i taknemlig Erindring om hans Virke.

Men først og fremmest var Løbner Børnelærer. Det var og blev hans Livskald. Skolen ydede han sine bedste Kræfter. Det var for ham Livets Glæde at indvirke paa de smaa, der var betroet til hans Omsorg. Mange Vidnesbyrd foreligger fra gamle Elever om, hvorledes Løbner i Skolen kunde bede og synge og fortælle, saa Børnene fik en Følelse af, hvad Kristendom og Kristenliv er.

Hele Hemmeligheden ved hans Livsførelse var vel dybest set den, at han kendte og øste af Lønkamrets Velsignelser: dette gav Frimodighed, Styrke og Mod. Gud stod bag ham i hans Gerning i og udenfor Skolen.

24. Oktober 1923 døde Fru Løbner. 2. Juli 1915 døde Løbner. Han blev 7. Juli 1915 begravet paa Askov Kirkegaard. Mindefesten blev afholdt paa Højskolen. Forstander Jakob Appel m. fl. talte hjærtelige Ord for den gamle afdøde Lærer.

Sydj. Folkeblad (Lærer Søgaard, Holsted) skrev bl. a.: »— Løbner var Manden med den faste Overbevisning, den stærke Vilje og den levende Tro, og han har haft stor Ævne til at paavirke sine Omgivelser i samme Retning. Hans Hovedgerning er falden inden for Skolens Mure. Som Lærer hørte Løbner af Aar til »den gamle Skole«; men i sin Virkemaade var han fuldt ud med i de Skoletanker, som Grundtvig og Kristen Kold var Talsmand for. Som Skolemand var han frem for alt det levende Ords Mand, der i sin Gerning lod haant om de døde, stive Metoder, men altid havde Livets mangfoldige Krav for Øje. Han var en kristen Lærer, der forstod at aflægge et Vidnesbyrd, som kom fra Hjærtet og gik til Hjærtet. Han var den praktiske Lærer, som forstod at bibringe Børnene de Færdig-

heder, som er nødvendige under Menneskelivets mangfoldige Virksomheder.

Dette, der her anføres om Lønners Lærergerning, er ikke Talemaader i det blaa, men Kendsgerninger, som grunder sig paa mangfoldige Vidnesbyrd fra hans gamle Elever.«

Erindringer fra Esbjergs Barndom.

Af Th. Brinch (†).

Overlæge Thomas Brinch.

Blandt Th. Brinchs efterladte Papirer fandtes nogle Erindringer, han havde skrevet paa hvide Blade, som han havde ladet indbinde sammen med *Alkjærsgs Bog: Esbjergs Historie*. Disse Erindringer har Form af en direkte Henvendelse til os, til hvem han efterlod Bogen. De rummer en lang Række Oplysninger og Meddelelser fra Esbjergs Gründerperiode og forekommer os at have Værdi til Belysning af hele dette mærkelige Tidsrum, som faa eller ingen nulevende kan fortælle om udfra egne Oplevelser. Yderligere bringer Erindringerne Udviklingshistorien for de to Institutioner, der staar som Mindesmærker for Forf.s Virksomhed i Esbjerg, nemlig St. Josefs Hospital og Spangsbjerg Sanatorium. Begge oprettedes de paa hans Initiativ, og begge er fremdeles i Brug og tjener de For-

maal, han ønskede. Vi har derfor ment, at det vilde være af Interesse at offentliggøre hans Erindringer, skønt de med deres brede Stil slet ikke er skrevet med Offentliggørelse for Øje. Vi har af Manuskriptet udeladt visse faa Enkeltheder, som kun har Interesse for os personligt, og et Par korte Afsnit, som i hvert Fald ingen Interesse kan have for fremmede Læsere. Ellers er alt, ogsaa Ortografien, ordret gengivet. Erindringerne er skrevet i 1915; efter den Tid foreligger der ingen Erindringer fra Esbjerg fra hans Haand.

Oscar Brinch,
Landinspektør.

Ove Brinch,
Dr. med.

Jeg fødtes i 1869 i Sønderho på Fanø. Indtil min barndom var det en selvfølge, at enhver dreng derovre skulde til søs efter confirmationen. Derfor har mine forfædre i umindelige tider været søfolk og skibsførere. Efter i den for sejlskibsfarten så gunstige tid i sidste halvdel af 1870'erne at have tjent en lille kapital hørte min fars ældste broder, Peter Brinch, op med at sejle. Min far overtog i en ung alder det af ham førte skib briggen Anna. Min onkel anlagde et uldspinderi og farveri i Esbjerg i samme ejendom som han beboede til sin død i 1908 (Strandbygade 14). Samtidig flyttede fars ældste søster med sin mand, J. Warrer, der var blevet kaptajn i D. F. D. S., til Esbjerg, og i øverste etage af deres hus i Havnegade flyttede så fars forældre ind. Jeg havde således ofte lejlighed til at komme på besøg i Esbjerg i min barndom.

Oftest sejlede vi fra Sønderho derop, det var både billigst og morsomst. I de første år sejlede vi altid i jollen fra toldkrydseren. Mors far førte denne krydser som tak for, at han meldte sig frivillig som lods på admiral Suensons skib Niels Juel i slaget ved Helgoland 1864. Da krydstoldvæsenet i

1898 ophævedes, købte jeg denne krydser og sejlede i de følgende tre år lange ture fra Kiel langs Sønderjylland og Fyn. Da far på grund af sygdom blev nødsaget til at holde op at sejle, købte han en stor jolle, som vi så sejlede i.

Der var dengang dybt nok langs med Fanøs østkyst til at vi kunde sejle »langs med landet«, som det hed. Vi landede så der, hvor nu smørpakteriet ligger og gik så op hvor det nuværende »anlæg« ligger syd for Havnegade op til mine bedsteforældre. Allerede tidligt var denne skrænt beplantet, og jeg husker, at jeg engang, da jeg klatrede op ad den mellem de små fyrretræer, blev drevet tilbage af den daværende havneingeniør, senere vandbygningsdirektør Westergård med et: hvad skal du der, din hvalp! Da vi mange år efter sad sammen i Esbjerg byråd, mindede jeg ham om, hvorledes vort første bekendtskab var indledet, hvad der morede ham meget. Esbjerg var den gang (1875—80) meget lidt bebygget. Når vi fra min onkels fabrik i Strandbygade så op mod det dengang nybyggede, nu forlængst nedrevne, missionshus på hjørnet af Skolegade og Kirkegade, var der så godt som ingen bygninger derimellem, og det forekom os at ligge langt udenfor byen. Når jeg hentede mælk for bedstemor ude på Nygård (en af de gamle Esbjerggårdes udflyttergårde omtrent der, hvor nu Torvegade og Nygårdsvej mødes), så skete det ad en sti, der gik fra Havnegade tværs over, hvor det nuværende rådhus ligger, og der var ikke flere huse, end at bedstemor kunde følge min færd hele vejen fra sit vindue.

Af »gader« var der egentlig kun Kongensgade og Havnegade. Sidstnævnte har vist altid været kaldt

således, hvorimod førstnævnte hele min barndom kaldtes »Chausséen«. Den var heller ikke andet end en almindelig landevej (som gennem andre landsbyer), på hver side begrænset af en dyb grøft med stillestående stinkende vand og mudder, hvorover der førte gangbrædder ind til de forskellige huse. Mest lå jeg og roede omkring i havnen sammen med andre drenge. Engang var jeg med farfar, der førte en lille damper »Bylgia«, ude ved Hornsrevs fyrskib, og en anden gang var jeg med »Riberhus«, der førtes af min onkel, en tur i Newcastle.

Ofte kom jeg også hen på Hotel Spangsberg, hvor en af sønnerne var på min alder. Vi spillede så kegler eller red på hestene. Morten Spangsberg havde til mark for sine dyr den jord, der begrænses af nuværende Stormgade, Nørregade og Spangsberggade; den var indhegnet med ståltråd. Her spillede vi kroquet, og her græssede hestene på den magre jord. Morten Spangsberg tilbød engang farfar at bytte denne jordlod med et stykke eng, som farfar ejede oppe ved »Manø Hølade« (vest for Ribe, ude ved havet), men bedstefar afslog byttet med den bemærkning, at engen gav i det mindste hø nok til nogle heste og køer, hvorimod Spangsbergs mark som gammel hedejord næsten intet gav. Det var lidet forudseende af bedstefar. Engen ved Ribe er senere solgt for 1000 kr., hvorimod der for Spangsbergs jord til byggegrunde vistnok er solgt for en million.

I 1881 blev jeg 12 år gammel og kom i Ribe Latin-skole, og derefter passerede jeg, sammen med min svoger, dr. Niels Anthonissen i Nordby, der gik i samme skole, i hver ferie på hjem- og tilbagerejsen Esbjerg og kunde således skridt for skridt følge

dens vækst. Af og til så vi også her esbjergensere i Ribe, da de hverken kunde se noget rigtigt theaterstykke eller komme i rigtigt »fint« selskab uden at tage derned. De brugte Varde til at købe deres varer i, Ribe til mere »åndelige« nydelser. Vi stod også i telefonisk forbindelse. Min onkel, P. Brinch, havde i spidsen for et selskab anlagt telefon i Esbjerg og omegn, derblandt også til Ribe. Det var dengang kun enkelte, der indlod sig på sådanne »narrestreger« som at holde telefon, men som hørende til familien benyttede jeg den jævnligt fra Ribe central. Skønt vi jo havde fået den forklaret i skolen, husker jeg dog den spænding, hvormed jeg første gang telefonerede.

I juleferien var der jævnlig istransport mellem Esbjerg og Nordby, og vi måtte da ofte overnatte i Esbjerg, da båden kun gik een gang om dagen. Byen var vokset en del, men havde dog ikke overskredet Varde eller Ribe i folketal og blev af disse regnet for en parvenu blandt borgerskabet; den havde fået »gader« af navn, men i virkeligheden kun veje med hedesand, men der var stadig langt mellem husene, ingen gas- eller vandværk, kort sagt, der var rigelig grund for byer med gammel kultur til at se ned på dette pågående sogn. Når vi kom i isbåden (en stor fladbundet jolle, der kunde slæbes over isen og manøvreres af nogle gamle søfolk, der ikke tog det så nøje med tiden), kom vi småfyre jo svært forfrosne til Nordby. Der stod så den kæmpestore færgeejer Hans Svarrer og modtog os med de ord: Nå drenge, fryser I, så kom med mig! Han fik os med ind på færgegården og fyldte en kaffepunch (brændevin og sukker i varm kaffe) i os, og så brændte blodet som ild gennem årerne.

I de første år gik vi tilfods vejen mellem Nordby og Sønderho, — ligesom jeg ofte som lille dreng havde gået den ved dag og nat, når der skulde hentes medicin på apotheket i Nordby. Vi var temmelig gamle, inden den betragtning, at det var flothed og blødagtighed at køre det par mil, forsvandt, og en cykle var på den tid en for de fleste uopnåelig luksus; i Ribe var der f. ex. kun to rigmandssønner, der havde en sådan (de havde dengang et mægtigt højt forhjul og et lille bitte baghjul).

I mine sidste skoleår var jeg i sommerferierne jævnlige en tid i Esbjerg. Jeg husker således, at jeg var der i 1886, da far skrev til mig, om jeg havde lyst (hvad jeg naturligvis havde) til at tage med ham ombord i briggen Anna fra København til Finland. Det var fars sidste sørejse (med trælast fra Finland til Brasilien). Da han året efter — i sommeren 1887, netop da jeg var blevet student — kom tilbage, var jeg ligeledes i Esbjerg og tog derfra over til Liverpool, hvortil far var kommen med sit skib. Vi rejste så sammen hjem, og fars sygdom tog stadig til trods et kurophold i Norge, indtil han døde i 1892, kun 42 år gammel.

Byen var i disse år vokset meget, men ganske uregelmæssigt, med store mellemrum mellem gadernes huse, men til gengæld med huse strøet langt uden for gadeplanen og de derved projekterede grænser for byen, — som en lang leddeløs dreng med hænder og fødder strittende udenfor jakke og bukser.

I 1893, da byen holdt 5 års jubilæum, var jeg deroppe med min yngste søster for at se på festen. Da kongen med sit følge så på processionen fra rådhus-

trappen, løftede jeg min lille søster op, for at hun kunde se kongen.

Efter at jeg havde forlovet mig med Agnes Friis, der var datter af vinhandler F. i Kolding (medens jeg et års tid praktiserede som læge i Vejen), tog jeg hospitalsuddannelse i København med den bestemmelse at nedsætte mig i Esbjerg. Der var ganske vist tre læger i forvejen, og af dem havde endda den ene nedsat sig året i forvejen, og det blev fra alle sider spået mig, at det kunde aldrig gå. Men hverken min kone eller jeg var i mindste tvivl om, at det nok skulde gå, — jeg havde ungdomsmodet og lysten til snarest at blive gift og betragtede de andres tvivl med et overbærende smil. Den 11. oktober 1895 begyndte jeg da at praktisere i stueetagen af hjørneejendommen Havnegade—Smedegade, der tidligere havde været hotel og endnu kaldtes gamle hotel Royal. Vor lejlighed bestod af hele stueetagen fra gadedøren i Havnegade og til enden af huset i Smedegade.

Det gik straks fra begyndelsen godt med praxis, og nytårsdag 1896 giftede vi os i Kolding kirke. Vi boede på et i flere henseender godt sted. Der var livlig trafik der forbi og til havnen og en enestående udsigt. Hverken den store toldbodbygning, silopakhuset eller nogen af de andre nuværende store bygninger eksisterede dengang, og vi kunde derfor fra vore vinduer se frit over hele havnen, følge skibene helt ude fra havet til de lagde til ved kajen, se søerne sprøjte over molen og lededæmningen. Men det var et stærkt forblæst hjørne, og da huset — som de fleste dengang — var dårligt bygget, så rystede borde og stole, når det stormede, og det hændte, at vi om morgenen måtte ud i Havnegade

og lede efter hele karmvinduet, der var blæst væk om natten, ligesom vi ofte måtte låse dørene, der ikke kunde holde ved almindelig lukning.

I Kælderen boede en bager, der tog fat om natten kl. 4 og fyrede, så gulvet i vort soveværelse knapt var til at gå på. Kloset fandtes ikke i lejligheden, vi måtte gå gennem 2 etager op på loftet for at finde et. Gas og vand eksisterede ikke; en pumpe i gården forsynede os sparsomt med dårligt vand. Da dokken i 1897 udtørredes til uddybning, forsvandt vandet fra alle Havnegades brønde, og en vogn kørte rundt til os med vand fra en bæk ude i Strandby. Gud ved, hvordan det vands analyse vilde have set ud! Kloaker eksisterede heller ikke. En renovationsvogn tømte klosetterne engang om ugen. Spildevandet fra køkkenet gik ud i gården og sank i jorden eller blev liggende og kunde lugte ganske yndigt, særligt da ingen måtte ødsle med vand til at skylle efter med. Gaderne var med lange mellemrum forsynet med petroleumsløgter; vilde vi have mere lys, måtte vi selv tage håndlygter med. Fortovene var ganske vist afstukne, men ikke flisebelagte; der kunde højst være en smal flise midt på, resten var sand eller rullesten.

Havnegade var den bedst istandsatte, vistnok fordi havnen alias staten havde hånd i hanke med dens tilstand. Kongensgade var i vore to første år i en frygtelig forfatning med gammel makadamisering, som ikke var blevet vedligeholdt, fordi man ikke kunde blive enige om, hvorledes gaden fremtidigt skulde brolægges. Den stærke trafik havde pulveriseret gruset sammen med ler og sand, der i regn var mudder og i tørvejr og i blæst fæg i skyer. Varede en regnperiode undertiden noget længe, så

mudderet i gadernes huller blev for generende, kørte en vogn med en »skidtskraber« og skrabede mudderet sammen i dynger. I 1898 sprang vi så fra denne tilstand lige over til at få asfalt. Inde på rigsdagen var de forargede over denne flothed, der rimede dårligt med, at byen omtrent samtidigt ansøgte om rentefrit lån (helst også afdragsfrit). Man læste dengang jævnligt i landets blade tilrejsendes forbavselse, blandet med forargelse, over, at man i Esbjerg kunde gå lige fra Kongensgades blanke asfalt ud i sidegadernes bundløse hedesand. Og bundløst var der næsten. I Jyllandsgade blev engang en efterårsdag en af mine galoscher siddende i pløret, og den måtte blive siddende der, indtil den kom frem igen næste forår, da det blev tørvejr. Efter den tid gik jeg gennem mange år kun i praxis i lange støvler.

Ude på Nygårdsmark (terrainet nord for Nørregade) var der endnu værre. Man byggede der, som man vilde, uden nogen plan. Og da der senere skulde kloakeres her, var en del af ejendommene ikke til at afvande og blev ved retten dømt til at nedrives, men fik dog lov til at blive stående. En tur derud i praxis en vinternat var ikke hyggelig, og nattepraxis var der nok af de første år. Befolkningen bestod jo i disse første år for størstedelen af sammenløbne elementer fra alle landets dele, lokket til af de eventyrlige rygter, der overalt hørtes om Esbjerg. Det var for en stor del folk, som kom i oktober og rejste i november og blev afløst af andre, der rejste til nytår. Vel havde lægerne dobbelt taxt for natbesøg, men disse fyre betalte hverken for dag- eller natbesøg og var derfor ligeglade med fordoblingen! Der var perioder, hvor jeg en måned

igennem ikke sov nogen nat til ende i min seng, uden at blive kaldt ud. De sidste år, jeg praktiserede i Esbjerg, havde jeg ikke så megen nattepraxis i eet år som dengang i en måned.

Også på anden måde var det en mærkelig praxis, jeg havde. Ulykkestilfælde fra det store havneanlæg kom i massevis til mig som den nærmeste læge, og da der intet sygehus var, måtte jeg klare alting hjemme i min consultationsstue. Sygeplejerske havde jeg heller ikke udover en enkelt diakonisse, som havde nok at gøre ude i byen. Så hjalp min kone mig. Det var ikke hyggeligt for en 20-årig nygift kone, der aldrig før havde set en tilskadekommen. Det hændte mangfoldige gange, når jeg skulde foretage amputationer og store sår skulde syes sammen, når arme eller ben skulde sættes i led eller lignende, at jeg lagde patienten ned på mit gulv, påbegyndte bedøvelsen og lod min kone fortsætte den, medens jeg opererede. Af og til hændte det, at en af disse fyre tog svært på vej under bedøvelsen, enten fordi han var påvirket af spiritus (så var det mest gemytlige sange, der foredroges), eller fordi han skabede sig. Jeg husker, at jeg engang til min kones forfærdelse kurerede sådan en fyr for disse tendenser ved at tømme en vandkaraffel lige i ansigtet på ham. Han blev så overrasket, at han strax blev rolig.

Der måtte i det hele i de tider og til det publikum jævnlig en håndfast optræden til for at skaffe sig respekt. De mange beværtninger i Havnegade fyldtes med havarerede existenser allevegne fra (min svigerfar genkendte i mine protokoller mange navne fra Kolding fattigvæsen). Det hændte meget ofte, at jeg om natten blev kaldt hen i en af disse be-

værtninger, når slagsmålene havde antaget former ud over de almindelige. Der kunde da høres det mest infernalske spektakel, når jeg kom til døren. Når jeg så kom ind, var der een, i reglen værten i bulen, der råbte: »doktoren«! og så var alt musestille; men jeg havde ofte indtrykket af, at der kun behøvedes lidt for at vende stemningen, så denne døddrukne bande faldt over mig. Det var de utroligste råheder, der kunde forefalde under slagsmålene i disse snasker. Jeg husker således engang, at en fyr slog sin ølflaske itu mod sin træsko, beholdt flaskehalsen med de skårede rande i sin hånd og plantede dette våben ind i ansigtet på modstanderen. Jeg har aldrig syet så mange sår sammen som i disse år. Betaling fik jeg næsten aldrig, undtagen når det var værten selv, der rekvirerede lægen. Dette skete dog kun, når han var bange for, at den overfaldne eller den hårdest medtagne kunde ligge og forbløde i hans beværtning. Jævnligt bad den overfaldne mig om en attest, som han vilde bruge ved anmeldelse til politiet. I begyndelsen var jeg naiv nok til at give disse attester gratis, men så opdagede jeg, at den slags sager næsten aldrig kom frem for retten, men »ordnedes i mindelighed«. Dette skete på den måde, at fyren strax fra mig vandrede tilbage til beværtningen og dokumenterede, at han med lægeattesten kunde skaffe både værten og voldsmanden i kachotten. For at undgå denne kalamitet enedes hele banden om, at synderen skulde give en omgang for at slippe for anmeldelse, og under fortsat bægerklang blev min attest så brændt. Jeg blev dog snart så klog, at jeg forlangte kontant betaling forud for attesten.

Også på anden måde måtte man dengang jævn-

ligt sætte sig i respekt. Jeg blev engang kaldt ud til en kone, der var blevet pryglet af sin mand og derefter smidt ned ad trapperne. Efter at have behandlet hende, bad jeg naboerne sige til manden, der ikke var hjemme, at han skulde tage sig i agt, da jeg i gentagelsestilfælde vilde lade ham sætte fast. Samme aften stillede fyren hos mig og spurgte frækt, om det var mig, der havde sendt ham den besked, og truede mig med al landsens ulykker. Uden diskussion tog jeg ham i nakken og satte ham udenfor. Vi var spændt paa, hvordan dette vilde ende, da han var kendt og frygtet som en ondartet skændegæst, men det mærkelige var, at han efter den tid hilste dybt på mig på gaden og i det hele taget var udsøgt høflig imod mig.

Betalingsforholdene var meget usikre i Esbjerg på denne tid. Sygekasser var der så godt som ingen af, lægerne hjalp nye kasser i gang — ved stærkt nedsatte lægehonorarer — for at de skulde optage de fattigste, der ellers i sygdomstilfælde vilde falde ind under fattigvæsenet. Også mange af middelstanden var dårlige betalere. Jeg regnede med, at jeg allerede det første år kunde have haft 2000 kr. mere i indtægt, hvis jeg ikke var blevet snydt. For mig, der begyndte med studiegæld, var dette jo ikke så lidt at miste.

Denne tid var spekulationens værste år i Esbjerg. Alle — på ganske få undtagelser nær — handlede med »byggegrunde«. Helt ude i Jerne og Spangsbjerg handlede der, skønt der ikke var mindste udsigt til, at disse grunde i overskuelig fremtid kunde blive bebyggede. Og alle havde fortjeneste på papiret. Og flot levedes der. Det meste blev taget på kredit, ikke mindst lægebehandling, og reg-

ningerne blev lagt hen, til den ventede fortjeneste kom. Den kom desværre i alt for mange tilfælde aldrig. Det viste sig hurtigt unyttigt at lade sit tilgodehavende inddrive gennem sagfører. De pågældende ejede intet; møblerne var købt på afbetaling eller »overskrevet til konen«, så man kun opnåede at få extra udgifter til sagfører. Bedst var det, når vedkommende gik fallit, da lægeregninger er privilegerede forud for mange andre krav. Jeg havde for spøg sagt til min kone, at hun skulle få alle de penge, der kom ind ved fallitter. Det blev i de første år ikke så lidt. Men også fallitterne hørte op, da folk opdagede, at de som almindelige kreditorer kun havde udgifter derved til retten, til sagførere o.s.v. Ved en fallit, hvor kreditorerne havde ventet sig en hel del, var der til slut kun 53 kr. tilbage. Dr. Bruhn havde indsendt en regning på 50 kr., og herredsfuldmægtigen spurgte ham da privat, om han ikke kunde sætte den op til 53 kr., da ellers de 3 overskydende kroner skulde fordeles blandt en mængde mennesker, og det skete så!

Hvor der soldedes i disse år! De fleste af byens borgere var folk, der hidtil intet havde ejet, og de blev ganske svimle, da de nu tjente — eller troede at tjene — de mange penge, som handlerne drejede sig om. Og med parvenuens respekt for, hvad der er dyrt, smed de om sig med penge. Der var opstået en ny erhvervsklasse: kommissionærer (en af dem stavede det med eet m!), som mod en passende fortjeneste var mellemmand mellem jordsælger og -køber. De stillede ved alle tog for at fange købelystne rejsende (vittige hoveder påstod endog, at de rejste landet rundt med prøver af Esbjerg-jord i pakker). Så travede de ud med ofret og viste ham,

hvor jorden lå. Det viste sig siden i flere tilfælde, at den var helt ubebyggelig, idet den ikke havde facade til nogen gade, men det glemte man at få set efter af bare lyrisk betagelse over den store gevinst, kommissionæren stillede i udsigt. Når så jorden var besigtiget, gik man ind på et af hotellerne for at afslutte handelen. Dette foregik ved at underskrive slutsedler, d. v. s. ustemplet papir, og da bøden for at have benyttet ustemplet papir ofte vilde beløbe sig til adskillige tusinde kr., var handelen ofte ganske ugyldig, idet ingen af parterne af frygt for stempelbøderne turde lade sagen komme for retten. Jeg har i 1896 og 1897 mange gange set folk stå i en lang række udenfor Centralhotellet på hjørnet af Kongensgade og Torvet for efter tur at komme ind til kommissionærerne, der gav audiens inde i et af hotelværelserne. Folk var gale, og alle var smittede af galskaben. Selv bønderne og københavnere med kom rejsende og fik skænd af deres koner, hvis de kom hjem uden at have købt jord i Esbjerg; men det var desværre kun sjældent, at skændene behøvedes. En af mine bekendte, en skibskaptajn fra Romø, der levede i København af sine surt sammensparede penge, blev lokket herover, købte et stykke jord, men blev efter ved hjemkomsten at have talt med sine kone bange for at have gjort noget galt. Mod at betale nogle tusinde kroner, fik han af sælgeren lov til at lade handelen gå tilbage. Jorden blev imidlertid få dage efter solgt med stor »fortjeneste«, og da kaptajnen og især hans kone hørte det, var der ingen ende på deres fortrydelse. Han tog til Esbjerg igen og købte et nyt og endnu større stykke jord, og resultatet blev, at han tabte omtrent alt, hvad han ejede.

Selv om de fleste af dem, der handlede, aldrig så noget til fortjenesten undtagen på papiret, var der dog nogle af »jordgrossererne«, som fik en del penge mellem hænderne, og deres måde at leve på var vild og komisk. Ikke alene hævdede det dem — som de parvener de var — i deres egne øjne at strø om sig med penge, men det imponerede andre og lokkede folk til at handle. På Esbjergs hoteller flød champagnen (billigere drikke foragtedes) i strømme, men skulde der være rigtig slag i det, tog man til København. Selv når de rejste alene, lejede de en hel suite værelser i de dyreste hoteller, helst d'Angleterre eller Phoenix. En af dem, en tidligere murersvend, lod gerne melde forud til hotel d'Angleterre, hvornår han kunde ventes. Så stod hele tjenerpersonalet og dannede spalier fra vestibulen helt op ad trapperne og bukkede dybt, mens han skred forbi. Til gengæld for bukket fik så hver enkelt en seddel eller et guldstykke.

Indbyrdes forærede disse grosserere hinanden mægtige gaver. Mureren fik en dag af sine venner anmodning om at flytte sine sovekammermøbler ud — der vilde komme nye. Næste dag ankom et meget kostbart møblement af mørk mahogni; i de senere nedadgående tider så jeg, når jeg kom på besøg hos ham, møblementet forsvinde stykke for stykke for at skaffe brød i huset. En anden, ligeledes tidligere murersvend, fik en urkæde af massivt guld, tyk som en hundelænke og dobbelt, så den kunde nå ud til begge vestelommerne. Den samme mand gik kun sjældent og nødigt til fods; oftest var han i en høj gig, forspændt med en ægte vædeløbshest, og altid med høj hat. En tredie fik af sine kolleger foræret en ridchest; han var både

skæv og krum og vilde vel nok have taget sig rigelig komisk ud til hest. Så købte han to — tre elegante vogne for at kunne bruge hesten. Han var tidligere lappe-saddelmager, og da han nu kom til penge, vilde han først og fremmest have mange og dyre møbler i stedet for som hidtil at lappe dem for andre. Han ejede et hus i Stormgade, og hans lejlighed der var stoppet så fuld med møbler, at man måtte skræve over dem for at komme frem, — og så blev der alligevel siddende så meget af den lille mand i ham, at han ikke nænnede at bruge disse kostbare møbler. Han og hans kone spiste alle deres måltider ude i køkkenet med en avis som borddug bredt ud på køkkenbordet. Men han var i den henseende en undtagelse, — alle de andre brugte både pengene og møblerne.

Ingen af disse folk undgik deres skæbne, da tilbageslaget efter al denne vildskab kom. Alle gled de tilbage til den ubemærkethed, hvorfra de var kommet, de fleste i fattigdom, kun enkelte med tilstrækkelige midler til at kunne leve deraf.

En af dem, en af mine drengekammerater fra Sønderho, kom ind i en tømmerhandel, overtog denne endnu inden han var blevet myndig og kom hurtigt ind i en overvældende jordspekulation, som desværre lokkede mange andre fra Sønderho med ind i den vilde dans om guldkalven, så de, der tidligere havde været velhavende, endte med at tabe alt, hvad de ejede. Hans far, en gammel veltjent skibskaptajn, der gik hjemme og passede en fuglekøje og sit par køer, beskeden og tilfreds, fik ordre til at sælge køerne; det gamle hus blev omkalfatret i alle ender og kanter, og der blev anskaffet nyt møblement, som man aldrig havde set magen til

i Sønderho. Den unge mand hjalp sine søskende igang og sikkert også mange andre af slægten. Han var i det hele taget et varmhjertet menneske, som jo ikke kunde gøre for, at han var for ung og manglende åndelig ballast til at kunne bære denne pludselige medgang. Jeg husker adskillige små træk fra hans »velmagtsdage«. Han havde bestilt en barber-svend til at komme hjem til ham for at barbere ham til en bestemt tid hver dag. Så var det ham en veritabel nydelse, selv om han kun sad og læste i en avis, at sende en af tjenestepigerne ud i entréen med besked til svenden, at det ikke passede herren at lade sig barbere nu, han måtte komme igen om en time. For barbersvenden var det en lige så stor nydelse, for han vidste, at det altid blev honoreret med en krone i drikkepenge. Dette var jo kun komisk og ikke ondartet. Hvad der hævede ham over mange andre var, at han, da sæbeboblen brast, resolut tog kone og børn til Nordamerika, begyndte som arbejder og tog energisk fat. Han har arbejdet sig op til en smuk stilling som leder af flere store virksomheder; han har endda fået to af sine brødre ansat i virksomhederne, og han har hentet sine gamle forældre derover, for at de kunne have det godt på deres gamle dage.

Jeg mindes en dag, da han kom kørende i en elegant landauer op foran min dør i Havnegade for at føre mig ud at se på hans jord i Gammelby og Maade. Han rådede mig — og jeg er den dag idag sikker på, at han mente at gøre mig en vennetjeneste dermed — til at tage part i den til en pris af 75 øre pr. kvadratalen. En nådig skæbne fik mig til at sige nej. Den er i dag vist knapt 5 øre værd, og arealet var så stort at både jeg og mine efterkom-

mere kunne have afbetalt på det uden at nå bunden.

Alligevel slap jeg ikke selv helt fri for at komme ind i hexedansen. Den mærkelige historie lyder således. En ganske ung kone havde fået et barn og i tilslutning dertil en alvorlig barselsefeber. Det så i lang tid nærmest ud til, at hun skulde bukke under. Jeg gik der flere gange hver dag og stod i telefonisk forbindelse med familien om natten, ligesom jeg også aflagde flere nattebesøg. Konen kom sig til stor glæde for os allesammen. Så en dag kom manden op til mig og forklarede med bevæget stemme, at han ikke syntes, han kunde lønne med penge det, jeg havde udrettet, men han og fire andre stod i begreb med at købe et stykke jord til en sådan pris, at man ikke *kunde* undgå at tjene en formue på det senere. Nu vilde han af taknemmelighed tilbyde mig også at blive parthaver. Jeg betænkte mig længe, og min kone og jeg talte om det ved dag og ved nat; alle handlede jo med jord dengang. Kørte jeg med bønderne ud på landet, talte de ikke om andet end jordhandel. Og det så ud, som om alle vandt, jordpriserne steg fra måned til måned, ja, undertiden fra dag til dag. Og vi var unge og i økonomisk henseende uerfarne. Manden bedyrede ved alle guder, at der kun kunde være tale om gevinst; ellers vilde han, der var mig så taknemlig, aldrig råde mig dertil. Jeg gik så med i handelen, der drejede sig om et stykke jord på det sydøstlige hjørne af Stormgade og Skjoldsgade og kostede 36.000 kr. Det var vi altså seks om, og det lød jo nogenlunde overkommeligt, når vi skulde hæfte for 6000 kr. hver, men desværre, de to viste sig hurtigt at være besiddelsesløse; deres andel blev så solgt til

andre, der imidlertid, da tiderne begyndte at gå nedad, søgte at skyde forpligtelserne fra sig. Overfor sælgerne hæftede vi imidlertid solidarisk, så de kunde kræve alle renter og afdrag hos en af os, og hvis renter og afdrag ikke blev betalt rettidigt, kunde de kræve hele købesummen hos hvem af os de ville. Efter at have været udsat for utrolige forsøg på kæltringestreger, lykkedes det os at få sat igennem — med ikke små pengeofre — at jorden udstykkedes i 6 lodder, så enhver af os nu kun hæftede for en sjettedel af det hele og kunde handle med sin jordlod, som han vilde, mens tidligere kun alle seks kunde sælge sammen. Sammen med en anden — vi to havde hele tiden holdt sammen — byttede vi vore to lodder bort for et hus i Sverigesgade og en del aktier i »Vestjyllands Landmandsbank«. Banken gik fallit, og aktierne var ikke det papir værd, de var skrevet på, og huset havde vi det utroligste besvær med. Lejerne ramponerede det og flyttede uden at betale lejen. Nå — jeg skal ikke gå mere i detaljer i denne jeremiade. Efter i 5—6 år at have slæbt om med alt dette, slap vi ud af det ved en handel, hvis hovedresultat var, at jeg for mit vedkommende havde tabt ca. 3000 kr., men også med bevidstheden om, at det kunde være gået meget værre. For mig var det en lærestreg for hele livet.

I 1898 blev Esbjerg købstad. Nytårsnat blev begivenheden fejret med stort knald. Både den fratrædende sognerådsformand og den tiltrædende byrådsformand holdt taler. Musikken spillede på torvet, drengene kastede med fyrværkerisager efter spillemændenes instrumenter, så de exploderede inde i hornene, — kort sagt, det var det sædvanlige

Esbjerg-humør, kun i potenseret form. Efterveerne skulde dog snart komme, særlig i form af forhøjede skatter. Disse følte endda så meget mere, som forhøjelsen kom umiddelbart ovenpå jordspekulationerne. Da jeg begyndte at praktisere i 1895, gik det endnu så formløst til, at skibsbygmester Dahl, der dengang var sognerådsformand, spurgte mig, hvad jeg mente at kunne betale i skat. »Ja, så lidt som muligt«, svarede jeg. »Så sætter vi Dem til 35 kr. om året, det er den laveste skattegrænse for at høre med til den højstbeskattede vælgerklasse, og så bliver De landstingsvælger!« Denne skatteidyl varede ikke længe; stigningen blev voldsom, og inden jeg i 1907 forlod byen, betalte jeg op imod 1000 kr. i skat, altså omtrent tredive gange så meget.

I 1897 købte jeg en byggegrund til eget brug i Skolegade ved siden af skolen lige overfor indkørslen til kirken. Det var det eneste sted midt i byen, hvor jeg både kunde have åben plads foran huset og en have bagved. I 1898 flyttede vi ind, og det var med virkelig vemod, at min kone, børnene og jeg i 1907 forlod det smukke hus, der rummede så mange gode minder.*)

Det var forøvrigt på mange måder en urolig tid for byen i disse år. Mange virksomheder gik i stykker, mange borgere, der havde været ansete for velhavende, viste sig intet at eje og flyttede fra byen. På den måde gik mange, også lægerne, glip af deres tilgodehavende. Også på anden måde var der uro. Byen fik i 1898 et socialdemokratisk blad med en ualmindelig tøjlesløs redaktør (Sundbo). Jeg bruger

*) Huset findes endnu, Skolegade 50.

det udtryk om ham, fordi selv hans politiske meningsfæller både i Esbjerg og i København jævnlig har måttet træde op imod hans yderliggående handlen og skriven. Efterhånden blev enhver i en blot nogenlunde fremskudt stilling skandaliseret i bladet. I begyndelsen tog de overfaldne til genmæle, men da det viste sig, at uanset hvad der blev gendrevet, fastholdt bladet overfaldene, lod man det skrive, hvad det ville. Ved siden af — det skal indrømmes — har bladet dog utvivlsomt tømret de tidligere splittede arbejdere sammen til en fast organisation, og derved bidraget til at forbedre både deres politiske og økonomiske kår.

Men der blev ikke lagt fingre imellem overfor dem, der kom i åbenlys opposition til det socialdemokratiske parti. I den situation kom jeg i 1901, idet der fra den modsatte side rettedes opfordring til mig til at lade mig vælge ind i byrådet. Jeg blev valgt ved nytårstid 1902 af den såkaldte højstbeskattede vælgerklasse, der valgte byrådets ene halvdel, medens dens anden valgtes af samtlige byens skatteborgere.

De tre år, jeg sad i byrådet, var den hidsigste periode, byen i kommunalpolitisk henseende har kendt. Alle institutioner skulde enten nyskabes eller omorganiseres. Skole-, vej-, sundheds-, fattig- og alderdomsvæsenet o. s. v. Og herunder var der jo den rigeligste lejlighed til brydning mellem de forskellige politiske anskuelser, og her var hver dag stof for en tøjlesløs presse til overfald og insinuationer mod modstandere.

Hver anden uge havde vi byrådsmøde om torsdagen fra kl. 7 aften. Jeg mindes aldrig at være kommen hjem før kl. 11, oftest var det langt over

midnat, og det hændte flere gange, — særlig under budgetforhandlingerne — at klokken blev tre om morgenen. Deri var dog hovedsagelig byrådets formand, borgmester Lyngbye, skyld. I stedet for at tilrettelægge sagerne og afkorte debatterne, tilbragte han timevis med at skændes med redaktør Sundbo, hvad der var gefundenes fressen for denne, der derved fik nyt stof til artikler i bladet. Desforuden tog arbejdet i udvalgene næsten hver dag megen tid. Jeg var medlem af og formand for adskillige udvalg (bl. a. alderdoms-, kødkontrol-, sygehusudvalg, sundhedskommission o. m. a.) Da byen som købstad skulde have sit våben, og da man var utilfreds med det gamle, der var tegnet af professor Amberg (det var heraldisk ukorrekt), blev der nedsat et udvalg til at foreslå et nyt. Udvalget bestod af borgmester Lyngbye, redaktør Sundbo og mig med mig som formand. Det blev min kone, der tegnede det nye våben, bestående af en lind (Skads herreds gamle våben), hvortil to ankere støtter sig (i sølv på blå baggrund); det skulle symbolisere den nye søkøbstad, der var vokset op af det gamle herred. Dette våben blev vedtaget af byrådet og approberet af ministeriet, efter at det havde været indsendt til og billiget af arkivar Thiset, — men det var tegnet af min kone og ikke af arkivaren, som det fejlagtigt angives i Alkjærsigs bog om Esbjergs historie.

Mest spektakel skaffede dog hospitalssagen mig. I 1894 havde amtsrådet oprettet et epidemisygehus i Esbjerg på 24 senge, og i dettes administrationsbygning havde dr. Bruun fået lov til at benytte tre mindre værelser til patienter med ikke-epidemiske sygdomme samt en lille operationsstue. Dette var jo

ganske utilstrækkelig til den hurtigt voksende by, og, som jeg har beskrevet ovenfor, vi måtte derfor behandle en stor del hjemme i vore konsultationsstuer, som i andre byer vilde være gået til sygehuse. Alle var enige om, at det ikke kunde blive ved at gå. Da jeg kom ind i byrådet, syntes jeg, at jeg som dets eneste læge havde særlig pligt til at få hospitalsvæsenet ordnet. Borgmester Lyngbye følte sig imidlertid kaldet til at varetage den samme opgave. I årene 1898—1901 havde han som formand for et dertil nedsat udvalg fået købt en stor byggegrund ude ved havet, grænsende til Strandby fyr, og fået byggeplanerne færdige ved en arkitekts hjælp.

Som repræsentant for de skatteydende borgere forekom disse planer og særligt de beregnede driftsudgifter mig altfor kostbare — ganske særligt i de år, hvor en række nye udgifter til fattig- og alderdomsvæsenet og til nye bygninger (de offentlige slagtehuse, den store skole i Stormgade, købet af kommunens administrationsbygning o. s. v.) havde spændt byens skatteevne stærkt.

På den ene side at føle sig overbevist om nødvendigheden af et nyt hospital, på den anden side ikke at turde lade byen påtage sig udgifterne derved, — det syntes at være en håbløs stilling.

Så læste jeg en dag i et avisreferat fra Aarhus byråd, at dette lå i forhandling med St. Josefs Søstre om afbenyttelse af nogle sengepladser i et hospital, som disse agtede at bygge i Aarhus. Det slog ned i mig om det ikke var muligt, at man kunde få disse søstre til at bygge i Esbjerg også, og at så kommunen kunde få indlæggelsesret der og på den måde slippe for at bygge selv foreløbig. Jeg har

aldrig haft langt — men jævnlige for kort — mellem tanke og handling. Jeg forklarede min kone planen, men hun mente, den var for stor, og at jeg vilde lide skuffelser derved. Jeg kendte ikke en eneste katolik, og af St. Josefs Søstrene havde jeg kun set enkelte på gaden i København.

Jeg vidste tilfældigt, at deres biskop hed von Euch og sluttede, at han måtte være deres øverste i Danmark. Jeg skrev da straks til ham og udviklede min tanker. Nu var det så mærkeligt, at han netop meget stærkt havde ønsket en katolsk kirke i Esbjerg, dels fordi det var en stærkt voksende by, dels fordi den rummede en del udlændinge, hvoraf flere var katolikere. Han havde derfor flere år i forvejen, da han i anledning af et katolsk barns dåb var i Esbjerg, købt en byggegrund, som kunde give plads for skole og kirke. I et festskrift, som udkom nogle år senere, i anledning af biskoppens 50 års præstebrevjubilæum, skildres sagen (s. 65) således: »Som ved det guddommelige forsøgs indgriben lykkes det at åbne en missionsstation i Esbjerg, en af Danmarks alleryngste byer og dog allerede den syvendestørste. Byrådet i Esbjerg havde gentagne gange forhandlet om opførelsen af et hospital, men uden at nå til noget resultat, især på grund af de store krav der stilledes til stadens kasse. Under disse forhold henvendte flere for sagen interesserede borgere sig til biskop von Euch. Da imidlertid de søstre, der skulde overtage hospitalet, under deres opofrende virksomhed ikke kunde undvære regelmæssig gudstjeneste, besluttede den højærverdige herre at oprette en egen station for byens tyve katolikker, som hidtil var blevet besøgt fra Kolding.«

Jeg skrev i mit brev til biskoppen, at jeg vel var medlem af byrådet, men i denne sag foreløbig optrådte på egen hånd, og spurgte, om han på basis heraf vilde fremme sagen. Jeg fik straks svar, at jeg kunde komme nogle dage efter til hans hjem i Bredgade, og til dette møde var tilsagt St. Josefs Søstrenes forstanderinde for Danmark, mère Gèneviève, og hendes assistentinde mère Suzanne. Jeg hentydede til, at en byggegrund muligvis kunne blive skænket, og rejste hjem med den besked, at de nok vilde bygge. Fra Søstrenes side kom der da heller ikke forsinkelser: denne min første henvendelse skete i efteråret 1902, og allerede i september 1904 blev hospitalet indviet.

Men desto mere vrøvl kom der fra anden side. I det førstkommende byrådsmøde stillede jeg forslag på dagsordenen om, at byrådet skulde skænke søstrene en byggegrund mod at disse sikrede et vist antal sengepladser forlods til disposition for byens patienter til en bestemt pris og under behandling af den nys ansatte sygehuslæge. Dette forslag blev prompte forkastet med 11 stemmer mod 9 (de 10 socialdemokrater og borgmesteren imod samtlige de af den højstbeskattede vælgerklasse valgte byrådsmedlemmer). Min plan virkede i det hele taget som en brand i næsen på de førstnævnte 11. Borgmesteren rasede, fordi ordningen af hospitalssagen nu pludselig vilde kunne blive slået ham ud af hænderne, og socialdemokraterne, fordi deres princip er offentlig drift af alting, og fordi det i dette tilfælde oven i købet var en religiøs orden, der skulde kuldkaste deres princip. De fik ydermere forbundsfæller i den såkaldte Indre Missions tilhængere, hvoraf der altid har været mange i Esbjerg. Det

Sankt Josefs Hospital i Esbjerg

ene angreb efter det andet fremkom i Esbjerg Avis, og jeg besvarede dem alle. Derimod svarede jeg aldrig på den sværm af artikler, der haglede ned over mig i »Vestjyllands Socialdemokrat«; det vilde have været håbløst. Selv fra kirkens prædikestol søgte pastor Bruun at hidse befolkningen op imod »disse sorte nonner«, der nu skulde holde deres indtog i Esbjerg.

Det gjaldt jo nu imidlertid om at komme fremad trods alt. Da byrådet havde nægtet at give byggegrunden, henvendte jeg mig til sagfører E. Hansen, konsul E. Lauritzen, konsul Breinholt m. fl. og spurgte, om de troede, man kunde indsamle penge blandt private dertil. De mente ja, og det lykkedes da at få ca. 120 borgere til at give hver $\frac{1}{7}$ af deres skattebeløb, så vi fik 10.000 kr. ind. Den mest passende byggegrund forekom mig at være den, der afgrænsedes af Nørregade, Kirkegade, Nygårdsvej og Jyllandsgade, idet vi for nævnte sum kunde få

denne karré med undtagelses af et hjørne Nørregade—Kirkegade. Mærkeligt nok viste det sig, at dette hjørne netop var det, den katholske biskop nogle år i forvejen havde købt, så der nu kunde komme skole, kirke og hospital på samme karré.

Kort at fortælle: trods fortsat fanatisk modstand blev St. Josefs Søstrenes hospital bygget, og den 14. september påbegyndte jeg behandlingen af hospitalets første patient, idet, så længe jeg var i byen, hver læge behandlede de patienter, han selv indlagde, og som ikke var i sygekasse eller under kommunal forsorg.

For at ikke St. Josefs Hospital skulde nøjes med tilslutning fra Esbjerg, der jo engang tidligt eller sent vilde få sit eget hospital, satte jeg mig i forbindelse med sognerådene i omegnen og fik dem til at underskrive et andragende til amtsrådet om, at St. Josefs Hospital for deres sogne (de to byer på Fanø og næsten hele Skads herred) måtte blive betragtet som amtssygehus, således at beboerne kun skulde betale samme pris som ved indlæggelse på et af amtets egne sygehuse (i Varde og Ribe), medens amtet skulde tilskyde differencen mellem denne sum og den pris, hver sygedag kostede amtet på dets egne sygehuse. Også ved denne sags gang blev der mobiliseret en del modstand, men sagen gik alligevel til sidst i orden.

Agitationen for et eget kommunalt hospital i Esbjerg fortsattes imidlertid usvækket. De utroligste midler anvendtes. Hårrejsende klager over patienternes behandling på St. Josefs Hospital fremsattes i det socialistiske blad; det gik endog så vidt, at søstre beskyldtes for at både sulte og prygle patienterne, og når patienterne selv vilde skrive i bla-

det, at det var usandhed, blev det dem nægtet af redaktionen. Den byggegrund, borgmesteren tidligere havde fået byrådet til at købe ude ved Strandby fyr, lå jo meget dårligere end den, vi havde fået, og nu lykkedes det at få tilbud på en, der lå lige bag St. Josefs Hospital. Tilbudet gjaldt til 31. januar, og på et byrådsmøde to dage i forvejen skulde købet vedtages. Vi vidste jo, at der var 11 stemmer for og kun 9 imod. Så skete det den samme morgen, som mødet skulde være om aftenen, at en explosion ude på bryggeriet bl. a. kvæstede kusken, Ingvard Mortensen, der var byrådsmedlem. Hvis han ikke kunde give møde, kunde købet forhindres, idet mindst 11 af byrådets 20 medlemmer skulde være til stede, for at det kunde være lovligt beslutningsdygtigt, hvilket var umuligt, hvis vi 9 forlod mødet. Jeg svøbte mandens kvæstede hoved ind i en utrolig mængde bandager og malede ham som hans behandelende læge døden på væggen, hvis han forlod sengen, og skønt redaktør Sundbo flere gange i løbet af dagen var ude hos ham og tilbød ham at lade ham bære på en bære op i byrådssalen, så turde han dog ikke komme. Om aftenen, da sagen kom for, forlod vi 9 i sluttet trop salen, og købet var dermed bortfaldet, da tilbudsfristen var udløbet. Det var jo meget »amerikansk«, men sådan var så meget dengang. Da kommunen kun betalte St. Josefs Søstrene 2,50 kr. om dagen pr. sygedag, mens en sådan på det nuværende kommunale sygehus koster 5 kr., sparede Esbjerg kommune i de fire—fem år, hvor St. Josefs Hospital fungerede som sådan, en årlig sum på 25—30.000 kr.

Min kone havde som ung pige haft tuberkulose; mens vi var forlovede, havde hun endog en ret

slem blodspytning. Jeg kom derved til særligt at beskæftige mine tanker med denne sygdom, og da vi havde bestemt os til at bosætte os i Esbjerg, måtte jeg tænke over, hvordan det kunde tænkes at gå hende herovre ved Vestkysten. Fra min barndom kendte jeg jo nok en del til klimaet, nu gav jeg mig til at studere, hvad der her fra landet og fra andre lande var skrevet om nordsøklima og lungetuberkulose. Jeg udarbejdede en statistik over denne sygdoms dødelighedsprocent i Ribe amt og mente deraf at kunne konstatere, at der fandtes en bræmme langs kysten, hvor der var mindre dødelighed end inde i landet, et forhold, der bekræftedes ved en lille bog, jeg udgav i 1910: »Den jyske vestkysts klima og dets forhold til lungetuberkulosen«.

Det forekom mig da, at vestkysten måtte være velegnet til et sanatorium for lungetuberkulose. Men hvorledes skulde det lykkes at få et sådant oprettet? Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse, der var oprettet nogle år i forvejen, vilde ikke. Jeg var banebryder for denne nye tanke herhjemme, og som det altid går med nye tanker: autoriteterne, i dette tilfælde Nationalforeningens ledende læger, stillede sig imod den. (Jeg har dog haft den triumf, at det nu ikke alene anerkendes overalt, at vort sanatorium herovre med sine behandlingsresultater på intet punkt står tilbage for andre sanatorier, og at selve Nationalforeningen har ladet bygge et kystsanatorium for tuberkuløse børn et par mil herfra ude ved Hjertingbugten.)

Så bad jeg St. Josefs Søstrene bygge et sanatorium herovre, og på trods af så godt som alle lægeautoriteters advarsel mod »den galskab at lægge et sanatorium ved Vesterhavet« stolede søstrene på

mig og erklærede sig villige. Stedet, hvor det skulle ligge, var jeg ikke længe om at finde. Fra 1890 til 1894 var der 4 km fra Esbjerg af et aktieselskab blevet købt ca. 120 tdr. land og beplantet med fyrretræer. I de første år kørte jeg ofte herud i praxis; da var disse træer lige dukket op af jorden. Nu — i 1905 — var de over mandshøje. På den østre side af landevejen mod Varde lå der ca. 20 tdr. land, skrånende mod øst og syd dækket i vest og nord af de 100 tdr. land vest for landevejen. Op til de 20 tdr. land havde Spangsbjerg mølle en mark, hvorpå sanatoriebygningen skulde ligge; derved vilde denne ydermere få læ fra øst fra den store møllehaves gamle træer.

Men hvorledes få jorden? Ja, at købe møllerens mark og lidt af hans plantage gik let nok. Værre blev det med det øvrige. Jeg gik til sagfører Hansen, og indviede ham i planerne og spurgte ham, om han troede, man kunde købe disse 20 tdr. land. Ja, det kunde der da ingen tvivl være om, mente han. Man skulde jo også på forhånd tro det; netop i samme tid havde Silkeborg og Kolding givet 70,000 kr. og 30.000 kr. for at få et sanatorium lagt i nærheden. Her kunde Esbjerg by og omegn få et sanatorium gratis; alt, hvad der krævedes, var, at $\frac{1}{6}$ af hedeplantagen solgtes af det gamle aktieselskab til almindelig gangbar pris. Med den modstand i frisk minde, som var rejst mod hospitalet inde i byen, anså jeg dog ikke sagen for så let gennemførlig og foreslog derfor sagfører Hansen, at der i stilhed, inden planen kom frem, skulle indkøbes over halvdelen af aktierne. Dette vilde have været så meget lettere at gøre, som disse aktier oprindeligt var tegnet uden tanke på udbytte, blot for at få egnen be-

plantet, og derfor ikke regnedes for at have synderlig værdi. De kunde med lethed have været købt for $\frac{1}{4}$ af deres pålydende værdi. På den måde kunde man være sikker på at få stemmer nok for salget.

Straks, da planen blev bekendt, blev der fra Indre Mission og fra Socialdemokratiets side sat en endnu voldsommere kampagne i gang end mod hospitalssagen inde i Esbjerg. Det blev fremstillet, som om vi ville »berøve den skovfattige by dens eneste plantage«, skønt sandheden var, at vi kun ville have $\frac{1}{6}$ (nemlig hvad der lå øst for landevejen). Borgmester Lyngbye stillede penge til rådighed til opkøb af aktier; derved gik disse, hvis nominelle værdi var 100 kr., men som før kampagnen kunde købes for 25 kr., nu op i 200 kr. Det lykkedes på den måde modpartiet at få rådighed over $\frac{1}{3}$ af aktierne. Tager man i betragtning, hvor fristende det måtte være at sælge sine aktier til den høje kurs i disse dage, må man beundre, at det alligevel kun lykkedes at få købt $\frac{1}{3}$ af dem. Resten lod sig ikke lokke af guldets, men indså, at man gavnede sin egn bedre ved at få et sanatorium end ved selv at bjerge en øjeblikkelig gevinst. Imidlertid stod der i aktieselskabets love, at der til at sælge plantagen eller en del af den krævedes mindst $\frac{2}{3}$ af stemmerne for salget, og på en yderst stormende generalforsamling blev salget da forkastet. Sagfører Hansen foreslog da, at man skulle *leje* det pågældende areal (de 20 tdr. land); dertil behøvedes nemlig kun een mere end halvdelen af stemmerne; så skulde man samle aktierne (de velvilliges) på enkelte hænder, så de ikke kunde sælges. Lejemålet skulde gælde for 50 år, og efter den tid

vilde man altså være sikker på at have stemmer nok til igen at leje for de næste 50 år o. s. v. o. s. v. På en ny generalforsamling, der var om muligt endnu mere stormende end den første, blev det da vedtaget at leje den østlige del af plantagen ud til St. Josefs Søstrene for 50 år til anlæg af et sanatorium. Mage til raseri som det, der herved fremkaldtes, har vist aldrig været set herovre. Ikke alene var slaget tabt for modstanderne, men den opskruede pris, hvorfor de havde købt aktierne, var til ingen nytte smidt ud ad vinduerne. Det sidste svage håb, de havde, var, at vi i virkeligheden ikke turde bygge, inden plantagen var virkelig købt. Blandt andet fik de statens tilsynsførende med plantagen til i henhold til fredsskovsforpligtelserne at forbyde os at fælde træer på noget areal så stort, at bygningen kunde anbringes derpå. Det nyttede dog alt sammen intet, da det netop var min bestemmelse, at bygningen skulde ligge på den af mølleren købte mark, der lå ved siden af plantagen, så vi altså ikke behøvede at fælde træer. Skoven skulde kun bruges til at spadsere i for patienterne. Da nu alt håb var ude, blev der i 1907, da borgmesteren skulle forlade byen, sluttet fred. På en tredie og sidste generalforsamling enedes man om at sælge den østlige del til sanatoriet, den vestlige til Esbjerg kommune (idet dog sanatoriets patienter såvel som alle andre skulde have uhindret adgang til kommunens del, hvorimod den østlige del forbeholdtes sanatoriets patienter alene).

Sommeren 1905 var det lykkedes mig at få ansættelse på byen Berlins folkesanatorium i Beelitz (Mark Brandenburg), da jeg vilde uddanne mig i sanatoriebehandling af lungetuberkulose. Jeg blev

overordentlig elskværdigt behandlet dernede såvel af cheferne som af alle de andre læger. Allerede da jeg havde været der et par uger, blev det mig meddelt, at jeg ville få fuld gage foruden frit ophold og forplejning (hvilket sidste jeg havde haft fra begyndelsen). Efter at jeg havde været der en måned gjorde man mig til afdelingschef for en hel afdeling på 100 kvindelige patienter.

1906 overdrog staten mig tuberkulose-diagnosestationen for Ribe amt. 1907 påbegyndtes bygningen af sanatoriet, der efter kontrakten skulde afleveres færdigt til brug i februar 1908. Der kom imidlertid en uendelig række besvær og vanskeligheder, som gjorde mig det klart, at vi ikke kunde komme rettidigt i gang. I sommeren 1907 havde jeg solgt vor hidtidige bolig til distriktslæge Hamburger. Vel havde villaen været dyr (byggegrunden alene kostede 9.600 kr., og alt var bygget af allerbedste materialer), men vi var kommen til at sætte stor pris på huset, hvor vi havde levet en række gode ungdomsår, og som rummede så mange gode minder.

Den 30. november rejste vi til København, hvor jeg havde bestemt mig til at fortsætte min uddannelse i lungetuberkulose på Øresundshospitalet, indtil sanatoriet måtte blive færdigt. Efter et halvt års forløb var det meningen, at vi skulde flytte ind i overlægeboligen på sanatoriet, men alt var forsinket, og huset var langt fra færdigt, da vi flyttede ind. Den sidste tid havde vi boet hos vore venner, dr. Perchs i Tistrup. Af ham havde jeg købt mig en hest, en vogn havde jeg købt i København. Endelig slog forløsningens time, og med mig som kusk drog vi en skøn forårsdag over Varde, hvor vi bedede

Spangsbjerg Sanatorium ved Esbjerg før 1932.

og spiste middag hos dr. Christoffersens, hjem til sanatoriet. Lige da vi drog ind over Bryndum sogns grænser, så vi et stort vogntog komme os imøde. Som vel alle mennesker var vi lidt overtroiske og vilde nødig have mødt et ligtog; hjertet slog lettere i os, da vi så, det var et stort brudetog.

Hjemme var som sagt langt langt fra færdigt; alle slags håndværkere gik og rodede, men vi havde dog ved min kones indsats fået et par stuer ryddet, så vi kunde sove og opholde os i huset. Det var slemme udsigter. På sanatoriet syntes forholdene endnu værre. Alt gik, som det bedst kunde. Hoved-entreprenøren, en murermester W., viste sig at være en eventyrer, der kun havde givet tilbud på arbejdet for i et årstid endnu at have penge mellem hænderne. Han skyldte alle sine underentreprenører penge, hvorfor disse jo ikke var særligt ivrige

Overlægeboligen

efter at gøre arbejdet færdigt. Han gik fallit kort efter, og de stakkels St. Josefs Søstre måtte — af medlidenhed — betale en større sum til snedkere, tømrere o. s. v., skønt de allerede havde betalt til W.

Forstanderinden, mère Gèneviève i København, sagde flere gange, at det var, som om en djævel havde fat i hele sanatoriesagen, og når jeg tænker på, hvilken uendelig række af besværligheder, der havde været fra den dag, jeg indviede sagfører Hansen i mine planer, og til sanatoriet stod færdigt, måtte jeg give hende ret. Ikke nok med de omtalte genvordigheder, inden vi fik plantagen købt, men også, hvad der foregik under sagens gang gennem regering og rigsdag var undertiden ved at bringe os til fortvivlelse.

Hvis vi skulde tænke på at drive sanatorium her i landet, måtte dette have statsanerkendelse. Hermed følger nemlig, at staten betaler de $\frac{3}{4}$ af patien-

ternes ophold på vedkommende sanatorium, medens sygekassen eller kommunen (uden fattighjælps virkning) betaler den sidste fjerdedel. Det er selvsagt, at ingen vilde betale fulde tre kroner her, når de på andre sanatorier kunde få opholdet for $\frac{3}{4}$ af prisen eller helt gratis. Vi indgav også en ansøgning om statsanerkendelse i rette tid. Da vi havde benyttet samme arkitekt (Ingemann) og ingeniør (Jess Jensen), som havde bygget alle Nationalforeningens sanatorier, og da vort skulde koste samme sum (beregnet pr. sengeantal) som disse, så skulde man jo tro, at alt måtte gå glat. Imidlertid måtte vi være forberedt på, at sagens modstandere herovre vilde søge at hindre statsanerkendelsen, for derigennem at slå sagen ihjel. Vi fandt det derfor rigtigt at lade redaktøren af Esbjerg Avis, Fr. Petersen, henvende sig til justitsminister Alberti, som også lovede, at sagen ikke skulde blive hindret af uvedkommende hensyn. Imidlertid kom sagen ikke med i den første rigsdagsamling, som det var ventet; grunden hertil var, at en departementschef — havde lagt tegningerne hen på en forkeret hylde!! Således lød ministeriets forklaring, men det er rimeligt at antage, at det skyldtes en forhaling fra professor Carl Lorentsens side. Han var justitsministeriets konsulent i tuberkulosesager, og han vedkendte sig overfor mig at være meget imod, at vort sanatorium skulde fremmes. Han var nemlig blandt stifterne af Nationalforeningen, og betragtede det som en æressag, at denne blev den eneste sanatoriedrivende institution her i landet. Så i løbet af det år måtte jeg mange gange, ofte med dags varsel, til København for at få tegninger o. s. v. nøje i overensstemmelse med konsulentens

fordringer, for at der ikke af den grund skulde opstå påskud til at slå sagen ihjel. Endelig kom så tiden, hvor sagen skulde indbringes for rigsdagen. I håb om, at nu *kunde* der da ikke ske mere, havde vi begyndt at bygge herude. Så kom der en skønne dag meddelelse fra ministeriet kort og godt, at »dette ikke så sig i stand til at fremme sagen«. Jeg *kunde* på dette tidspunkt ikke rejse hjemmefra, og mine kone og mære Anthelma måtte da tage over og forklare justitminister Alberti, at bygningerne allerede var under opførelse. Samtidig lod jeg redaktør Fr. Pedersen minde ministeren om, at vi havde begyndt at bygge i tillid til hans løfte, ja endog den katholske prinsesse Maries hjælp måtte vi benytte.

Så endelig indbragte justitsministeriet med sin anbefaling sagen for rigsdagen, og nu var der ikke nogen hindring mere. Statsanerkendelsen og det dermed ifølge loven følgende statstilskud til opførelsen af sanatoriet blev givet, — ja, da bygningsmaterialer var steget stærkt i pris, fik jeg endogså ministeriet til at foreslå (og få vedtaget) 12.000 kr. extra til os.

Men trængslerne var ikke endt endnu. Som tidligere nævnt gik hovedentreprenøren fallit, og søstrene måtte af med en hel del extra penge. Da bygningen nærmede sig sin fuldførelse, skulde der jo skaffes prioritetslån deri. 1. prioritet gik det let nok med, men 2. —! Det var i 1908, det værste krisear, vi har haft herhjemme i umindelige tider. Allerede i februar gik Grundejersbanken i København fallit, flere andre banker og mange private måtte samme vej. Så kom det som et tordenslag, at Alberti meldte sig til politiet for bedrageri for ca.

18 millioner kr. Der kom pengepanik over hele landet. Folk tog deres penge ud af bankerne, og disse havde således ikke noget at låne ud, rent bortset fra, at de hverken havde lyst eller mod dertil. De stakkels St. Josefs Søstre måtte ligefrem gå tiggergang for at få kaution, thi der var slet ikke tale om at låne på 2. prioritet alene, kun mod yderligere kaution. Endelig lykkedes det at få en katolik (Berling) til at kautionere for et 2. prioritetslån i Handelsbanken på 120.000 kr. Men betingelserne blev sat så stramt, at lånet skulde afbetales på 10 år, medens prioritetslånene i hypothekforeningerne sædvanligvis afbetales på 40 år. Denne frygtelige årlige åreladning lammer os endnu stadig. Skønt sanatoriet stadig holdes fuldt belagt og med de sædvanlige (og forventede) afdrag på 40 år let vilde have klaret sig selv, og skønt jo intet menneske have kunnet drømme om sådanne katastrofer som dem, der havde ramt os, piner det mig dog at se, at det kniber for St. Josefs Søstre. Det skal blive en lettelse, når disse 10 år er gået.

Dagvognen Hjerting—Esbjerg.

Af Karl Riber (†).

Endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede laa der mellem Sjælborg og Hjerting Byers Marker et Stykke uopdyrket Hede, gennemfuret af mange gamle Veje. Her byggede Enkefru Klindt i 1889 en Gaard, Klindtsminde, til Minde om hendes afdøde Mand. Det var store og solide Bygninger. Min Broder havde opført dem, og Madam Klindt vilde ikke spare. Saa anlagde hun en stor og smuk Have med mange sjældne Planter. Det var alt sammen saare godt — men Marken manglede! Gaarden var anlagt paa den bare Hede, og lidt Agerjord mod Øst, som hørte dertil, havde ligget udyrket saa længe, at den var overgroet med Lyng. Men Madam Klindt vidste Raad. Hun lejede et Stykke Jord ved Stranden, som græssede godt.

Denne Gaard købte jeg og overtog den 1. April 1895. Vi skulde give 12.000 Kr. for den. De 7000 stod i Kreditforeningen til 5 %, saa lod Madam Klindt 2000 staa til 4 %, og vi laante 2000 i Varde Sparekasse til 5 % og sluttelig betalte Svigerfar 1000 Kr., som var min Kones Arvepart. Jeg havde ogsaa 1000 Kr., som jeg havde sparet sammen. Lønnen var ellers lille dengang. Efter min Konfirmation tjente jeg hos Købmand Vindfeld i Hjerting 2 Aar, det

første Aar for 45, det andet Aar for 55 Kr. Det kunde ikke give meget i Overskud, naar der skulde købes Træsko og andre Smaating; Tøjet fik jeg hjemmefra, men herfor betalte jeg af paa Fars Købmandsregning. Jeg havde tjent i 14 Aar med Undtagelse af min Soldatertid og en Vinter paa Vallekilde Højskole. Højskolen tog lidt, Soldatertiden kunde derimod nok bære sig selv.

Mine 1000 Kr. beholdt jeg som Driftskapital. Der skulde købes Korn til Sæd, Høns, Heste og Svin ligeledes lidt Frø og Gødning m. m. samt Indbo og Køkkenudstyr. Papirsomkostningerne blev mere end 300 Kr. Jeg syntes, Stempeludgifterne var en underlig Maade at tage Skat paa; det var at tage af de fattige, som maatte laane; det var bedre at tage en lille Afgift af de Renter, rige Folk hævede i Pengeinstitutterne.

Vi maatte ikke købe mere end højst nødvendig. Jeg købte et dobbelt Sengested med Bund. Det kostede 14 Kr. Saa lagde vi et Lag Halm i Bunden. Jeg fik en Dyne hjemme ved min Mor, og min Kone kom ogsaa med noget Sengetøj, og hun kom med et Bord og 4 Stole, en Væv og et Klædeskab. Jeg havde ogsaa et Skab, og i Køkkenet var et Bord og en fast Bænk, og vi fik en Seng med Sengetøj til en Hyrdedreng. Min Kone skulde tage hjem den foregaaende Vinter for at lære at væve. Hendes Moder vævede, men hun blev syg. Vi skulde have haft Bryllup til April, men Johanne kunde ikke komme fra sin syge Mor, saa vi maatte vente. Jeg fik da Kosten hos Fru Klindt, som boede i Huset. Hun var altid flink og medgørlig og gav os mange Smaating eller overlod os dem til smaa Priser.

Besætningen bestod af en Hest, 2 Plage, 6 Malkekøer, 4 smaa Kreaturer, 5—6 Faar, 2 Grise og 40—50 Høns. Der var 50 Td. Land, hvoraf 4 Td. Land god Eng i Toftnæs. Dog fulgte den forhen omtalte Lejejord ved Stranden jo ikke med. Der var altsaa Værdier nok for Pengene. Men Landbrugets Indtægter var usle i disse Aar. De havde lavet et Mejeri i Hjerting, noget af det dummeste, voksne Mænd havde fundet paa. Der var ikke mere Mælk til det, end een Hest kunde slæbe sammen. Vi fik i Reglen 10 Øre pr. Kande for vor Mælk og gav 4 Øre for den skummede Mælk, vi fik tilbage. Desuden gav Køerne meget lidt. Vi havde hverken Roer eller Kager, vi kunde købe Hvedeklid, men med den Mælkepris kunde Køerne ikke betale derfor. Et fedt Svin kunde koste 25 Kr. Nu koster en lille Gris over 100!

Ved Gaarden laa nok megen Hede pløjet, men den skulde bearbejdes og have Gødning og Mergel. Det var Slid at faa Mergelen kørt hjem fra Guldager, men det kostede ogsaa Penge.

Fiskerne havde den Gang begyndt at eksportere Fisk til Tyskland, men naar vi kom hen til sidst i Maj eller Juni blev det i Regelen for varmt at sende Fisken, saa tog de den hjem og saltede og tørrede den og solgte den som Tørfisk, men Affaldet, Hoved og Indvolde kogte de og blandede med Mel. Det gav et udmærket Svinfoder, og det blev mange Svin, som de fedede. Det gav ogsaa en Del Gødning, og det var noget, jeg kunde bruge til Hedejorden. Her satte Fiskerne Kartofler, men jeg fik Betaling for at køre Gødningen ud og Kartoflerne hjem til dem, og det kultiverede min Hedejord. Og saa Svinene kørte jeg til Esbjerg for dem. Jeg fik

3 Kr. for en Tur, der kunde gøres en Formiddag, og jeg var glad for hver Krone.

Jeg blev mere og mere klar over, at Gaarden ikke kunde give til Renterne. Jeg besluttede at køre en Dag om Ugen til Esbjerg og tage Bud og Personer med. Hjerting og Esbjerg havde fælles Interesser. Fiskerne begyndte at sejle deres Baade om i Esbjerg Havn. De første to, der prøvede, blev afvist. Da sejlede Hans Øllgaard derind og gik op til Havnemesteren. Resultatet blev, at hans Baad blev liggende, og at han lod de andre Fiskere vide, at nu kunde de godt sejle derom. Jeg tænkte ogsaa, at Posten med Tiden kunde komme over Esbjerg. Spidserne og Købmændene vilde ikke have med Esbjerg at gøre. Det var kun Bosser og Bissere, der holdt til! Men Esbjerg var der nu engang. Og den 20. Februar 1897 kørte jeg den første Tur, efter at jeg havde averteret. Jeg tjente 10 Øre. Det var en Fiskers Protokol, jeg havde med til Toldforvalteren. Det var ikke meget lovende! Men næste Dag tjente jeg 3—4 Kr.

Den første Tid holdt jeg hos Købmand Pallesen i Kongensgade. Han havde en Del Landhandel, og der holdt vi altid ind, mens jeg tjente i Guldager Præstegaard, og der var god Staldplads. Jeg skulde gerne skaffe ham flere Kunder fra Landet. Det var ikke saa nemt. Han laa gerne i Overkanten med Priserne. Og samtidig havde Brugsforeningerne begyndt. Engang skulde jeg sælge noget Smør for Uddeleren i Tarp. Jeg falbød det til Pallesen. Han vilde nok købe det, og de spiste af det til Kaffen, og han roste det og spurgte, hvor det var kommet fra. Jeg vidste ikke, hvem der havde kernet det, men jeg havde da faaet det af Uddeleren i Tarp.

»Ham, den Karl!« raabte Pallesen, »han skader sin egen Stand!« Og han kydede Smørret hen ad Disken og vedblev længe at skænde. Og Smørret til Kaffen fik jeg ingen Betaling for!

Jeg handlede med mange Ting, navnlig Æg. Jeg havde undertiden 100—150 Snese. Der var ikke Ægpakkerier dengang, saa jeg købte ved Købmænd og Brugsforeninger og solgte til Købmænd og Skibsprovianterere. Vildt var ogsaa en god Handelsvare; det kunde jeg nok tjene lidt paa, og jeg kunde næsten altid sælge det til private. Naar jeg tog et Bundt Harer, Vildænder, Agerhøns eller Duer og gik ned ad Kongensgade, kom Folk og købte, andre bestilte. Vildgæs og Ænder fik jeg især fra Langli. Jeg købte ogsaa Skind m. m. Det var jo om at lave Penge.

I Førstningen kørte jeg med en Charabanc til 6 Personer. Men naar jeg havde Passagerer med, var der for lidt Plads til Gods. Jeg købte da en gammel Hotelvogn fra Hotel Spangsberg, den første lukkede Vogn, Esbjerg ejede. Jeg skulde give to Læs Hø for den. Jeg fik den malet og gjort i Stand. Det var en stærk Vogn. Jeg havde tit 2000 Pund oven paa den, mens Passagererne i Ro og Mag tog sig et Spil Kort inde i Vognen.

Den første Tid kørte jeg altid gennem Sædding, men da jeg begyndte at køre to Gange om Ugen, kørte jeg efter Tarp Kro om Tirsdagen. Det var lidt længere, men bedre Vej. Sæddingvejen var daarlig, især for den store Vogn, som var meget vidsporet.

Jeg skulde ind mange Gange i Gaarde og Huse; naar jeg havde Bud med, saa skulde jeg have Penge. Undertiden vilde de komme med dem næste

Dag, det kunde blive til 1—2 Maaneder. Jeg maatte næsten føre et helt Bogholderi. Jeg havde en Hovedbog hjemme, men jeg skulde ogsaa have en Kladder med i Tasken, saa jeg kunde se Beløbet og kvittere. Esbjerg var ikke saa stor dengang. Kongensgade var Landevej med Grøfter ved Siden, hvor der ingen Huse var. Der var begyndt at komme Husnumre, men dem tog jeg ikke Hensyn til. Jeg kendte Husene og vidste i Reglen, hvem der boede der. En gammel Kone, som boede i »Frihavnen« i Hjerting, havde tre Døtre gift og boende i Esbjerg. Jeg havde tit Bud for hende og fik en Tiøre for det, hvis hun havde nogen.

Det kneb stadig for os med Økonomien. Det første Efteraar maatte jeg sælge den største af Plagene. Jeg fik 220 Kr. for den. Saa havde jeg dog Fred for Renterne et halvt Aar. Engang noget senere havde jeg faaet Pengene samlet sammen, saa nær som ti Kr. Jeg gik en Aften ude ved Granerne og spekulerede paa, hvor vi dog skulde faa dem fra. Jeg syntes ikke, vi havde noget at sælge, og næste Dag var sidste Dag. Jeg gik saa ind til Johanne og talte med hende om det. Jo, hun havde et Stykke Vadmæl liggende, som jeg skulde have haft Tøj af; det kunde jeg sælge til Fiskerne. Vi havde selv Faar og Uld og kunde lave et Stykke Vadmæl igen og kunde jo selv væve det. Jeg blev glad. Næste Morgen gik jeg til Hjerting med Tøjet. Der var Fiskere nok, som vilde købe, men ingen havde Penge nu sidst i Marts Maaned, jeg kunde tidligst faa Pengene, naar de begyndte at fiske i April. Indtil da fik de deres Forbrug hos Købmand Vindfeld, der saa i Fisketiden fik deres Fisk til Eksport. Jeg traf ogsaa en gammel Mand, Villumsen, som en

Tid havde haft Visselbjerg. Han vilde gerne have købt Tøjet, hvis han ikke netop havde bestilt et Sæt hos Skrædderen. Endelig i det sidste Hus havde Manden 15 Kr., som jeg fik, Resten skulde jeg faa, naar Fiskeriet begyndte. Deromme i Vesterbyen saa jeg, at gamle Villumsen gik oppe paa Bakken og pegede ad vores Gaard med Stokken. Jeg skyndte mig da hjem. Da havde hans Husbestyrerinde været der med 10 Kr., som jeg maatte laane.

Engang en Sommer havde jeg Dynweber, som dengang havde Brødfabrikken, og hans Kone og et Par mere med mig til Hjerting. Jeg havde mange Varer med til Brugsforeningen i Tarp, og det tog nogen Tid at faa det læsset af, og jeg skulde ogsaa have en Del med til Hjerting. Jeg kørte saa over til Kroen, hvor jeg ogsaa havde Ærinde. Endelig var jeg færdig og sprang op paa Vognen og greb Tømmen. Hestene kunde vel nok mærke, at jeg havde travlt og slog straks over i Trav, og jeg kørte rask. Det var jo fine Passagerer, jeg havde med. Da jeg kom omtrent til Højgaardene, mødte jeg en Cyklist. Han raabte efter mig, at Vogndøren slog op og i. Jeg kiggede ind i Vognen. Ja, Døren stod aaben, og Vognen var tom! Det kan nok være, jeg fik Skuden vendt og kørte tilbage. Mellem Vogterhuset og Tarp Kro, mødte jeg Selskabet. Jeg undskyldte, at jeg ikke havde set efter. Men Dynweber paastod, at det var deres Fejl; de burde have sagt, at de stod af. De tog det alle med godt Humør. Dynweber lo, saa hans tykke Mave rystede.

En Vinter var jeg kørende i Kane, da det satte ind med Tøvejr. Det gik til Tarp Kro, hvor Vejen var godt banet, men efter Hjerting var den mere gruset. Og det endte med, at Hestene rykkede Kin-

dingerne*) af. Jeg maatte da ind paa en Gaard for at laane en Vognkæde, som jeg fastgjorde inde under Kanen. Men den sprang. Saa laante jeg en Vogn. Den læssede vi alle Varer op i. Men der var tre rejsende: to unge Mennesker og Toldforvalter Dyres Frue. Hun var en ældre Kone med et stivt Ben og kunde ikke komme op i den stive Vogn. Hun ønskede saa at blive i Kanen. Naar der ikke var andet Læs i den end hende, gik det vel nok. Jeg bandt saa Kanen bag efter Vognen; men der var jo intet Styretøj i den, og naar det gik lidt nedad, rutchede den i en Fart ud til Siden, til Kæden blev stram, saa gav det et Ryk, og den for over til den anden Side, til det atter gav et Ryk. Saadan krydsede den, saa det kan nok være, den gamle Frue fik megen Kørsel for Pengene! Jeg var bange for, at Kæden skulde springe og hun gaa paa Hovedet i Grøften; men den holdt.

Efter en Tids Forløb flyttede jeg om paa Højskolehjemmet at holde. Der fik jeg Middagsmad og gennemgik mine Bøger, og ordnede Buddene, saa jeg kunde tage det hele med en Tur til hver Side. Jeg havde tit mange Penge med til Banken fra de handlende, ofte flere Tusinde, det var mest Kassekredithøgerne, jeg havde med at sætte Penge ind paa. Jeg sammenlagde da Beløbene, saa jeg havde det paa rede Haand, naar jeg kom i Banken. Det var mest Varde Bank, der den Gang havde lejede Lokaler i den østlige Ende af Kongensgade.

En Dag stod en Sagfører fra Varde ved Kassen. Jag gav ham Bøgerne og sagde, hvor meget der

*) Gaffelen, hvori Stjærten fastgøres.

skulde sættes ind paa hver Bog. Da han var færdig, rakte han mig Bøgerne og forlangte en Sum, jeg straks var klar over var forkert. »Passer det?« sagde jeg. »Ja, gu' passer det!« sagde han og tilkastede mig et skarpt Blik. Jeg tog da Tegnebogen frem, men Palludan, som havde hørt Ordskiftet, sagde: »Aa, Sagfører, maa jeg ikke lige se? Den Mand plejer ikke at regne fejl.« Han fik Bøgerne og nævnede det rigtige Beløb. »Det passer«, sagde jeg og betalte.

Mange Steder gav man Drikkepenge, men det brugte Banken ikke, heller ikke ved denne Lejlighed. Skønt jeg havde indbetalt over to Millioner i Varde Bank, blev det det eneste Sted, hvor jeg ikke havde faaet en Øre i Gratiale. Paa Apoteket fik jeg Julegave hvert Aar, og mange gav mig en Krone, naar jeg betalte Regninger. Jeg mindes endnu gamle Landinspektør Hvelplund. Naar jeg kom og betalte ham en stor Regning, gav han mig en Daler. Mange saa saadan paa det, at det var en nyttig Ger-ning for Byen, jeg havde taget op.

Selv kunde jeg godt have taget noget mere og endda have haft nok at køre med. Jeg havde f. Eks. tit 3—4 Flasker Medicin, Kamfer eller Kamferdraaber. Jeg skulde da først om at bestille det, saa hente det og betale det og saa bringe det ind i Hjemmene. Det fik jeg 10 Øre for. Skal man nu have en Flaske fra Esbjerg til Andrup, koster det 50 Øre, selv om det bliver bragt paa Rutebilstationen. Engang glemte jeg at indfri en Veksel paa 200 Kr. for en Mand. Jeg opdagede først Forglemmelsen, da jeg var kommet hjem, og da jeg ikke skulde køre næste Dag, tog jeg en Hest og red paa til Esbjerg. Der var endnu ikke mange Cykler dengang. Den

Tjøre var ogsaa dyrt tjent. Jeg købte ofte Tøj eller Legetøj til Børn eller Damer og havde det Held, at det næsten altid passede. Engang skulde jeg købe et Stykke amerikansk Oksekød eller Tøndekød. Et Par Dage efter kom Manden med Kødet igen og sagde, at det var lavet af Mennesker, og det vilde han ikke ha'. Jeg havde jo købt det, hvor han havde sagt, og derfor maatte han ogsaa tage det, som det var. Ellers kom jeg godt ud af det med mine Kunder.

Engang havde jeg $\frac{1}{2}$ Td. Kartoffler for i Vognen og satte en Barnevogn over den, saa 2 Hjul stod paa hver Side af Sækken; i Vognen lagde jeg saa en Mængde Smaating. Da jeg i Eshjerg vilde trække Kartofflerne ud, fik Barnevognen Overbalance og slog en Kolbøtte ud over den nærmer Hest, der blev bange. Hestene satte i Løb, og for ikke at blive klemt fordærvet mellem Vognen og en Husmur, maatte jeg give Slip paa Tømmen. Hestene for afsted med Køretøjet, ved Havnegade drejede de ind efter Byen. Her stod en Murer øverst paa en Stige ved et toetages Hus. Hastigt skubbede han et Par Teglsten til Side og greb fat i Lægten og kom ind i Huset, mens Hestene ramte Stigen. Vognstangen knækkede og Stigen havnede paa Taget af Vognen, hvor den blev liggende. I Vognen var der flere rædselsslagne Damer. En efter en sprang de ud af Vognen; en af dem havde et lille Barn med. Hun bøjede sig langt ud af Vognen og lod Barnet falde ned paa Vejen, hvorefter hun selv hoppede ud. I Stormgade drejede Hestene om til Kongensgade, der blev fyldt med Mennesker. En Cyklereparatør kom op fra en Kælder og kastede en Frakke i Hovedet paa Hestene, men uden Resultat; ved Kirke-

gade fik Slagter Hans Jensen fat i Tømmen, og ved Torvet fik han dem helt standset. To af Damerne turde ikke tage med tilbage. Der var dog ikke mere noget at mærke paa Hestene.

I Badetiden havde jeg tit Badegæster med til Esbjerg Banegaard. Og Dagvognen gik nu sin Sejrs-gang. Trafikken voksede; jeg maatte køre fire Dage om Ugen. Jeg havde nu tre kraftige Heste, for Ejendommen skulde jo ogsaa passes. Jeg havde flere Gange en Samtale med Postmester Sjønning og Hjertingboerne om at faa Hjertingposten over Esbjerg; men der var ikke nogen Stemning for det. Da købte Sagfører E. Hansen, Esbjerg, Marbækgaard, og anlagde en god Vej fra Tobøl til Marbæk, hvorefter han fik gennemført, at Posten gik over Esbjerg, saa kom Strandvejen mellem Esbjerg og Hjerting. Det var ogsaa et Plus i den rigtige Retning.

Bilerne begyndte nu at komme frem, og jeg var nok klar over, at de blev Fremtidens Løsen. Men jeg kunde ikke magte at anskaffe Bil. En Forretningsmand i Esbjerg foreslog mig at danne et Aktieselskab; der var nok, som vilde skyde Penge til, saa Bilen kunde anskaffes. Men skønt min gamle Hotelvogn ikke kunde klare det længere, turde jeg ikke give mig i Lag med Bilen, men købte en gammel Dagvogn, lidt større end min tidligere.

Da kom Katastrofen! En Dag i Esbjerg blev jeg meget syg. Det var godt, jeg var velkendt, for jeg skulde hyppigt paa W. C. Men trods tiltagende Smerter vilde jeg gennemføre min Tur. En Nabo tog en Del Varer med over Tarp, for det gjaldt for mig snarest at komme hjem og i Seng. Alligevel maatte jeg over Tarp, da jeg senere fik en Pakke

Kød til Tarp Kro, hvor der skulde være Spisning om Aftenen. I Hjerting fik jeg Hjælp til Aflæsningen og en Mand til at hjælpe mig hjem. Jeg laa da inde paa Sædet i Vognen og kunde ikke mere. Næste Dag havde vi Lægen. Det var Bindtarmsbetændelse. Men der var ikke Tale om Operation. Det var sjældent dengang. Jeg fik smertestillende Draaber og maatte intet spise de første Dage. Efter en Uges Tid kom jeg op, men fik stadig Tilbagefald. Efterhaanden blev der længere og længere mellem Anfaldene, og efter et Aars Forløb hørte de helt op, og jeg har intet mærket til Sygdommen siden. Mens jeg var syg, maatte min Karl, Jens Søndergaard, køre Dagvognen, og han var flink og dygtig. Jeg vilde gerne have lejet ham til at fortsætte, men han vilde ikke. Og Lægen fraraadede mig selv at køre. Jeg havde nemlig efterhaanden faaet alt for mange Grovvarer at køre med, og det var et Arbejde at faa en 200 Punds Sæk op paa Vognen.

1. Nov. 1908 solgte jeg saa Ruten, Vogn, Seletøj og to gode Heste til Jens Thorstensen for 1800 Kr., saa der blev ikke meget i Afstaaelse. Efter et Par Aars Forløb var det, Posten kom over Esbjerg, og Thorstensen fik en lille Bil, som stadig blev forstørret. Nu kører der i Sommertiden hver halve Time Bil mellem Hjerting og Esbjerg, tit ret store Rutebiler, to til tre efter hinanden. Den Tur, som begynde med ti Øre, giver nu flere Hundrede Kroner om Dagen.

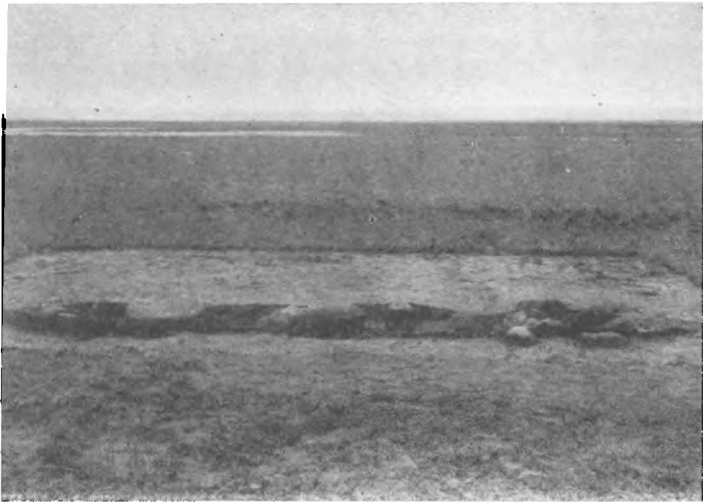
En stammebåd fra Fiil Sø.

Af Peter Michelsen.

Det vil være læserne af dette tidsskrift bekendt, at der ved den sidste udtørring af Fiil Sø med nogen tids mellemrum blev fundet to sammebåde på den gamle bund af søen. Den ene af disse både er allerede omtalt i heftet for 1950¹), den anden, der blev fundet først, skal der i det følgende kort gøres rede for.

Ved vandringer i Fiil Sø-området holdt lærer Kappelskov, Henne Kirkeby, øje med de skiftende tilstande inden for plante- og dyreverdenen under den fremadskridende udtørring af søen. Herved blev der ud for den odde, der fra østbredden ud for Gammeltoftgård strakte sig ud i søen mod nord-vest, fundet nogle sten, der ragede op af vandet. Efterhånden som der blev lidt mere tørt, viste sig tillige noget træ, der ved nøjere eftersyn sås at være kanterne af en båd. Sidst i juli 1949 udgravede og undersøgte jeg denne båd og hjemførte den til Nationalmuseet.

I båden lå en anselig mængde sten. To af dem var kampesten af en sådan størrelse, at en mand lige netop kunne løfte dem fra jorden (største dimensioner 64 og 66 cm). Den ene lå omtrent midtskibs med enden indover spantet, som den havde

Båden set fra NØ. Stenene er frigravet.

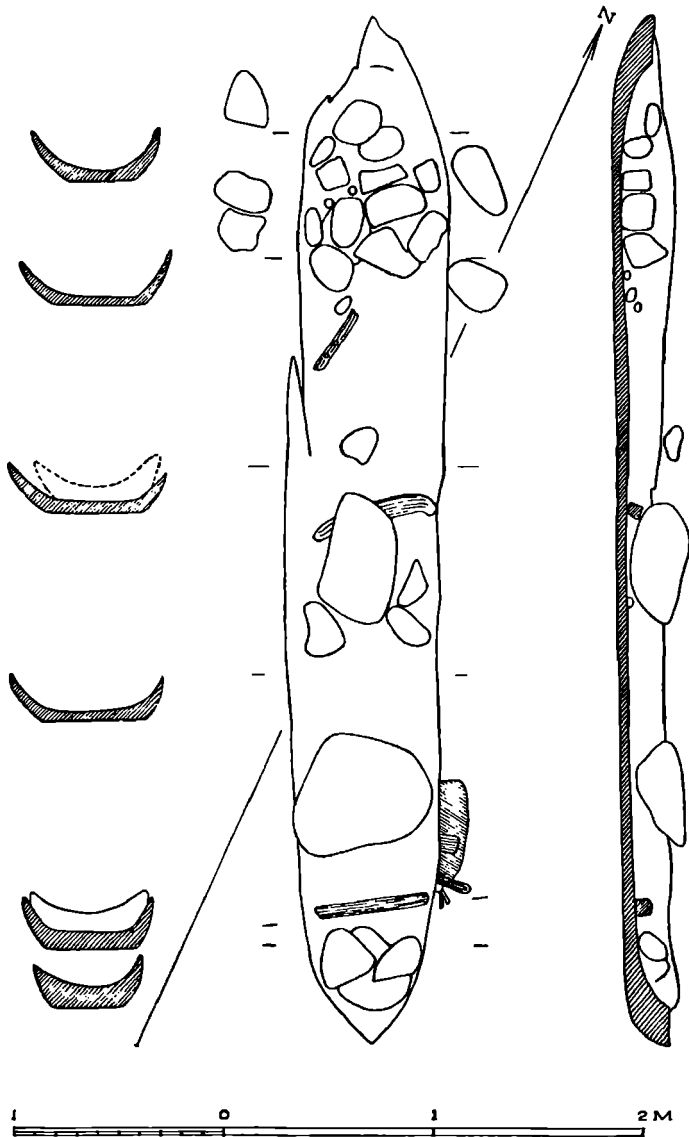
trykket over i en skæv stilling. Den anden sten, den største i båden lå omtrent midt imellem den førstnævnte sten og bådens sydende. De øvrige sten i båden var af en anden størrelsesorden, idet største dimensioner var 20—25—30 cm, i få tilfælde lidt større eller lidt mindre. Stenene lå tydeligt grupperet. I sydenden, mellem stævnen og det sydlige spant, lå tre sten. Omkring sydenden af den store sten midtskibs lå andre tre. Lige nord for nævnte store sten lå en enkelt mindre sten, temmelig højt, i niveau med overkanten af bådsiden. Endelig i nordenden af båden den største gruppe af sten. De lå temmelig pænt og jævnt ved siden af hinanden. Lige uden for nordenden af båden, åbenbart i en vis forbindelse med stenene inde i båden, lå nogle sten af tilsvarende størrelse, to på den ene side, tre på den anden. Med en enkelt undtagelse, den oven-

Båden set fra NV. Stenene er fjernet, og træstykkerne inde i båden frigravet.

fornævnte højtliggende sten, der lå nogenlunde i niveau med fladen uden for båden, den gamle søbund, og altså med de mere eller mindre tilfældige sten, der ligger på den, hvilede alle stenene i båden på dennes bund og sider eller på hinanden.

Efter stenenes fjernelse kunne den endelige af-dækning af bådens indre foregå. Det var på det tidspunkt forlængst opdaget, at båden havde spanter. Flere end de to først sete kom imidlertid ikke for dagen. Der blev godt nok fundet forskellige stykker træ på bunden af båden. Om det allermeste af det gælder, at det var utildannet, når der ses bort fra selve afbrækningen. Delvis var det krogede, rodliggende stumper, delvis småpinde af tilfældigt præg. Der kunde iagttages en tydelig gruppering i tre grupper, en midt imellem midterspantet og nordenden, en lige syd for midterspantet og endelig den sidste omtrent midt mellem de to spanter, dog lidt nærmere det sydlige og liggende i vestsiden af båden. De få nogenlunde store stykker lå i retning på tværs af bådens længderetning. Der kan intet sikkert siges om formålet med disse stykker træ. Nogle få af stykkerne bar dog tydeligere spor af menneskehånd. En enkelt lille pind var tildannet, så den fik et ovalt tværsnit; en anden var skåret af i enden med et i flere hak udført skråsnit, idet det skærende instrument åbenbart har været ret sløvt. Ved den vestlige ende af det sydlige spandt var indstukket et par småpinde, tilsyneladende for at frembringe spænd mellem spant og bådside. Endelig fandtes ved den nordlige gruppe af træstykker et 36 cm langt, 4 cm bredt stykke træ, hvorigennem to runde huller med diameter 2,3 og 2,5 cm henholdsvis 8 og 19 cm fra den

Opmåling af båden. Fra venstre: tværsnit, plan og længdesnit.

cne ende, medens den anden ende er et brud gennem et tredie hul. På grundlag af stykkets placering i båden kan intet siges om dets funktion.

Uden for båden lå også en del træ. Det lå i to grupper, een ved hver ende af båden, hvorimod der ikke forekom noget midtskibs. Træstykkerne, der havde samme karakter som dem inde i båden, lå tæt op til bådens sider og for en ringe parts vedkommende delvis ind under dens bund, og kun disse steder, således at træforekomsten tydeligt var betinget af båden. Også her uden for båden forekom blandt de øvrige træstykker enkelte tildannede. Vigtigst blandt disse er måske et stykke, der fandtes stående skråt tæt ind langs bådens østside ca. 1 m fra sydenden. Det består af et 46 cm langt, 23 cm bredt, i kanten delvis lidt uregelmæssigt bræt, tværs over hvis midte der på den ene side sidder en revle, fastgjort med en enkelt trænagle. I den ene ende har revlen lidt inden for brættets kant bevaret sin oprindelige afslutning. I den anden ende er der et brud, og det ses af aftyk på brættet, at revlen i hvert fald har fortsat til brættets kant.

Udgravningen var nu nået så vidt, at bådens former tydeligt trådte frem. Båden, der er udhulet af en egestamme, er 496 cm lang. Dens største bredde var ved udgravningen 76 cm; men det er nok sandsynligt, at siderne er presset lidt udad i tiden efter bådens funktionstid. I hvert fald passer det midtskibs spant nu ikke ordentlig i siden, og netop her midtskibs har den vestre bådside en alvorlig revne, der fortsætter langt som en svækkelse af siden. De to spanter har allerede været omtalt. Det midtskibs sad ved udgravningen i en skæv stilling, presset af den store overliggende stens vægt.

Der blev bygget en kasse uden om båden, før den blev taget op.

Den trænage, hvormed spantet havde været fastgjort til bådens bund, var knækket. Spantet i sydenden sad derimod urørt på sin plads, fastgjort med en nagle ned i bunden. Et naglehul i bådens bund viser, hvor det tredie, nu forsvundne spant har siddet, kun ca. $\frac{3}{4}$ m nord for det midtskibs. Den største højde fra den flade udvendige bund til det øverste bevarede af bådsiden, hvis oprindelige rælingskant ikke noget sted er i behold, er 29 cm. Hvor siden er spinklest, er den ca. 2 cm tyk. Bundens tykkelse er gennemgående 4—6 cm, idet

den bliver tykkere hen mod enderne, hvor den går over i de sværere stævnepartier. I enderne smalner båden nemlig ind og er stævneagtigt tilhugget i begge ender, så det ikke kan siges, hvad der er for, hvad agter.

Ved fundomstændighederne springer særlig een ejendommelighed i øjnene, nemlig at båden var fyldt med sten. At der ligefrem skulle være tale om en transport af sten, der er sendt på søens bund, er lidet troværdigt. At der skulle være tale om en halvfærdig stammebåd, der som et led i fremstillingsprocessen blev holdt under vand, sådan som det f. eks. kendes fra Guldborgsund²⁾, er heller ikke sandsynligt. Båden giver ikke indtryk af at være halvfærdig, så meget mere som den er forsynet med spanter. At slutte: tværtimod, er måske for dristigt, idet det stykke træ, der mangler i nordenden af båden, i den ene stævn, og som gør båden usødygtig, vel godt kan være ført bort af vandet, der formentlig har været ret uroligt på stedet. At der overhovedet er et sådant hul i båden, her hvor den er sværest, vil man dog vel være tilbøjelig til at fortolke derhen, at båden havde udtjent, da den blev anbragt på sin plads, hvad så end grunden har været til denne anbringelse.³⁾ En båd, der har slået revner, kunne man vel også tænke sig anbragt under vand i det håb, at revnerne muligvis ville lukke sig igen. Endelig kan stenene jo have været det væsentlige: at man, nær bredden, har villet have dem at træde på, og at en gammel ubrugelig båd kun har skullet være fast grund for dem at ligge på. Nok om det: Intet sikkert kan siges.

Naturligt melder sig spørgsmålet om bådens alder. Der blev sammen med båden intet som helst

fundet, der kunne give et fingerpeg med hensyn til fundets tidsmæssige placering. Tilbage bliver da to muligheder: at man skulle kunne datere ad naturvidenskabelig vej, og den anden mulighed: at båden i sig selv skulle kunne passe ind i en typologisk eller almindelig kulturhistorisk sammenhæng af en sådan art, at man derved fik en omtrentlig bestemmelse af fundets alder.

Først naturvidenskaben. Båden lå, da den blev fundet, delvis indlejret i den tidligere søbunds sandede og lerede gytje. Dette materiales karakter, dets forholdsvis grovhed, synes at røbe uro i vandet under aflejringen, således at forholdene må betegnes som upålidelige i mikrogeologisk henseende. Bølgeslag og strøm kan have forårsaget omlejringer, sådan at man intet sikkert kan sige om aldersforholdet mellem båden og det materiale, der omgav den, da den blev fundet. Man tør derfor ikke regne med, at båden på normal vis er blevet dækket af sedimenter, der er dannet og bundfældet, efter at båden sank, men må holde det for sandsynligt, at den er blevet dækket af sedimenter, der var dannet tidligere og altså er ældre end båden. Man må herefter regne med, at både må være nogenlunde samtidig med eller yngre end et pollenpektrum fra bådens indre. Et sådant spektrum kendes, idet Nationalmuseets Moselaboratorium har analyseret en af prøverne i den på fundstedet udtagne serie.⁴⁾ Dette spektrum kan ikke være ældre end en sen romersk jernalder på grund af temmelig store mængder bøg og rug, der først på denne tid optræder så rigeligt. Og det kan næppe være væsentlig yngre end midten af 1800-tallet på grund af den yderst ringe mængde gran, der jo tiltog be-

betydeligt efter plantageanlæggene. Det vil sige, at der i kraft af pollenanalysen kun kan siges om båden, at den må være yngre end sen romersk jernalder. En nærmere placering inden for den ca. 1600 år lange periode fra sen romersk jernalder til nutiden anses indtil videre for umulig ad pollenanalytisk vej. Og det vil utvilsomt føre ud på alt for usikker grund at prøve ud fra Fiil Søes udviklingshistorie i almindelighed at sandsynliggøre en henføren af båden til en bestemt fase af søens udvikling, der foreløbig kun er kendt i hovedtræk.

Spørgsmålet er herefter, om båden i sig selv, ved sin indretning, indebærer mulighed for en datering ad typologisk eller kulturhistorisk vej, d. v. s. ved en sammenligning med det øvrige materiale af både eller ved en bestemmelse af funktionen og et forsøg på dennes indpasning i et kompleks af funktioner, i et kulturelt milieu. En sådan undersøgelse er dog ikke blot et middel til datering, men bærer også målet i sig selv.

Nu med hensyn til typologien. Det bliver et spørgsmål om størrelse, kvalitet og fordeling af det øvrige materiale af stammebåde. Både af udhulede træstammer har været brugt over store dele af jorden og gennem meget lange tidsrum. Om størsteparten af det arkæologiske materiale gælder imidlertid, at det er fremdraget af usagkyndige og følgelig meget dårligt oplyst. Det gælder også det danske materiale. De eneste sikkert daterede danske stammebåde, fundet i jorden, er de i 1940'erne i Åmosen på Sjælland fremdragne, der alle ad geologisk-pollenanalytisk vej kunne dateres til begyndelsen af den subboreale periode, hvilket svarer til dyssetid-ældre jættestuetid (ca. 2000 f.

Kr. f.)⁵⁾ Det andet yderpunkt i det samlede danske materiale af stammebåde er den i sidste og indeværende århundrede skriftfæstede overlevering om brugen af stammebåde.⁶⁾ Indimellem ligger det store ubestemmelige materiale af stammebåde og dele deraf i de danske kulturhistoriske museer. Den bedste repræsentant for de allersidste danske stammebåde er den fra Hasselø i Guldborgsund, der nu befinder sig i Nationalmuseet.⁷⁾ Den var i brug, lige til den i 1887 blev indsendt til Folkemuseet. Den har den for mange af de sene stammebåde karakteristiske udformning med en afspærring af et mindre rum i hver ende ved hjælp af to i stammen udsparede tværvægge.

Størst lighed med båden fra Fiil Sø har en stammebåd, der i 1939 blev fundet ved udtørringen af Lammefjord i Nordvestjælland. Den blev besigtiget af flere af Nationalmuseets tjenestemænd, men ikke nøjere undersøgt. Den var udhulet af en bøgestamme, knap 7 m lang, knap 1 m bred. Båden havde to spanter, der sad tæt ved hinanden nær midten af båden og var fæstnet med træagler. Ved siden af båden lå nogle trærester, der menes muligvis at kunne stamme fra bord, der har forhøjet båd-siden. Analysen af en pollenprøve gav et resultat meget nær svarende til det fra Fiil Sø: at spektret ikke kunne være ældre end romersk jernalder, men meget vel yngre. Indtrykket af, at båden ikke var ret gammel, blev bestyrket ved bådens beliggenhed helt foroven i dyndet.⁸⁾

Det mest bemærkelsesværdige ved bådene fra Fiil Sø og Lammefjord er, at de har spanter. Når en stammebåd har spanter, kan det have forskellige grunde. Vidt udbredt i Eurasien er en metode

til fremstilling af stammebåde, hvor man efter udhuling af stammen vider siderne udefter under opvarmning af træet. Spanterne er her nødvendige for at holde siderne på plads under brugen af båden. Det må dog bemærkes, at brugen af egentlige spanter vist er sekundær i forhold til tværtræer fra ræling til ræling. Spantet skyldes formentlig påvirkning fra den plankebyggede båd. Det er da også almindeligt at forhøje disse stammebådes sider med et bord.⁹⁾ Bedst kendt er denne metode fra den vestligste ende af sit udbredelsesområde, Finland og Estland.¹⁰⁾ Fra Danmark kendes den i hvert fald ikke. For os er den mest nærliggende forklaring på spanter i en stammebåd vel nok den, at bådens sider må have været forhøjet med et bord. Stammebåde med forhøjede sider kendes mange steder fra, både i Europa og andre verdensdele. De har givet anledning til en kendt teori om den plankebyggede båds udvikling af stammebåden, idet kølen skulle være det sidste rudiment af den udhulede stamme. De to danske stammebåde med spanter kan ikke tages til indtægt for denne alt andet end beviste teori, så vist som spanterne i disse to både naturligvis lettest lader sig forklare som påvirkning fra den fuldt udviklede plankebyggede båd. Man kan i øvrigt også tænke sig, at spanter først er sat ind i en stammebåd på et senere tidspunkt, hvor båden var slidt, og siderne trængte til støtte. Ved en sådan lejlighed kan det have vist sig, at siderne var så rådne, at de helt eller delvis måtte erstattes med et eller flere bord. Noget i den retning har fremgangsmåden vel været hos fiskerne på Mossø vest for Skanderborg, når det om deres stammebåde hedder: »Et saadant Fartøi kan da

vare en halv Snæs Aar, men, naar Overdelen er bleven raadden, sælges Bunden til derpå at bygge en Fjællebaad.«¹¹⁾ Det bør tilføjes, at den her omtalte levealder for en stammebåd er adskillig lavere, end hvad man ellers hører om den sag.

Selv om man kender adskillige stammebåde her fra landet og fra udlandet, er vor viden om de forskellige typer og især deres tidsmæssige stilling yderst ringe. Det er således i øjeblikket ikke muligt at nå til en nøjere tidsfæstelse af båden fra Fiil Sø. Den kulturhistoriske interesse, der knytter sig til båden, er betydelig, og man må håbe, der snart vil indtræffe fund, der muliggør en sikrere kronologi på dette område.

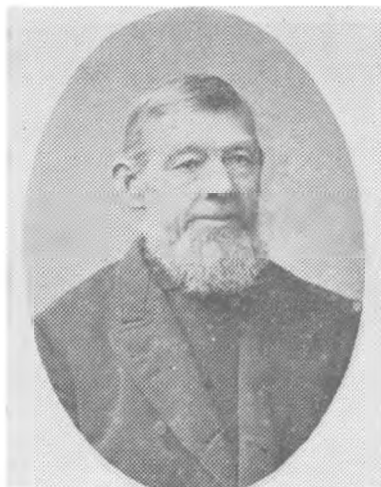
Noter:

- 1) Fra Ribe Amt XII, III, s. 453 ff.
- 2) Nationalmuseets 3. afdelings arkiv, NEU nr. 4839. Jf. et endnu utrykt arbejde af Holger Rasmussen om egen fra Hasselø.
- 3) En gruppe af Åmose-bådene var udtjente både, som man omhyggeligt havde fastholdt på deres plads ved hjælp af nedstukne stokke. J. Troels-Smith: Stammebaade fra Aamosen. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1946, s. 15 ff.
- 4) Analyse ved museumsinspektør, cand. mag. Svend Jørgensen, beretning ved afdelingsgeolog, mag. scient, J. Troels-Smith.
- 5) J. Troels-Smith: Stammebaade fra Aamosen. Det bør måske med henblik på dateringen af Fiil Sø-båden bemærkes, at ingen af de til oldtiden daterede stammebåde (Åmose-materialet) har flad bund, men alle stammer rundt tværsnit. Den samme iagttagelse er gjort i Finland, men der rigtigt nok også på et yderst fåtalligt dateret materiale (T. I. Itkonen: Suomen Ruuhet. Kansatieteellinen Arkisto V, 1, Helsinki 1941, s. II).

- 6) Helge Søgaard: Overleveringen om de danske Knubskibe. Sprog og Kultur XIII, 3—4, Aarhus 1944, s. 53 ff.
 - 7) Nationalmuseets 3. afdeling, nr. 75/1907. Holger Rasmussen: nævnte arbejde. Her gives tillige en oversigt over stammebåde i danske museer.
 - 8) Nationalmuseets 1. afdeling, 570/1939 (=204/1940), beretning ved H. Norling-Christensen, pollenanalyse ved J. Troels-Smith.
 - 9) I. Manninen: Zur Ethnologie des Einbaumes. Eurasia septentrionalis antiqua 1, Helsinki 1927, s. 14.
 - 10) Eino Nikkilä: En satakundisk äsping och dess eurasiska motsvarigheter. Folk-liv XI, Stockholm 1947, s. 33 ff. Ovennævnte arbejder af Itkonen og Manninen.
 - 11) Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oeconomisk Henseende. XVII. J. C. Schythe: Skanderborg Amt, Kjøbenhavn 1843, s. 638.
-

SMAASTYKKER

Landsbymaleren Jens Nielsen Kokkenborg.

Den 7. November 1786 afholdtes Skifte efter Christen Jensen i Hodde, som var død. „Enken Karen Jensdatter sad med 2 Børn,“ en Dreng Niels Christensen, 5 Aar, og en Datter Ellen Christensdatter, 1/2 Aar.

Videre om de forskellige Skæbne vides ikke med Undtagelse af Sønnen Niels Christensen, der i 1820 bliver gift med Kjersten Jensdatter, Datter af Jens Sørensen og Hustru Mette Hansdatter i Nordenskov.

De nygifte flyttede til Gaarden Kokkenborg i Folding Sogn.— Derefter flyttede de til Lykkegaard paa Lindbjerg Mark i Ølgod Sogn. Den 1. Oktober 1840 flyttede de til Aarre i Faaborg Sogn.

Af deres Børn blev Jens Nielsen (senere med Tilnavnet Kokkenborg) født den 30. Juni 1826 paa Lykkegaard.

Jens maatte ligesom alle Drengene den Gang saa tidlig som muligt hjælpe til ved Landarbejdet, først ved at passe Gæs og Faar,— senere Køer og Heste, men dette Arbejde huede ham ikke rigtigt, hans eneste Lyst var at skrive og tegne.— Resultatet blev, at han kort Tid efter Konfirmationen kom i Malerlære hos Maler Lind i Jernved Sogn, og her kom han paa sin rigtige Hylde.— Ved Siden af Malerarbejdet var der rig Lejlighed til at skrive og tegne. Desuden dyrkede han Musik. Violin og Klarinet var de to Instrumenter han for Alvor søgte at blive dygtig til at behandle.

Omkring 1848 blev han forlovet og gift med Anne Marie Pedersdatter født i Hjortlund den 12. Februar 1830, hendes Forældre var Peder Nielsen og Hustru Maren Christensdatter.

Da de blev gift, fik de en Parcel fra Gaarden i Aarre, og fik bygget et Hus med Plads til et Par Køer. Kokkenborg passede Malerhaandværket og Musikken, Jorden havde ikke hans Interesse, saa det gik med Ejendommen som det bedst kunde, nogle Aar efter solgte han den og flyttede til Faaborg,— men der kunde han ikke rigtig finde sig tilrette, og flyttede saa til Omme i Nykirke Sogn; det blev heller ikke det store Tal af Aar. Familien flyttede saa til St. Darum, hvor Kokkenborg mente, at han kunde skabe sig et Hjem og let tjene Føden

Den gamle Maler Kokkenborgs Hus i St. Darum, der nu beboes af Dalteren Kirstine Kokkenborg. Huset er meget gammelt, men kønt, og mange Kunstmalere har i Aarenes Løb benyttet Huset som Motiv til et Maleri.

i den store Landsby, det viste sig ogsaa at være rigtigt. Kokkenborg kom aldrig til at mangle Arbejde. Fra November til efter Fastelavn var han hele Tiden optaget af Musik, ikke alene i Sognet, men ogsaa i de omliggende Sogne, og om Sommeren havde han langt mere Malerarbejde, end han kunde overkomme, det var saaledes, at han blev bestilt et og to Aar forud, thi skulde der maales noget meget fint, da var der ikke i en meget vid Omkreds Tale om andre end Kokkenborg fra St. Darum.

Naar de gamle, der endnu lever i Darum og Omegn, fortæller Træk og Oplevelser fra deres Barndom, da bliver der ofte talt om Maler Kokkenborg som Kunster,— ikke saa meget som Spillemænd og Maler.

Kokkenborg havde som anført fra Barndommen af baade Lyst og Anlæg for Tegning, og det blev frem gennem Aarene mere og mere udviklet, Kokkenborgs Skitsebog, der nu er over 100 Aar gammel, viser tydelig baade Sans og Anlæg for Tegning, og havde han kommen under kyndig Vejledning, da kan ingen vide, hvor stor en Kunstner han var bleven.

I Kokkenborgs Ungdom var det almindeligt, at der udfærdigede Mindevers for en afdød.— Til dette Mindevers eller Mindeskrift blev der købt en Krans af tørrede Blomster og Blade der var behandlet saaledes, at Kranzen kunde holde sig tilsyneladende frisk og pæn i flere Aar; der kunde ogsaa faaes Kranse af Vokspapir, der var saa godt lavet, at det virkelig lignede levende Blomster med Blade. Kranzen blev sat omkring Mindebladet, og udenom en Ramme med Glas, der blev hængt op i Storstuen.

I Vintertiden ved Siden af Musikken tog Kokkenborg fat paa dette Arbejde, ikke med at lave Kranse, men han malede skønne Blomsterkranse eller andre Motiver, og paa den aabne Plads i Kranzen eller ved Siden, hvis Kranzen var lille, prentede han med fine snirklede Bogstaver Mindeverset, der af Familien var skænket til Minde om den døde ved Begravelsen.— Undertiden blev Kokkenborg ogsaa bestilt til at skrive Mindeordene til Mindebladet, der blev sat i Ramme med Glas, og ophængt som Pryd i Hjemmet, det eneste, der den Gang pyntede paa Væggen i Stuen. Der kunde ogsaa prentes Mindevers i Tegninger, der var trykt til dette Brug.

Moden skifter, siger det gamle Ord,— saaledes ogsaa med Mindevers, Mindekranse og malede Mindetavler paa Væggene.

Mindevers prentet paa en trykt Tegning, der blev indrammet og hængt op paa Væggen.

Kirkegaarden laa fra gammel Tid i Bakkedal og overgroet med Græs. Faa værnede om Gravstedet, som derfor hurtigt blev overgroet med Græs. Tiden gik. Efterhaanden begyndte noget andet at komme frem, og det var Mindekors paa Kirkegaarden.— Paa et enkelt Gravsted hvor een af Byens velstaaende Familier fik Hvilested, blev der lagt en Stenplade med Navn og Aarstal.— Enkelte smaa hvide Marmorplader med sorte Bogstaver, begyndte ogsaa at komme paa Gravstederne, og det vakte betydelig Opsigt og Beundring.— Marmorpladen var i Hjemmene Genstand for mange Samtaler.— Med spillende Øjne og opladte Ører, hørte Børnene Forældrene fortælle, at af saa skinnende hvidt Marmor byggede Kong Salomon Templet i Jerusalem.

De fleste Minder, der blev sat paa Kirkegaarden, bestod af et Kors, lavet af Egetræ hos Snedkeren, og saa leveret til Kokkenborg, der skulde male Korset sort med hvide Bogstaver.— Kokkenborg gav hver Bogstav kunstfærdige Snirkler og Sving, der vakte stor Beundring.

Som Maler fik Kokkenborg Tilnavnet „Egetræsmaleren“; naar fremmede Folk kom ind i en Gaard, hvor Kokkenborg havde været at male og havde forsynet Døre og Paneler med Egetræsmaling, og den fremmede ikke lige kunde sige Malerens Navn, da blev der bare sagt „Egetræsmaleren“, dette at kunne male Hvirvler, Knaster og Aarer, som det var en Egetræsplade, og lakere den, saa Egetræet skinnede, var den Tids store Malerkunst, som meget faa Malere paa Landet kunde udføre.— Det var ogsaa kun de enkelte velstaaende Gaardmænd, der havde Raad til at faa saa fint malet.

Som anført var Kokkenborg om Vinteren Spillemand; der dansedes i de store 3 eller 4 Fags Storstuer, selv om Stuerne kaldtes store, var det alligevel et haardt Liv at staa og spille Nat efter Nat i et saadant Rum,— hvor der var lavt til Loftet, og varmt blev det; lukkedes der op, gav det Træk, og Rummet blev fyldt med Støv, en Del Brændevin blev der drukken.— Det maa siges, at det var et meget haardt Liv. Følgerne udeblev heller ikke, Kokkenborg kom til at lide af Astma, som med Aarene tiltog, og de sidste Aar han levede, maatte han fuldstændig lægge alt Arbejde til Side. Det var haardt for den flittige Mand at sidde eller liste omkring uden at foretage sig noget.

Den bedste Tidsfordriv for Kokkenborg var at blade i sine gamle Tegne- og Skitsebøger, en Del

af disse er opbevaret endnu og giver et godt Billede af den flittige Mand fra 1826, der ved Flid og Selvstudium blev saa dygtig en Maler, Tegner og Spillemand, at Mindet om ham lever endnu. Han døde i St. Darum 12. Februar 1901.

Kokkenborg havde den Glæde, at Sønnen Kristian Kokkenborg fulgte i Faderens Fodspor og blev Maler. — Kristian blev ligesom sin Fader kendt som en meget flittig og dygtig Maler. — En snigende Blodsygdom standsede Kristians travle Dagværk; han døde den 24. August 1936 i en Alder af 61 Aar.

T. Tobiassen Kragelund.

Sydvestjyske ildbukke.

I „Fra Ribe Amt“ 1947 beskriver førstelærer H. K. Kristensen i en artikel (Ildbuk - Afgudsalter) et bopladsfund i Nørre Nebel sogn, dateret til ældre romersk jernalder, hvor der bl. a. fremkom resterne af en saakaldt ildbuk af brændt ler og af en hidtil ukendt form.

Næsten som et supplement til dette fund er der nu et andet sted i amtet kommet et par af samme oldsagstype frem i lyset. og det i betydelig bedre bevaret skikkelse.

I efteråret 1950 foretog Esbjerg Museum med elever fra Esbjerg Aftenseminarium og Esbjerg Statsskole en del undersøgelser på Vognsbøl-bopladsen i byens nordvestlige udkant. Her er der ved sandgravning i de sidste år blevet udslettet et så stort antal tomter af nedbrændte huse fra ældre romersk jernalder, at det må formodes, at der her

af disse er opbevaret endnu og giver et godt Billede af den flittige Mand fra 1826, der ved Flid og Selvstudium blev saa dygtig en Maler, Tegner og Spillemand, at Mindet om ham lever endnu. Han døde i St. Darum 12. Februar 1901.

Kokkenborg havde den Glæde, at Sønnen Kristian Kokkenborg fulgte i Faderens Fodspor og blev Maler. — Kristian blev ligesom sin Fader kendt som en meget flittig og dygtig Maler. — En snigende Blodsygdom standsede Kristians travle Dagværk; han døde den 24. August 1936 i en Alder af 61 Aar.

T. Tobiassen Kragelund.

Sydvestjyske ildbukke.

I „Fra Ribe Amt“ 1947 beskriver førstelærer H. K. Kristensen i en artikel (Ildbuk - Afgudsalter) et bopladsfund i Nørre Nebel sogn, dateret til ældre romersk jernalder, hvor der bl. a. fremkom resterne af en saakaldt ildbuk af brændt ler og af en hidtil ukendt form.

Næsten som et supplement til dette fund er der nu et andet sted i amtet kommet et par af samme oldsagstype frem i lyset. og det i betydelig bedre bevaret skikkelse.

I efteråret 1950 foretog Esbjerg Museum med elever fra Esbjerg Aftenseminarium og Esbjerg Statsskole en del undersøgelser på Vognsbøl-bopladsen i byens nordvestlige udkant. Her er der ved sandgravning i de sidste år blevet udslettet et så stort antal tomter af nedbrændte huse fra ældre romersk jernalder, at det må formodes, at der her

langs åløbet har ligget en landsby af betydelig omfang. Nationalmuseet har udgravet et enkelt hus ¹⁾ og professor Gudmund Hatt undersøgte i 1949 to over hinanden liggende tomter, der begge var nedbrændte. Derudover har det kun været muligt lejlighedsvis at holde øje med ødelæggelserne og at konstatere tomternes tilstedeværelse — og forsvinden.

Ved elevernes undersøgelser, der paa grund af de fortvivlede arbejdsforhold paa stedet kun kunne blive gravninger efter oldsager, fandtes der - i skår - et par ildbukke, der skiller stærkt ud fra hidtil publicerede former, og som derfor må anses for at have stor arkæologisk værdi. De fandtes liggende tæt sammen i et brandlag, så vidt det kunne konstateres i den vestlige del af et hus, mellem ildstedet og vestvæggen.

De to ildbukke er omtrent ens. De er hule nærmest som omvendte lerkar, og ikke som de mest kendte massive, blokformede. Fodpartiet er ovalt 23 x 15 cm. Det ene stykke er 29 cm. højt, og det andet 26 cm. Materialet er ret groft, farven teglstensbrun — en farve der forøvrigt er karakteristisk for en stor del af bopladsens keramik. Begge frontpartier er ornamenterede med en primitiv lod- og vandret indstribning, sandsynligvis lavet i det våde ler med fingrene eller med en pind.

Det dårligst bevarede eksemplar mangler de to udtrukne hjørner i de øverste kanter, „hornene“. Tilsyneladende er de allerede slået af, mens de var i brug i oldtiden, og arrene groft reparerede. Hornene har altså her ikke været strengt nødvendige for anvendelsen. Det må anses for givet, at de to her fundne ildbukke har udgjort et par, dog ser det mærkeligt ud, at de to på bredfladerne gennem-

brudte huller ikke på de to stykker er anbragt i samme højde. Forskellen er endog ret stor, ca. 4 cm.

De har dog nok, trods dette „sjuskeri“, skullet stå overfor hinanden ved ildstedet, med en rund stang stukket gennem alle fire huller. Disse huller der jo også kendes fra de massive bukke er forøvrigt et specielt jysk træk, der ikke kendes udenfor landsdelen. For de her omtalte vedkommende påpeges den ejendommelighed, at hullerne ikke er cirkelrunde, men trukne ud i en skæv oval nedad til den ene side,— og modsat på de to bukke. Selv om jeg ikke i den grove lermasse kan konstatere slidspor ser det ud, som om denne skævhed udmærket godt kan være fremkommet ved eensidig rotation med en rund stang. Om dette støtter Brøndsteds teori om at kødet har været viklet om selve stangen, ²⁾ eller om denne, som H. K. Kristensen hævder (jvnf. førnævnte artikel) blot har været en tværgående understøtning af et skråtstillet stegespid eller lignende, skal ikke her nærmere uddybes.

Dog skulle det synes, at fundet her giver Brøndsteds tydning et par point forud, når spørgsmålet engang skal drøftes.

Det er naturligt, at man, når et så usædvanligt fund som dette kommer frem, søger at belyse dets stilling i forhold til tidligere gjorte fund af samme oldsagstype. De hule ildbukke er ikke helt ukendte, nogle enkelte stykker findes på Nationalmuseet, alle fra nordjydske pladser. Ingen af disse er dog ligefremme panderter til Vognsbøl-bukkene, der især skiller sig ud ved at være en del større end de hidtil kendte. Også hornenes frem fra frontpartiet trukne stilling er vistnok ukendt, selv om det af H. K. Kristensen fremlagte fragment tyder på noget lignende.

Ildbuk fra Vognsbøl-bopladsen (Jerne sogn). For- og bagside. $\frac{1}{4}$

Nærmest kommer en på Nationalmuseet udstillet ildbuk fra den himmerlandske tilflugtsborg i Borremosen. Den har form meget lignende en bispehue, men hornene er lige optrukne som på de massive bukke. Den største højde er 22,5 cm., bredden 18,5 cm. Fodpartiet er også her ovalt, og der er i bredsiderne gennemborede huller som i Vognsbøl-bukkenene. En væsentlig afvigelse er, at toppartiet ikke er lukket; mellem hornene er der en aflang gennembrydning til ildbukkens indre.

Fra mosefund i Vendsyssel (Retholt mose, Vrå sogn) kendes et par hule eksemplarer ³⁾, men disse har ikke mange lighedspunkter med de her behandlede, de minder trods deres hule indre mest om de blokformede.

Desuden findes på Fyns Stiftsmuseum 2 runde beholdere med 3 runde huller i siderne og ar efter 3 afbrudte horn. Antagelig er det ildbukke. Findestedet er bopladslag i Asperup sogn på Nordvestfyn, dateret til tidlig jernalder. ⁴⁾

På Esbjerg Museum ligger der 3 afbrudte horn, de 2 med spor af gennemborede huller ligesom på Norre Nebel-fragmentet. De fandtes under besættelsen i Sædding, Guldager sogn sammen med resterne af en blokformet ildbuk, der senere omtales, i et ved værnemagtsarbejde blottet bopladslag fra tidlig jernalder. Hornene svarer ganske til Vognsbøl-bukkenes, så vi må regne med, at den hule type også er brugt på den jernalders boplads, der blev påvist i terrænet omkring Sædding skole og Femhøje i 1945.

Dertil kommer at Vognsbøl-bopladsen senere har afgivet det øverste parti af en ildbuk af nøjagtig samme type som de først fundne. Blot må denne

Ildbuk med afbrudte „horn“, Vognsbøl. For- og bagside. $\frac{1}{4}$

have været en del større, idet spændvidden mellem hornene på den er 19,8 cm. mod de førstes ca. 16 cm. Hvis underpartiet proportionelt har svaret til de to andre, må den have været 35 - 38 cm. høj.

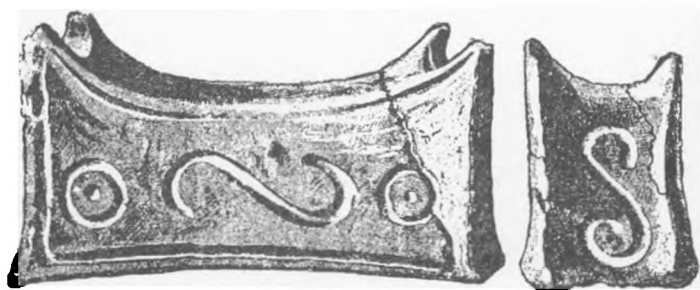
Mig bekendt findes der - udover de af H. K. Kristensen omtalte fragmenter fra Nørre Nebel, Bastrup (Vamdrup sogn) ⁵⁾ og Kastrup, (Gram sogn), ikke flere fund med antydninger af den hule ildbuk-type. Dog må det indskydes, at der på Nationalmuseet ligger et stort materiale fra udgravninger på jernalderboplads, som endnu ikke er endeligt bearbejdet, muligvis kan der derfra komme væsentligt nyt om emnet.

Det vil være rimeligt her også at fremlægge det foromtalte i Sædding fundne stykke af en massiv ildbuk.

Udførelsen er ret grov, og dens flader er helt uden ornament. Højden er 13,5 cm. Fodpartiet har været arbejdet ud i en langstrakt oval, ca. 7-8 cm. på det bredeste sted, men uden den udhulning i bunden, der ellers så ofte er lavet i denne type. Kun den ene lodrette halvdel er bevaret, men det er tilstrækkeligt til at formen så nogenlunde kan bestemmes. Såfremt bredden har svaret til højden som normalt ved disse, har der intet gennemboret hul været i bredfladen. Der er markeret en for- og bagside ved, at der i den ene flade er lavet en flad indhulning, endende i en vulst oppe under den øverste kant. Bemærkelsesværdig er den særprægede udformning af de øverste hjørner. Denne todeling af hornene giver unægteligt indtryk af, at der her i hulningen - der fortsætter på rygningen - har skullet ligge en rund pind. Formen

Ildbuk, Vognsbøl. Liggende, set fra underkanten. $\frac{1}{3}$

Ildbuk. Lengyel, (Ungarn). Efter Wosinsky. $\frac{1}{6}$

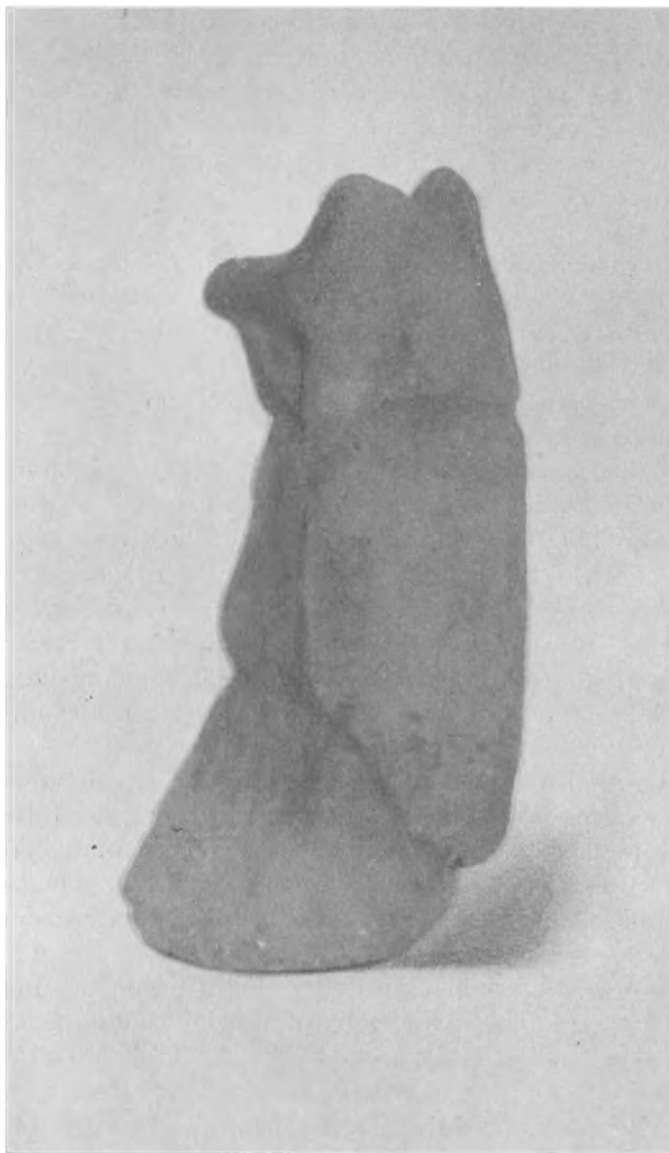
minder noget om Bastrup-stykkets overparti, og den bemærkes også i publicerede fund af ildbukke i Ungarn (Lengyel)⁶⁾, samt i schlesiske gravfund.⁷⁾ Ildbukkene findes ofte blandt gravgodset i tidlig jernalders urnegrave i Schlesien og Bøhmen, men savnes helt i bopladsfundene.⁸⁾

Ildbukkene er et såre mystisk indslag i den ældre jernalders keramik. Endnu mangler den til bunds gående undersøgelse med dertil hørende fundstatistik, der er nødvendig for at klarlægge om bl. a. en geografisk fordeling af de forskellige typer er mulig.

For Danmarks vedkommende skulle det, hvis senere fund ikke dukker op på ubelejlige steder, kunne lade sig gøre rent antydningvis at påpege en omtrentlig grænse for de regulære ildbukkes udbredning — hermed ment de hule og massive i flæng—. De kendes stort set over det meste af Jylland, men ikke sydligere end Vamdrup — Gram, og ikke østligere end det alene stående nordvestfynske fund i Asperup.

Vanskeligere bliver det nok at tyde om forskellighederne skyldes en vis udvikling gennem tidsrummet ældre jernalder, eller der har fundet en udartning fra overleverede grundformer sted fra boplads til boplads. Det sidste turde vist være det rimeligste.

Ganske mærkeligt optræder der samtidig en hel anden type blokformede genstande i jernalderkeramikken, væsentligt i syd- og østdanske fund, og altid udenfor den her antydede grænse⁹⁾. Man har her sikkert et udbredelsesmæssigt supplement til ildbukkene. Også her er udførelsen stærkt varierende,

Fragment af massiv illbuk fra affaldslag i Sædding, Guldager sogn. Højde: 13,5 m.

de fleste er teglstenslignende blokke, aflange og øjensynligt beregnet til at ligge på den ene flade som opsats for et eller andet. Siderne er ornamenterede, ofte med fordybede trekantmønstre, et skånsk fund (Hörtegården, Östra Vemmenhøgs sogn) viser veludviklet karvsnitteknik.¹⁰⁾

Fra det på vikingeborgen Trelleborg fundne hopladslag fra ældre romersk jernalder kendes en noget lignende form¹¹⁾, og de findes i forskellige varianter på Lolland (Vejleby)¹²⁾ Kornerup (Sjælland) og på Langeland, på Fyn og i det østlige Sønderjylland (Vilstrup vestermark).¹³⁾ På Sønderborg Museum findes et par mærkelige eksemplarer, fundne på Als.

Disse lerblokke, der for et enkelt stykkes vedkommende (Kornerup) dateres til sen bronzealder adskiller sig også ved at der ikke på dem er konstateret den for ildbukkene karakteristiske sværtning ved brug nær ildstedet. Der er dog næppe nogen tvivl om rigtigheden i den konklusion C. J. Becker fremsætter om problemet: „ Sandsynligvis er lerblokke og ildbukke i virkeligheden een og samme oldsagstype i forskellig udformning.¹¹⁾

Og hvad har man så brugt disse mærkelige genstande til? Selv om det jo faktisk er grumme lidt vi ved om den ældre jernalders religiøse praktik, kan man selv ved meget nøgterne overvejelser ikke gå imod teorien om ildbukkens anvendelse til kultisk brug. Og mon ikke udelukkende til dette formål? Husets arne var hellig, og disse ved arnen stående kultsymboler markerede dets hellighed.

Professor Hatts heldige fund i en brændt hustomt på Skorbæk hede med ildbukkene opstillede ved en begravelsesceremoni¹⁴⁾ er sikkert det nærmeste

man endnu er ved spørgsmålets løsning. Forøvrigt fandtes der på Vognsbøl - pladsen en urne med brændte ben og en simpel gravgave af jern i en hustomt. Også her er en urne bragt ind i huset efter ligbrændingen, og på grund af husets brand ikke nedsat på den nærliggende gravplads.

Forskerne kender oldsagstypen i varierende former fra fund rundt om i Europa*). De tidligste eksemplarer kommer fra bosættelser langs Donau, men senere spredte de sig over Schweiz, hvorfra man kender de såkaldte „mondbilder“, der dog synes at have været anvendt som ildbukke, og videre langs Rhinen. Prosaisk indstillede forskere har forøvrigt, øjensynligt inspirerede af den nedhulede overflade, simpelthen tydet dem som værende en art nakkestøtter!

Ildbukkenes oprindelse må dog søges længeresydpå, idet de utvivlsomt er beslægtet med de kretensiske helliggørelshorn, der er stiliserede gengivelser af tyrehorn, og som brugtes i det religiøse forestillingssystem, der er personliggjort i tyrekulen ¹⁵⁾.

Det er ikke meningen her i en artikel, hvis formål blot er at fremlægge et lokalt fund, at granske ildbukkenes vandring og udartning gennem Europa til Danmark. En sådan undersøgelse, der naturligvis må kædes sammen med adskillige andre kulturelementers veje, må blive fagarkæologernes sag.

Derfor er det måske dristigt, med de to skarpt adskilte former der findes her i landet in mente, at søge at påpege ildbukkens mulige indfaldsveje til Norden. Mon det ikke vil vise sig, at der, ligesom

*) Forfatteren er adjunkt Bue Kaae tak skyldig for hjælp ved genneingang af en del udenlandsk stof.

for andre oldsagers vedkommende, er tale om et østligt indslag, fra Donauegnene over Schlesien og ad Oderen til Danmark, og en vestlig, i dette tilfælde fra Rhinegnene til Jylland.

De østlige lerblokke er slet ikke ulig visse ildbukke fra Donauegnene, der gerne er ret lave, så de kan godt have haft disse som rod, selv om de har mistet et væsentligt karaktertræk, hornene, undervejs.

De jyske ildbukkes indfaldsvej skulle da være den allerede da gamle handelsvej søværts fra Rhinegnene til den jyske rævkyst,— hvor Vognsbøl-bopladsen netop har været een af de store handelspladser. Man mener, at der endnu i jernalderen vistnok ikke har været tale om en handels-landevej op gennem Sønderjylland ¹⁶). Denne teori er sikkert diskutabel (hvornår begyndte mon den vestjyske kreatureksport sydpå?), men forsvarer i hvert fald lerblokkenes ellers ubekvemme optræden i det østlige Sønderjylland.

Mon vi ikke her i Jylland skal sætte de bevarede horn i forbindelse med den cimbriske tyre kult, der jo også har utvivlsomme rødder i syd fra kommende impulser, Gundestrup-kedlen med dens tyredræbnings-scener ikke at forglemme?

Der kan også peges på det stiliserede tyrehoved af bronze, der er fundet i Store Vildmose, og som er afbildet i D. O. III. s. 52. De korte afstumpede horn minder afgjort om ildbukkenes, og hullet i panden, som Brøndsted tyder som dræbningshullet ved ofringen— ja, det finder vi jo også på ildbukkene.

Det er givet, at fundet på bopladsen i Vognsbøl, der har givet anledning til ovenstående betragtninger, har skærpet interessen for, hvad der senere

kan afsløres derude. Men foreløbig må de to ildbukke regnes for de bedste ting i Esbjerg Museums oldsagssamling.

N. Thomsen.

Noter:

- 1) Fra Ribe Amt 1949, s. 205. Knud Thorvildsen: En hustomt fra romersk jernalder ved Vogsbøl.
- 2) Brøndsted: Danmarks Oldtid III. s. 123.
- 3) Årbøger f. nord. Oldkynd, og Hist.. 1892, s. 283.
- 4) 1946. E. Albrechtsen: Fyns Bebyggelse i ældre Jernalder s. 35 og 62.
- 5) Årbøger 1907, s. 132.
- 6) Wosinsky: Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel, Budapest 1890.
- 7) H. Seger: Kultsymbole aus schlesischen Grabern. i „Opuscula archaeologica, O. Montelio dicata“. Stockholm 1913, s. 215.
- 8) J. L. Pic: Die Urnengraben Böhmens. Leipzig 1907.
- 9) D. O. III. s. 29.
- 10) Vifot: Meddelanden från Lunds Universitets hist. Museum 1934, s. 183.
- 11) P. Nørlund: Trelleborg, s. 240. (C. J. Becker).
- 12) Årbøger 1897, s. 133.
- 13) D. O. III. s. 29.
- 14) Årbøger 1938, s. 149.
- 15) V. Gordon Childe: The Danube in Prehistory. Oxford 1927.
K. Friis Johansen: De forhistoriske Tider i Europa. København 1927.
- 16) Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1951. s. 54. (Erik Moltke: Er runeskriften opstået i Danmark?)

Udflyttergaardene i Hjortlund

Ved Udskiftningen skete det jævnlige, at nogle af Bymændene maatte flytte deres Gaarde fra den gamle Landsbys tætte Klynge ud paa Marken, for at undgaa lang Transport fra deres tildelte Jord, og desuden blev det lettere at tildele de tilbageblevne velbeliggende Jordlodder. Fandtes der Gaarde, hvis Bygninger var saa simple, at de trængte til Fornyse, var det gerne dem, der blev udset til at flyttes. Et andet Forhold kunde ogsaa indtræffe og gøre sig gældende, nemlig det Tilfælde, at en Gaard brændte ved den Tid, Udskiftningen skulde foregaa. Saa blev en saadan Gaard naturligvis anvist dertil.

Det sidste var Tilfældet i Hjortlund, hvor ikke mindre end 4 Gaarde nedbrændte, mens Udskiftningen stod paa.

I Hjortlund By, der ligger lige syd for Kongeaaen og ca. en Mil nord til øst for Ribe, brændte der Natten mellem den 20. og 21. April 1785 4 Gaarde, hvoraf den ene var en Riberhus Gaard, de andre 3 var Haderslevhus Gaarde. Til Forklaring derpaa skal kort nævnes, at Kongeaaen dengang var Skel mellem Hertugdømmet og Kongeriget. Men i Sognene omkring Ribe laa der adskilligt kongerisk Gods blandt den hertugelige Ejendom. Hvis en Mand skulde betale sine Skatter og Afgifter i Ribe, kunde det være, at Naboen skulde betale sine i Haderslev, og Retssager maatte ofte for begge Ting, hvilket ogsaa disse Brande maatte.

Riberhus Birks Justitsprotokol 1776-98 har Onsdag den 26. Maj 1785 faaet indført følgende: „For Retten mødte Mads Christensen af Vester Hjortlund By i Hjortlund Sogn, Fæster af en Halvgaard, staa-

ende for Hartkørn 4 Td. 1 Fdk. 1/2 Alb., som androg, et bemeldte hans paaboende og ifæstehavende halve Gaards hele Bygninger, bestaaende af 25 Fag Sals og Stald med Ladehus, hvoraf de 7 Fag i Salshuset var indrettet til Vaaningshus med Loftskud, Vinduer og Døre, altsammen for nogle Aar siden af nye opbyggt og i forsvarlig Stand, med alt hans Indbo og hele Besætning af 4 Heste, 5 Køer, 2 Ungkreaturer, 1 Kalv, 1 gammelt Svin og 2 Grise tilligemed Plov, Harver samt nogle af hans Vognsredskaber ved en ulykkelig Ildvaade Natten mellem 20. og 21. April sidst afvigte Maaned, imens han og alle hans Husfolk laa i deres bedste Søvn, blev antændt og derefter ganske afbrændt og lagt i Aske, saavel som alt det Korn, han havde i Forraad til Foraarssæd og Husholdnings Fornødenhed indtil ny Indavling, og da Ilden saaledes som meldt antændtes, imeden han med sine laa i deres Søvn, fik de aldeles intet reddet uden 14 Stk. Faar og 3 gamle Vogne uden Redskaber, en Kiste med noget Klæder i og et Skrin ogsaa med Klæder i, men næppe saa mange gamle Klæder, at han og Hustru med 5 smaa uopdragne Børn derudi kunde skjule sig, da de i største Hast og Elendighed maatte flygte for Ilden.

Mads Christensen forklarede nu, at han ikke vidste Aarsagen til denne ulykkelige Ildebrand, eller hvoraf denne havde sin Oprindelse, thi al den Ild, som i Huset havde været antændt, var førend han og Hustru gik til Sengs saaledes dæmpet, at ikke den mindste Fare deraf kunde befrygtes. Om denne ham tilslagne Ildebrands Beskaffenhed, og at hans hele Bygning med alt forestaaende som meldt aldeles er lagt i Aske, samt at han umuligt kan drive sin Gaard eller faa samme opbyggt, med mindre han

kan faa Hjælp af Sognets Beboere med Kjørsel og Haandtjeneste, derom fremstillede han til Bevis to af sine Naboer og Bymænd, nemlig Peder Thøgersen af Øster Hjortlund og Knud Pedersen af Vester Hjortlund, som han ydmygt begærede Retten til at tage i Ed for at vidne deres Sandhed om denne for ham saa ulykkelige Hændelse.“

De to Mænds Forklaring var i fuld Overensstemmelse med Mads Christensens. Men da Retten spurgte, om de kendte Aarsagen, svarede de, at Folk talte om, at Branden muligt kunde være kommet af Malttørring, som foregik i Skorstenen, eller en Udbygning af Skorstenen. *)

Knud Pedersen havde hørt Tale om, at Ilden kunde være paasat, „men af hvem, og om saadant var sket, vidste han ikke. Bemeldte Knud Pedersen forklarede videre, at han vidste, der var Malt paa Mads Christensens Kjøle for at tørres, Dagen før Ildebranden skete om Natten, men om Ildebranden deraf havde haft sin Oprindelse, vidste hverken han eller Peder Thøgersen. Denne sidste berettede derpaa, at Tjenestekarlen hos Mads Christensen, navnlig Kresten, havde sagt ham, at da han om Natten blev opvækket, og der allerede var Ildløs i Gaarden, gik han først hen og lukkede Døren op til Bryggerset, hvor Ildstedet er til Kjølen, havde han der ingen Ild set, men da han lukkede Døren op til Køkkenet, var Køkkenet fuld af Røg. Endvidere berettede de to, at de havde hørt, at der i Kjølens Flegger (Brædder, der bærer Maltet oven over Indfyringen) skulde

*) Dengang fandtes vist ingen af de saakaldte Kølhuse, et lille firkantet Hus; som kun brugtes til Maltets Tørring, og som nu vistnok ikke mere findes.

have været indflettet Halmbaand eller Tækkereb, men selv havde de ikke set det“.

Mads Christensen kunde ikke nægte, at der Dagen før havde været tørret Malt, men paastod, at Ilden baade der og de øvrige Steder i Huset var „aldeles dæmpet“, før han og Hustruen gik til Sengs. „Han nægtede ej heller, at der havde været nogle Halmbaand indflettet i hans Kjøles Fleger, men deraf hverken tror han eller ved nogen Fare at formode, siden hans Kone havde sagt ham, at de brugte saadant paa Fanø og Sønderho uden deraf at være foraarsaget nogen Skade. I det øvrige blev Mads Christensen tilspurgt, hvad Hjælp han af Kørsel og Haandarbejde behøvede af sine Sognemænd. Mads Christensen svarede hertil, at dette var ham ikke muligt at besvare af den Aarsag, at de nedbrændte Gaarde skulde udflyttes fra Byen og ikke vidste endnu, til hvad Sted i Marken de skulde henflyttes, ej heller naar sligt kunde ske.

Derefter begjærede Mads Christensen, at han maatte forundes Tingsvidne in Duple udstedt for med en ene at gøre Ansøgning hos det Høj Kongelige Rentekammer om nogen Eftergivelse af de kongelige Skatter, og med den anden Genpart efter nærmere naadigst Tilladelse at søge medlidende Christne om nogen Udsætning i hans Elendighed og trange Tilstand. Hvilken Begæring af Retten blev accorderet“.

Det blev dog ikke Mads Christensen, der kom til at flytte Gaarden. Han maa være rejst fra Sognet. Hans Navn findes ikke i Kirkebogen eller i Riberhus Birks Skøde- og Panteprotokoller. En anden maa have overtaget Fæstet. Gaarden har nu Mat. Nr. 3 a.

De fire førnævnte Gaarde laa i en lige Linie

vest for Kirken, og Mads Christensens var den vestligste. Da der var en stærk Blæst denne Nat, fløj Gnisterne fra den ene Gaard over paa den anden, og snart stod de alle i Flamme, saa Varmen derfra fik Blytaget paa Kirken til at smelte, for-tælles der.

De tre Gaarde med nuværende Matrikelsnumre tilhørte dengang følgende: 20 a (omforandret ved Handel i 1872 til 20 c) Chresten Jensen, 21 a Bertel Thammessen, 22 a Søren Thøgersen.

Disse tre Mænd samt to Vidner, Gaardmændene Chr. Hansen og Johan Kristensen af Hjortlund henvender sig til Rentekammeret i Haderslev ifølge Tingbogen for Frøs og Kalvslund Herreder 1768-86 (Junl. 454) og anmoder om Fritagelse for Skatter og Landgilde, da deres Gaarde og alt Inventarium samt Besætning er brændt, og de bekræfter med Haandslag, at de hver for sig har gjort, hvad gøres kunde for at redde noget, men det var umuligt i den stærke Blæst. Derefter fremtræder de to Vidner, som med Haandslag bevidner, at de var tilstede ved den store Ildebrand og kunde bekræfte de tre Mænds Udsagn, og at Ilden var opsaaet hos Riberhusmanden.

De fik dog ingen Fritagelse, men en Udsættelse i 2 Aar. De 4 Gaarde var alle Halvgaarde og havde i Hartkorn ca. 4 Td. De fik tildelt deres Jorder fra Byskallet i Vest og ind mod Byen. Det antages, at der er trukket Lod om Jorden, da Gaardenes Belliggenhed i Forhold til hverandre er anderledes end den var inde i Byen.

De 4 Ejendomme ligger stadig, hvor de blev bygget i 1786, og kaldes stadig Udflyttergaardene og Beboerne Udflyttere, men store Forandringer

er der sket derude i de 165 Aar, der er gaaet. —

Mange Aar efter denne Udflytning blev 4 andre Gaarde, der laa nord og øst i Byen flyttet ud paa deres Jorder fra Byskellet i øst og ind mod Byen. En af disse er senere opkøbt af to af de andre, men de har ikke faaet Navnet Udflyttergaarde.

Truels Truelsen.

Et storslaact Bjergningsarbejde paa Lønne Strand i Kristian IV.s Dage

Kærgaard Birks Tingbog for 24. Februar 1643 rummer følgende Tingsvidne:

»Jon Vollesen i Lønne, Thue Christensen, Chr. Poulsen, Søren Joensen, Chr. Eskesen, Søren Pedersen, Søren Tuesen, Peder Tuesen, Peder Adersen, Chr. Poelsen, Peder Ifrsen, Hans Sørensen ibidem¹⁾, Anders Nielsen, Anders Vollesen ibidem, Chr. Hansen i Nebel, Frands Hansen, Tomis Eskesen, Chr. Christensen, Peder Eskesen, Mads Tuesen ibidem, Gøde Christensen i Seding, Jens Andersen i Hostrup²⁾, Jørgen Eskesen ibidem, Søren Jensen i Henneberg, Gunde Pedersen og Peder Laursen ibidem, Gøde Christensen i Klinting og Mikkel Christensen ibidem vunde med oprakt Finger og Helligaands Ed, at det er dem alle og enhver fuld vitterlig udi Guds Sandhed, at nu i næst forleden Sommer noget efter St. Hansdag Midsommer blev et Skib, som sagdes at have hjemme til Rodstoch indstormet for Lønne Strandside ud i en møget

er der sket derude i de 165 Aar, der er gaaet. —

Mange Aar efter denne Udflytning blev 4 andre Gaarde, der laa nord og øst i Byen flyttet ud paa deres Jorder fra Byskellet i øst og ind mod Byen. En af disse er senere opkøbt af to af de andre, men de har ikke faaet Navnet Udflyttergaarde.

Truels Truelsen.

Et storslaact Bjergningsarbejde paa Lønne Strand i Kristian IV.s Dage

Kærgaard Birks Tingbog for 24. Februar 1643 rummer følgende Tingsvidne:

»Jon Vollesen i Lønne, Thue Christensen, Chr. Poulsen, Søren Joensen, Chr. Eskesen, Søren Pedersen, Søren Tuesen, Peder Tuesen, Peder Adersen, Chr. Poelsen, Peder Ifrsen, Hans Sørensen ibidem¹⁾, Anders Nielsen, Anders Vollesen ibidem, Chr. Hansen i Nebel, Frands Hansen, Tomis Eskesen, Chr. Christensen, Peder Eskesen, Mads Tuesen ibidem, Gøde Christensen i Seding, Jens Andersen i Hostrup²⁾, Jørgen Eskesen ibidem, Søren Jensen i Henneberg, Gunde Pedersen og Peder Laursen ibidem, Gøde Christensen i Klinting og Mikkel Christensen ibidem vunde med oprakt Finger og Helligaands Ed, at det er dem alle og enhver fuld vitterlig udi Guds Sandhed, at nu i næst forleden Sommer noget efter St. Hansdag Midsommer blev et Skib, som sagdes at have hjemme til Rodstoch indstormet for Lønne Strandside ud i en møget

stor Storm og Guds Vejr med dets Indladning Maalt³), som var mesten vaad og fordervet, og der samme Skib kom der for Landet, da var den store Mast med al opstander Vant, item alle Ankere og Tove, saa nær som Varp Ankeret⁴) ganske borte og udi Søen hagen og tilsat, saa vel som mesten af Tovværket til det hele Skib, undtagen opstander Vant til Fuekmasten og Musanmasten⁵), og efter at Skipperen nogen Tid lang efter dets Opstrandelse med sine Folk ved Skibet vare forbleven og lod erfare udi Ribe og andre Steder om Raad til Skibets Udhjælpelse, hvilke han ikke erlange kunde, efterdi enhver haffue syntes det umuligt, haffue hans egne Folk begyndt at bække paa Skibet og afbrødt Jernkøyedørhengsler⁶) og andet, hvorfor bemeldte Per Byrgesen⁷) og Stephen Nielsen⁸) haffuer efter Skipperens egen Begæring afkøbt ham samme Skib, som der stod hen ved 100 Skaar⁹) fra Vandet, og er saa Skibet blevet standendis for Stranden ved et Fjerding Aars Tid, for de kunde faa nogen godt Folk af Varde og deromkring, som haver taget derudi med dennem, om samme Skib kunde igen bringes udi Floden, som dog syntes umueligt, og haver saa paa 6 Ugers Tid haft en ganske Haab Folk til sammen at graffue og arbejde derved, somme Dage 80 Personer, somme Dage 20 Personer, og somme Dage flere og somme Dage mindre, og haver derhos haft en ganske Hob Heste og Redskab til samme Arbejde, saa at det var den Dag, de kunde have 250 Heste, og med hver Par Heste arbejdet 4 Personer, hvorpaa gik en stor Bekostning, og der de havde mesten samme Arbejde færdig og mente at ville have faaet Skibet udi Floden, da kom en stor Storm og gjorde det saa slet igen¹⁰), som

der aldrig havde været arbejdet derved, og satte Skibet højere op paa Landet end som tilforn, saa vidt som Skibet var 2 Gange lang.

Saa maatte de atter til at slaa Bolwerch paa begge Sider ved Skibet neder til Vandet og at grave og arbejde derved paany en langsommelig Tid, indtil de da omsider fik Skibet i Floden, og haffde anvendt saadan en noget stor Omkostning, og som dennem syntes, fast mere end Skibet kunde være værd, foruden deres store Evindtyr, Liffsfare, Møje og Besværing, de dermed haver lidt og udstaaet; thi det var fast utroligt og mesten imod alle Menneskers Forhaabning, at samme Skib skulde have kommet derud, hvilket aldrig tilforn, saa længe nogen kan mindes eller spørge, at nogen Skib, som der for Landet saa er indstrandet, kunde eller saa bringes udigjen.

Peder Byrgesen tog Vidnet¹¹⁾ «.

H. K. Kristensen.

NOTER: 1) Forkortelserne er opløst og Bogstaveringen gennemgaaende moderniseret. Ibidem = sammesteds. 2) Hostrup, her = Hovstrup i Henne Sogn. 3) Maaltt = Malt. 4) Varpankeret var et mindre Anker, der benyttes for at fastholde Skibet i en bestemt Retning og under Forhaling. 5) Fokkemast og Mesanmast. Da Stormasten ogsaa er nævnt, ser vi, at Talen er om et tremastet Skib. 6) Jernhængsler fra Køjedørene. 7) Peder Byrgesen var Ridefoged til Riberhus og Slotsskriver sammesteds. 1641 fæstede han en Halvgaard i Store Hebo og nogle Stufenge af Kronen og gav ikke mindre end 32 Rdl. i Indfæstning. Ved samme Tid blev han gift med Anne Nielsdatter Hebo, men hun døde allerede 5. Nov. 1642, 20 Aar gammel, i Barselseng, ogsaa Barnet, en Dreng, døde, før han blev døbt, og 13. Nov. begrafuis hederlig, dydrig oc gudfrygtig

Quinde Anna Nielsdatter, Peder Byrgesens udi Hebo.◀ — 1645 skænker han den smukke Altertavle til Janderup Kirke, hvor han ogsaa havde en aaben Begravelse. Han er blevet gift paany. 21/11 1654 døbes hans Datter Lene. Hustruen hed Maren Hansdatter, og hun overlevede ham. Under Torstenssonskrigen gjorde han sin Egn store Tjenester ved at hjælpe og beskytte Egnens Folk, og over for Obersten paatalte han med Dygtighed Soldaters og Rytteres Overfald og Plyndringer, ligesom han fik Skatten nedsat. Han oplevede ogsaa de næste Krige med Karl Gustav og blev da selv udplyndret, bl. a. tog Brandenborgerne noget Gods, han og Sognepræsten havde skjult over Sakristiet i Janderup Kirke, hvor han havde taget nogle Sten ud og atter indmuret dem. Krigstiden har nok taget haardt paa ham, for 20. Jan. 1661 »begravedes den Danemand Per Byrgesen.« (Janderup Kirkebog; Danske Sml. II, 22, 36, Traps Danmark VIII 461; V. Herreds Tingbog 1662 28/6, 1663 15/1, 24/1. Riberhus Lensregnskaber 1641 og 1653.).⁹⁾ Stephen Nielsen, f. ca. 1604, † 1665, var 1637 Borger i Varde, allerede 1639 var han Raadmand og fra 1656 til sin Død Borgmester. (Lindberg Nielsen: Varde). Det er antagelig P. Byrgesen, der selv ejede et Skib, en Fiskerbaad ved Sønderside, og desuden som Ridefoged nød Sandtolden af et andet, der havde kunnet vurdere det strandede Skib, som har faaet Idéen til atter at bringe det flot, og som har ledet det store Arbejde, men som af Hensyn til den store økonomiske Risiko er gaaet i Kompagni med den rige Stephen Nielsen. ⁹⁾ Et Skaar = 3 Alen. ¹⁰⁾ Det ser ud til, at man fra Skibet ud til Havet har gravet en Kanal med Bolværk paa begge Sider, for at Sandet ikke skulde skride sammen og fylde Kanalen. At Stormen gjorde det »slet igen«, vil da sige, at den jævnede det hele ud, saa den opgravede store Mængde Sand og Kanalen blev en plan Flade. Sidste Gang lykkedes det. Skibet tømtes naturligtvis for sin Last, for at det kunde ligge saa højt som muligt, og paa Højvande er det da slæbt ud gennem Renden. ¹¹⁾ Grunden til, at P. Byrgesen tog Tingsvidnet, er sikkert den, at han har villet benytte det som Adkomst, som et Bevis for sin Ejendomsret til Skibet, en Slags Skøde.

Biskop, Dr. phil. C. I. Scharling

Den 14. August 1951 døde Biskop, Dr. phil. C. I. Scharling paa Amtssygehuset i Gentofte, hvor han var blevet indlagt med Hjerneblødning.

Han var født den 3. Januar 1879 som Søn af Professor i Teologi Henrik Scharling, kendt af næsten alle Danske som Forfatter til »Nøddebo Præstegaard«. C. I. Scharling blev Student 1897, fik Universitetets Guldmedalje 1901 og blev cand. theol. 1904.

Allerede i sin Ungdom nøjedes han ikke blot med Studier og videnskabelig Forfattervirksomhed, men tog aktiv Del i kirkeligt og folkeligt Foreningsarbejde, og denne Dobbeltvirksomhed øvede han hele Livet igennem. Som ung var han saaledes ivrigt Medlem af den kristelige Forening »Studenterhjemmet«, hvor han senere blev Formand, ligeledes deltog han i Søndagsskolearbejdet. Efter endt Eksamen studerede han i flere Aar i Tyskland, Schweiz, Italien, Holland og England. Hjemkommen herfra blev han Lærer ved Det danske Missionselskabs Skole og ved N. Zahles Faglærerindekursus.

I 1917 blev han Dr. phil. paa »Ekklesiabegrebet hos Paulus og dets Forhold til jødisk Religion og hellenistisk Mystik.«

Den nye Doktor søgte imidlertid straks praktisk Præstegerning og blev s. A. Sognepræst i Tostrup ved Holbæk. 1930 blev han Stiftsprovst i Ribe, 1937

Domprovst i Roskilde, og 1939 valgtes han til Biskop i Ribe som kirkeligt Centrum og Indre Missions kandidat. Efter at være blevet emeritus flyttede han til Kongens Lyngby.

Der var det ejendommelige og karakteristiske ved Biskop Scharling, at han nok stod Kirkeligt Centrum nærmest, men tillige stod han med stor Indfølen og Indleven over for de andre Partier. Han havde nemlig sin egen kirkelige Teori — »Kirketanken«. Under de langvarige Studierejser i Udlandet i sin Ungdom havde han oplevet det fælleskristelige og Kirkens Enhed og Storhed trods alle teologiske Forskelle. Ude i det fremmede havde han i Guds Hus, selv i katolske Kirker, oplevet Kirken som vor Moder. Derfor virkede han baade i sine Skrifter og i sine Taler saavel som i sin Gerning som Kirkens Tilsynsmand for den fælleskirkelige, økumeniske Bevægelse.

Ud fra denne indstilling tog han da ogsaa i sine senere Aar ivrig Del i Grundtvig-Selskabet og kunde skrive den fortrinlige Bog om »Grundtvig og Romantiken.« Af hans øvrige større Arbejder maa nævnes »Paulus Brev til Kolossæ«, »Kirketanken og vor Tid«, »Den historiske Jesus«, »Kirken og det humane Aandsliv«, »H. L. Martensen«, »Apostlenes Gerninger«, »Barthianisme«, »Kirken og dens Kritikere«, »Henrik Scharling«, »Lutherdommens aktuelle Opgave« og »Profetens Esaias«.

Endvidere var Biskop Scharling med i Ledelsen af en Mængde Foreninger og Institutioner, saaledes sad han i Komitéen for de danske Armeniervenner og var Medlem af Bestyrelsen for Selskabet for de skønne og nyttige Videnskabers Fremme, Formand for Menighedskonventet af 1891, for den danske

Præsteforening, for Foreningen for Kirkegaardskultur, for Ribe Amts Menighedsraadsforening, Medlem af Udvalget for Valdesermissionen, for Hjælp til nødstedte evangeliske Kirker, for Hans Tavsens Fond og Arbejde adler. Endvidere var han Redaktør af »Kirken og Tiden« og fra 1928 Censor ved teologisk Embedseksamen og Medlem af Kommissionen til ny Oversættelse af det nye Testamente fra 1934.

Her i Aarbogen vil vi dog især mindes og takke Biskop Scharling for hans Virksomhed for vort historiske Samfund. 6. April 1934 indvalgtes Scharling i Bestyrelsen og blev straks Formand efter Redaktør Villemoes, Ribe, og varetog nu Formandsposten til 1937, da han flyttede til Roskilde. Efter at han var blevet Biskop indvalgtes han atter, 1942, i Bestyrelsen og blev Medlem af Redaktionsudvalget, hvor han gennem Aarene udførte et stort og omhyggeligt Arbejde ved Bedømmelsen af de indsendte Manuskripter. Endvidere mindes vi med Tak de Foredrag, Biskoppen holdt ved vore Møder. Her i Aarbogen har han ikke skrevet noget. Men i »Ribe Bispesæde 948 — 1948«, som han var Hovedredaktør af, har han skrevet en ypperlig Oversigt: »Ribe Stift gennem tusind Aar«, ligesom ogsaa hans Arbejde med Redaktionen af Ribe Stifts Aarvog er beslægtet med vort Aarbogsarbejde.

I Ribe By og Stift vandt Biskop Scharling mange Venner; det var ogsaa Tilfældet i vort historiske Samfund. Han var Samfundet en trofast Hjælper og Ven. Vi vil stedse ære hans Minde. *H. K. K.*

Emil Konradi

Forhenværende Landbrugslærer Emil Konradi døde 10. Maj 1951.

Allerede i sin Ungdom blev han bekendt, idet en Kreds af Vejen Egnens Landbrugere paa Forslag af Fru Anine Hansen, Askov, oprettede den første Kontrolforening, og han da i 1895 blev ansat som »Verdens første Kontrolassistent«. I 1903 knyttedes han som Lærer til Ladelund Mælkeri- og Landbrugsskole og virkede her til 1933. Ogsaa paa anden Maade knyttedes han til Skolen, idet hans Hustru Inger Konradi var en Datter af Skolens første Forstander Niels Petersen.

1908—40 fungerede han som en dygtig Sekretær i Ribe Amts Mejeriforening og ved mangfoldige Mejerimøder og Jubilæer har Konradi talt og derved vedligeholdt Forbindelsen mellem Landbrugsskolen og Befolkningen og desuden været et oplivende Element ved sit gode Humør og mægtige Oplag af Historier. I mange Aar var han i Ledelsen af Høj- og Landbrugsskolernes Understøttelseskasse og en Aarrække dens Forretningsfører. I 25 Aar var han knyttet til Brørup Sparekasse som dens regnskabsmæssige Leder og dygtige Bogholder.

Hans store historiske Interesse kom navnlig Landbrugsmuseet paa Ladelund tilgode, idet det er ham, der har oparbejdet Museet og passet og forevist det. Endvidere har han skrevet flere historiske Artikler — dog ikke her i Aarbogen — og ligeledes har han skrevet flere Smaabøger, nemlig

Kolding og Omegns Landboforening 1862—1912 (1912), det smukke Mindeskrift om J. P. Justesen og Brørup Andelsmejeri (1934) og Brørup Sparekasse (1947).

Ved Aarsmødet i Varde 1910 indvalgte Konradi første Gang i Bestyrelsen for vort historiske Samfund, men udtraadte 1917. 1925 indvalgte han atter og blev denne Gang Kasserer og virkede som saadan i 10 Aar og udførte et stort Arbejde for Foreningen.

Ære være hans Minde!

H. K. K.

En udmærkelse

Dansk historisk Forening, der holdt årsmøde i København 7. 10. september d. å., uddelte ved den lejlighed sin ærespris for de to bedste artikler i amtsårbøgerne 1949. Vort samfund havde da den glæde, at for anden gang blev artikler i vor årbog prisbelønnet. Det var forretningsfører *T. Tobiassen*, der nu fik æresprisen med følgende motivering fra bestyrelsen for Fællesforeningen:

»I Ribe amts årbog for 1949 har forretningsfører *T. Tobiassen Kragelund*, Esbjerg, skrevet en artikel »De nyttige sten og et par af deres mestre«, der ligesom talrige andre afhandlinger fra samme hånd vidner om forfatterens særegne evne til fremdrage upåagtet, men absolut værdifuldt historisk stof.

Tobiassen Kragelunds arbejdsområde er »de

ydmyge steder«. Når andre bygger i store linjer, følger han enkeltheder ind og bidrager således til opnåelse af harmonisk helhed. Fortrolig med gammel vestjysk landboliv har han ud fra en dyb samler- og forskertrang reddet mangfoldige hengemte kulturlevn over i nutidens og fremtidens bevidsthed og derved tjent dansk kulturhistorie så trofast og dygtigt, at det fortjener påskønnelse og tak.

Dansk historisk Fællesforening har derfor besluttet at tildele T. Tobiassen Kragelund ærespriisen for 1949 sammen med Hans Valdemar Gregersen, Åbenrå.«

Vi ønsker Tobiassen hjertelig til lykke med udmærkelsen! Han fortjener den!

H. K. K.

Litteratur om Ribe Amt

Kronens Skøder, dette navnlig for Lokalhistorikeren overmaade vigtige Værk, er i 1950 blevet forøget med endnu et Bind, det 4. En af Landets omhyggeligste Arkivarer, S. Nygård, har siden han tog sin Afsked i 1939 benyttet sit Otium til mange Timer dagligt at arbejde paa dette Bind. Det er derfor med god Grund, Rigsarkivaren Axel Lindvald i et Forord bringer Hr. Nygård Arkivets hjerteligste Tak. Bindet omhandler Statens Salg og Køb af fast Ejendom eller Reluitionsrettigheden til visse Ejendomme i Tiden 1720—30. For vort Amt er det især en vigtig Periode, idet der da udstedes Skøder paa store Mængder Krongods, som havde været under Hammeren ved den store Ryttergodsauktion 1719. Med Undtagelse af Koldingegnen er det herefter kun lidt Jordegods, Kronen har tilbage i vort Amt. 1719 faar vore vestjyske Gods-

ejere Lejlighed til at komplettere deres Godser. Dette kan iagttages gennem Skøderne. Ogsaa en Del Kirker o. a. Gods sælges, ligesom Afstaaelsen af Reluitionsretten giver gode Oplysninger.

Endvidere maa vi nævne *Kristian Halds* ny Udgave af *Joh. Steenstrups De danske Stednavne*, en Bog, der vil blive lige saa flittigt raadspurgt som sin Forgænger. — I Geografisk Tidsskrift Bd. 49 har *S. Bøcher* skrevet om *Vejudviklingen i Hobugtomraudet* — en storartet Afhandling, klar, grundig og overbevisende.

T. Tobiassen Krugelund og *Niels Holbak* har udsendt *Potter og Kar*. Bogen er en Fortsættelse af den Kulturserie, Tobiassen tidligere har skrevet sammen med *Sul. Frifelt*, men Holbak har nu afløst Frifelt. Det er ikke de vestjyske, velbekendte »svaate Potter,« der her behandles, men Egnens røde Pottemageri. Tobiassen har søgt endnu levende gamle Pottemagere paa Vesteregnet og faaet dem til at fortælle om deres Virksomhed. Det røde Pottemageri herude kan ikke tilnærmelsesvis maale sig med Egnens Jydepottefabrikation, men det er dog lykkedes Tobiassen gennem sit flittige Samlerarbejde at vise, at der dog har været en Del rød Pottemagerarbejde paa Vesteregnet. Desuden er alle Pottemagerier næppe kommet med i første Omgang, saaledes har der været et »rødt Pottemagerværksted« paa Lundtang Mark. Gaardejer *Jens Andresen*, Lundtang, har fornylig skænket Varde Museum *Kakler* til en *Kakkelovn*, lavet i Pottehuset paa Lundtang Mark. Tobiassen gør Rede for den haandværksmæssige Udførelse, om Ler og Slemning, om Værksteder og Ovne og fortæller om Pottemagerierne i *Tobøl*, *Astrup*, ved *Posthuskroen*, *Mulvad* og *Galtho*. Dernæst behandler Tobiassen *Bødkerens Liv og Arbejde* ved at lade *Bødkeremestrene N. M. Nielsen*, *P. C. Petersen* og *A. C. Mogenssen*, *Esbjerg*, samt *H. J. Christensen*, *Tistrup*, fortælle om Arbejdet, det Arbejde, der nu for en stor Del er overtaget af Fabrikkerne. Holbak har taget sig af den mere kunstneriske Del og forsynet Bogen med dejlige *Tegninger*, *Digte*, »lidt *Sognesnak*« m. m., bl. a. smukke *Mindeord* om *Forfatterens Far og Mor*.

I Anledning af *Varde Sparekasses* 100 aarige Jubilæum

har Sparekassen udgivet et fornemt udstyret Festskrift, forfattet af *O. Blinkenberg Nielsen*, der i den første og største Halvdel af Værket giver en frisk og udmærket Behandling af de økonomiske Forhold i Vestjylland paa den Tid, Sparekassen blev til. Forfatteren gaar ud fra, at den Treklang, der giver Erhvervslivet dets Tone, er Trafikforhold, naturgivne Forudsætninger og Financieringsmuligheder, og han behandler først disse tre Forhold paa en grundig og vederhæftig Maade. (Ved Forf.s Undersøgelse af Amternes Frugtbarhed omk. 1850, udtrykt med Tal i det Antal Td. L., der efter Matriklen 1844 gaar paa 1 Td. Hartkorn, skriver han, at denne Matrikel ligger den behandlede Tid saa nær, at Ændringer i Jorden gennem Grundforbedringer o. lign. ikke har forældet Hartkornsansættelsen. Det kan man dog ikke være sikker paa, idet Opmaalingen og Boniteringen til denne Matrikel fandt Sted paa vor Egn allerede ca. 1819). Derefter gaar Blinkenberg Nielsen over til Skildringen af selve Erhvervslivet baade i de vestjyske Købstæder og i Landdistrikterne. Ogsaa det er et værdifuldt Arbejde. Værkets sidste Halvdel er saa helliget Sparekassen og dens Virksomhed, der ligeledes faar en dygtig og kyndig Behandling. Gode og oplysende Billeder, fine Vignetter af Mads Stage og Omslaget, gengivende et Kort over Varde fra 1835 forskønner og højner yderligere det værdifulde Værk, hvormed Varde Sparekasse markerede Jubilæet og tillige viser den Betydning, den gamle Sparekasse har for Byen og Egnen.

Skoleinspektør *P. Waabens* smukke Bog »*To hundrede aar. Fra skolehold udi Jerne sogn 1749 til det kommunale skolevæsen i Esbjerg 1949*« er godt karakteriseret i sin Titel. Her er gode Oplysninger om Skolevæsenets Organisation med fotografiske Gengivelser af Fundatsen m. m., og der er en Række Glimt af Livet og Arbejdet i den gamle Skole. Biografierne af de gamle Degne behøvede dog ikke at være standsede 1749. Der kendes flere Jerne Degne, ja, helt tilbage til 1640, da Mads Eisbjerg paa sin Moders Vegne tog Dom over Mads Degne i Jern.

Aksel Krog har skrevet en smuk Bog med gode Billeder: *Længst mod Vest. Skildringer og Fortællinger fra*

Eventyrets Land, Egnen omkring Blaa vandshuk. Som Undertitlen siger, er det »Skildringer og Fortællinger«, altsaa mere et digterisk eller journalistisk Arbejde end egentlig Historieskrivning. Alligevel er der adskilligt at hente for den historisk interesserede; her er mange Smaatræk og Emter, her fortælles om Degnen Hans Thisenius, Tipoldefar til Forfatteren, (se forøvrigt *Aug. F. Schmidt: Eventyrets Land i Fra Ribe Amt 1927*), endvidere fortælles om Krokonen Inger i Ho, om Faarehyrden Niels Sørensen, Revisor Helgesen, Mads Ravsliber i Henne, Kunstmaler Lyngbo, Pastor Andreassen, om Strandinger og Bjærgningsfolk m. m.

H. K. K.

Fra Koldingfjord til Blaa vandshuk af H. K. Kristensen, Lunde. I 1950 afsluttede Kristensen sit værk om Ribe amt med et sidste halvbind, saa bogen er nu paa 330 sider. Der er kun faa, der evner at forme historisk stof, saa det med udbytte kan læses i en børneklasse, det er her lykkedes saa godt, saa historiske personer og begivenheder træder klart og levende frem. Det var ønskeligt, at bogen kunne komme til at staa i ethvert hjem i amtet, der ejer en boghylde, men den burde ogsaa staa i læsesæt i enhver skole og gør det maaske allerede. Den egner sig nemlig udmærket til skoler, idet den er bygget op paa den maade, at den hele tiden igennem lige fra oldtiden til nutiden *bygger paa den store historie* (landets historie). Naar f. eks. der fortælles om enevælden, saa gives der først i korte træk en oversigt over de betydende begivenheder i landets historie. Derefter kommer skildringen af de mænd her fra amtet, der greb ind i det store spil om magten. Læseren kommer derved i intim forbindelse med stoffet, det synes mere kendt og bliver mere interessant. For mere historisk trænede mennesker er der ogsaa adskilligt at hente, idet forfatteren, som den trænede arkivmand, han er, har fundet mange nye ting frem. Et enkelt eksempel — en del træk i skildringen af det særprægede og fremragende landbrugsgeni A. C. Teilmann, Nørholm.

Om bogens indhold og inddeling kan oplyses, at der i

den første trediedel fortælles om oldtid og middelalder, derefter kommer amtets historie i reformationstiden, adelens og enevældens tid, den vest- og sydjyske adels undergang, soldatervæsen og stavnsbaand, pietismens indflydelse, reformtid med hoveriets afskaffelse, den store krisetid og krigene, samt tiden derefter.

En masse smaa historier og historiske anekdoter krydrer stoffet, særlig i bogens sidste del. Bogen er forsynet med en mængde billeder, og et løst amtskort kan indsættes i en »lomme«, naar bogen indbindes.

Som alle H. K. Kristensens bøger er denne naturligvis ogsaa velforsynet med registre, saa det er meget nemt at finde det, man har brug for.

H. Øllgaard, Ølgod.

Virksomheden

Samfundet holdt 30. Sept. 1950 et velbesøgt *Aarsmøde* i Gredstedbro, hvor Formanden, Forfatteren Sal. Frifelt og Kassereren, Lærer H. K. Kristensen aflagde de sædvanlige Beretninger og Regnskabet. Redaktør Friis og H. K. Kristensen genvalgtes til Bestyrelsen. Ligeledes genvalgtes Revisorerne: Kontorchef P. Lærche Thomsen og Kunstmaler N. Holbak. Ved det offentlige Møde holdt Kunstmaler Holbak et udmærket Foredrag om »Folkekunst i Vestjylland« og slog til Lyd for større Besøg paa vore Museer, der rummer saa mange Skatte, og hvor man navnlig i Varde Museum finder megen smuk Folkekunst. Til Slut fremdrog H. K. Kristensen Træk af Gredstedbroegnens Historie.

Sommermødet afholdtes 16. Juni 1951. I det skønneste Sommervejrs samlede Deltagerne omkring Dalgas Statuen ved Høllund Søgaard. Stud. jur. Jørgen Dalgas, der for nylig har været paa en Studierejse til Dalgasslægtes Hjemstavn i Sydfrankrig og opsporet levende Slægtinge dernede, talte om Dalgas og Slægten. Derefter føjede Fru Reck yderligere Oplysninger til og inviterede Mødedelta-

Fru Reck taler ved Dalgas' Statue.

gerne til at bese Gaarden og Haven. Sal. Frifelt takkede, og efter en Tur i Plantagen samledes man om Kaffebordene i Hovborg Kro, hvor der blev talt af Kroejer Nikolajsen, Lærer Feddersen Jensen, fhv. Amtsraadsmedlem L. Lauridsen, Sogneraadsformand Larsen og Sal. Frifelt. Langdysserne ved Klelund blev forklarede af H. K. Kristensen, mens Pastor Østergaard, Aastrup, ved Mindesmærket for de i 1944 nedskudte engelske og canadiske Flyvere gav en overmaade levende og gribende Skildring af Nedstyrtningen og Mindestensafsløringen, hvori flere af de faldnes paarørende deltog. — Til sidst kørte man gennem Holme Aa Dalen til Starup lille, men skønne romanske Kirke, som Pastor Østergaard smukt og kyndigt fremviste og forklarede. — Alt ialt en herlig Tur!

Nye Medlemmer

Førstelærer P. C. Paaske, Oksbøl.
 Realskolelærer Elmgaard, N. Nebel.
 Bogbinder N. Hansen, Varde.
 Førstelærer J. Gammelby, Mejls.
 Ingeniør G. Ibsen Sørensen, Esbjerg.
 Førstelærer Strandbæk, Vong.
 Gaardejer Holger Hansen, Ø. Vedsted.
 Gaardejer Chr. Sommer Andersen, Lydum.
 Førstelærer Kaae, Kronhede, Ulfborg.
 Repræsentant Hans Nielsen, Esbjerg.
 Kolding Centralbibliotek, Kolding.
 Købmand J. Hansen, Gredstedbro.
 Dyr læge Lundgaard, Gredstedbro.
 Gaardejer Andreas Jensen, Lourup.
 Husmand H. P. Andersen, Vilslev.
 Malermester P. Christensen, Nordby.
 Gaardejer Jens Dam, Tobøl.
 Gaardejer Jeppe Andersen, Thorupgaard, Allerup.
 Gaardejer Gudmund Gjørding, Allerup.
 Sygeplejerske Frk. Dagmar Dalgas, Vong.
 Rentier N. Sørensen, Vong.
 Gaardejer P. Jensen, Ansager.
 Manufakturhandler Erling Lauridsen, Lunde.
 Gaardejer Stefan Knudsen, Tvilho.
 Taksator P. Brink Henriksen, Esbjerg.
 Gaardejer Frands Nielsen, Mejls.
 Gaardejer Christian Nielsen, Frisvad.
 K. G. Nielsen, Esbjerg.
 Viceinspektør J. Andersen, Esbjerg.
 Havneassistent T. H. Enne, Esbjerg.
 Overlærer J. Fager, Esbjerg.
 Slagtermester V. Prange, Esbjerg.
 Tømremester J. Offersen, Esbjerg.
 Blystøber P. K. Sørensen, Esbjerg.
 Repræsentant Dahl Sørensen, Esbjerg.
 Installatør Albert Petersen, Jordrup.
 Statsaut. Revisor Hølge, Esbjerg.
 Ingeniør Skadhede, Esbjerg.
 Missionær K. Magleby Sørensen, Esbjerg.
 Købmand Nielsen, Horne.

<i>Indtægt</i>	Kr.	Øre
Kassebeholdning	946	11
Medlemsbidrag og Subskription		
Alm. Medlemmer 1950.....	3479,00	
2 livsvarige (3. Rate).....	60,00	
37 Subskribenter	74,00	
33 Kommuner	432,00	
1 Medlem 1949	5,00	
	4050	00
Godtgjort Porto	147	45
Salg af ældre Aarbøger	255	40
Tilskud fra Ribe Stiftamt 1949—51.....	400	00
— - Undervisningsministeriet.....	700	00
— - Varde Byraad	100	00
— - N. Nebel Sparekasse.....	50	00
— - Varde Sparekasse	25	00
Annoncer	450	00
Renter ved Giro	1	56
Balance	7125	52

GRUNDFONDEN:

Grundfonden ¹⁵ / ₄ 50.....	Kr. 2261	42
Indvundne Renter.....	—	113 09
Grundfonden	Kr. 2374	51

<i>Udgift</i>	Kr.	Øre
Aarbogens Trykning, Klicheer m. m.....	3110	35
Forfatterhonorarer.....	596	00
Indkøbt Papir til Aarbo 1951.....	600	00
Udsendelsen.....	415	10
Bøgekøb	22	80
Løn til Redaktør og Sekretær.....	350	00
Aarsmøder, Bestyrelsesmøder, Byvandring.	235	09
Kontingent til D. hist. Fællesforening ...	81	80
Telefon, Porto, Papir m. m.	73	50
Repræsentation ved Fællesfor. Aarsmøde..	83	00
Forskelligt	17	45
Overskud	1540	43
Balance...	7125	52

Lunde, Jyll., 14. Juli 1951.

H. K. Kristensen

Revideret uden Bemærkning

Eshjerg og Ribe, den 2. Aug. 1951.

P. Lerche Thomsen.

Niels Holbak.

NAVNEREGISTER

(Ved H. K. Kristensen)

En Del Navne i mindre væsentlige Forbindelser er udeladt, desuden de faldnes Navne i K. Høggsbro Østergaards Afhandling S. 228—74. Forkortelser: Forf.—Forfatter; Gmd.—Gaardmand; Hd.—Herred; Hgd.—Hovedgaard; Pr.—Præst; Prof.—Professor; Prop.—Proprietær; S.—Sogn.

A

- Aabenraa 20, 144.
Aagesen, Aage, Dr. phil. 470.
Aakjær Aa 214, 233. —
Svend, Stadsarkivar 330.
Aal S. 87 f, 151, 255—57,
374—86. — Kirke 157.
Aalund Plantage 165.
Aamosen, Sjælland 590, 593.
Aarestrup, Vilhelmine M. 328
Aarhus 554.
Aarre S. 87, 236, 249, 596.
Aastrup S. 82, 236 f., 244,
315, 333. — Kirke 170—82.
Aatte, Føvling S. 246.
Abild, Højer Hd. 254.
Abramowitz, Augusta Cath.
323 f. — Christiane R. 324.
— Frederikke Dorth. 323.
— Jac., Slotsforvalter 323.
Adsbøl, S. v. Graasten 244,
257.
Adersen, John 356.
Agerbæk, Faaborg S. 252.
Agersnap, Ølgod S. 432 ff.
Agnes, Dronning 394.
Ahlefeld, Hans 121.
Ahlmann, N., Politiker 516.
Alberti, Justitsminister 566 f.
Albinus, Prokurator 87.
Albrecht, Greve 396.
Alkjærsig, Søren, Forf. 100,
226, 330 f, 466, 469, 531,
553.
Allen, C. F., Historiker 431.
Als 229 f, 279 f, 402.
Alslev S. 251, 424. — Kirke
33. — N. N., Pr. 445.
Alverdensdiget 222.
Amberg, Prof. 552.
Amerius, Hans L., Dr., Kan-
nik 26.
Andersen, A. Fiskeskipper
310, 452. — Chr., Gdr. 333.
— Ellen, Museumsinsp.
399. — Henrik, Borger
395. — J. 469. — Klavs
Sommer, Gdr. 154. — Mar.
Jager 152. — N., Gdr. 152,
339. — Peder, Skipper
431 f. — Vald., Lærer 444.
— Villemoes, Frue 312.
Andreasen, J., Læge 155, 157,
306, 314. — J., Pr. 310. —
Margr. 519. — Th. 237.
Andresen, J., Gdr. 630.
Andrup, Otto, Museumsdir.
150.
Andrup, Skads S. 577.
Ansager S. 82, 87, 262, 304 ff,
334.
Ansgar, Nordens Apostel
308, 312.

- Anst S. 222, 270 f, 330, 448.
 — Hd. 90, 92, 97, 98 f, 338, 445, 447.
 Anthelma, Nonne 567.
 Anthonißen, N., Læge 534.
 Appel, Ingeborg 460 f. —
 Jac., Højskoleforst. 528 f.
 — P., Gdr. 275.
 Appelone, Hr. Mads Stephan-
 sen 446.
 Arnum, Eline M. 464.
 Asbo, Bække S. 269.
 Askgaard, Ejnar, Lektor 470.
 Askov, Malt S. 165 f, 245,
 401, 460, 470, 527, 627. —
 Chr. Snedkermester 466.
 Asperup S., Fyn 605, 609.
 Assens 239, 247, 271, 280.
 Astoft, Føvling S. 524.
 Athen, Grækenland 198.
 Atzersdatter, Ieng (Engel-
 ke) 7.
 August af Sachsen, Kurfyr-
 ste 98.
 Augustenborg 20, 244, 246,
 250, 252, 283.
 Avtrup, Faaborg S. 630.
- B**
- Bagge, Kommandør 69.
 Baldersbæk, Lindknud S. 165
 Ballum S., Lø Hd. 198 f.
 Balslev S., Fyn 291 ff.
 Bang, Kammeradvokat 112 f,
 115. — Vilh. 469.
 Banke, Jørgen, Biblioteks-
 mand 470.
 Barnewitz, Joachim v. 483.
 Bartskeer, J. D., Hofpræst
 441.
 Bastrup, Vamdrup S. 607,
 609.
 Becker, C. J., Museumsin-
 spektør 310, 611.
 Beclitz, Mark Brandenburg
 563.
 Berthelsen, Chr., Strandlø-
 ber 106—15. — Kr., Gdr.
 189, 191.
 Bertram, P.P., Forpagter 325.
 Bevtøft, Haderslev Amt 515
 21.
 Bierfreund, Byfoged 298.
 Billum 35, 257, 312, 333, 374,
 376 f, 379 f, 385, 450, 452,
 526. — Kirke 33.
 Billumtarp, Billum S. 312,
 450, 452.
 Biltøft, M., Gdr. 76.
 Birkelund, N., Skoleinspek.
 311.
 Bjerger, Poul, Forf. 460, 469.
 Bjerndrup, Gørding S. 241.
 Bjerning S., Haderslev Amt
 246.
 Bjerre, Johs., Medaillør 473.
 Bjøvlund, Gørding S. 243.
 Blaakjærskov, Viuf S. 241.
 Blaavand, Oksby S. 36, 158.
 Blaavandshuk, Oksby S., 154,
 632.
 Block, J. C., Biskop 123, 175.
 Blædel, Provst 520 f.
 Bobøl, Føvling S., 246.
 Bogense 245, 248, 257, 265,
 269.
 Bojesen, Doktor 330.
 Bojskov, Sundevad 345.
 Bolding, Aastrup S. 177, 236.
 Bolvig, Karen 322, 330.
 Bomholt, Jul., Raadsfmd. 470
 Bork, Sdr., S. 27 f, 403. —
 Marsk 259.
 Borre, Aal S. 257, 469. —
 Hofagent 109.
 Bov S., Vis Hd. 230, 302, 345.
 Bragenæs, Norge 272.
 Bramdrup S. 101, 242, 247,
 257.
 Bramminge S. 195, 197, 242.
 — Hgd. 10, 11, 154, 175.
 Branderup, Haderslev Amt
 461.
 Brandorff, J. O., Kæmner 469
 Brendstrup, Rødding S. 513.
 Bredho, Tistrup S. 269.
 Bredstrup, Elbo Hd. 445.
 Breinholt, C., Konsul 556.
 Breckendorff v. Danevirke
 254, 349, 355.
 Brik, J., Bonde 66.
 Brinch, Ove, Dr. med. 532.
 — Oscar, Landinspkt. 532.
 — P., Kaptajn 532, 535. —

Th. Overlæge 531—68.
 Brinch-Seidelin, Etatsraad 85
 Brockdorff, Oberst 338.
 Brodersby, Angel 350 ff, 355
 ff.
 Brorsen, M. P., Bankrevisor
 466.
 Brorson, H. A., Salmedigter
 149.
 Brugman, H., Tolder 334.
 Bruhn, Læge 543. — Anton
 N., Stenkløver 197—203.
 v. Bruns, Premierløjtn. 341 f.
 Bruun, Pr. 556. — Fr. 203.
 — Georg, Rektor 101. —
 H. M. 452. — Karl, Lærer
 421.
 Brücher, V., Pr. 468.
 Brøndum S. 250, 421, 564. —
 Kirke 31,60—70.
 Brøndumdam, Brøndum S.
 78, 250.
 Brøndsted, J., Prof. 603, 614.
 Brøns S., Hviding Hd. 29.
 Brørup S. 133, 162, 247, 328,
 627.
 Bubel (Bobel), Indslev S.,
 Fyn 288 ff.
 Buchwald, Anna Magdalene
 321.
 Bülow, General 232, 295 f. —
 Amtmand 435, 437.
 Byrgesen, P. 110, 112. — Ri-
 defoged 621 ff.
 Byriel, J. H., Lærer 461, 469,
 471.
 Bæk, Nustrup S., N. Rang-
 strup Hd. 513.
 Bækbølling, Føvling S. 161,
 427, 526.
 Bække S. 269, 326, 445.
 Böcher, St., Dr. phil. 630.
 Bøel, Sdr., Gørding S. 241. —
 Lønborg S. 305.
 Bøllund, Ølgod S. 264.
 Børsmose, Aal S. 458.
 Bøvl, S. Omme S. 304.

C

Carl X Gustav, Konge 487.
 Christensen, Amtsforv. 127.
 — A., Gmd. 335. — C.,

Gmd. 336. — Carl, Gdr.
 422. — Ellen 312. — Hans,
 Gmd. 63, 337. — Holm
 154. — J., Gdr. 275. —
 Jeppe 65. — Jes, Fæster
 115—19. — M., Gmd. 615
 —19. — Magnus Ørsnes
 153. — Morten, Pr. 82. —
 N., Gdr. 595. — N. J., Gdr.
 276. — Poul 486. — Tom
 314.
 Christian, den udv. Prins
 485.
 Christiansen, Forretningsfø-
 rer 310. — Bente Svane,
 Arkæolog 220. — C. F.,
 Bankdirektør 466.
 Christiansfeld 403, 514.
 Christianshavn, Kbh. 285.
 Christiansminde, Seest 101.
 Christianspreis, Fæstning
 482.
 Christoffersen, Overlæge 564
 St. Christophorus, Helgen
 467 f.
 Claus, Greve 396.
 Clausen, Anders, Gdr. 137. —
 Chr. H., Justitsraad 161—
 69.
 Clemmensen, N., Gmd. 337.
 Cohen, A. D. 274.
 Corneliusen, Jac., Lærer 269
 la Cour, Georgia 146 f. —
 Vilh., Dr. phil. 101.

D

Dahl, Skibsbygmester 550.
 Dahm, E. J., Godsejer 329.
 Dalby, Kolding Hd. 98, 101.
 Dalgas, E. Mylius, Oberst
 164 f, 633. — Jørgen, cand.
 jur. 633.
 Dalkjær, Hostrup S. 312.
 Damendorf l.b., Sydslesvig
 348.
 Danevirke 223, 236.
 Danielsen, D., Frue 504.
 Dansbod, Brændevinbræn-
 der 277.
 Degn, Kaptajn 310. — Mads
 631.
 Darum S. 27, 88, 174, 242,

404, 472 f, 509, 596 f. — Kirke 30.
 Debel, Faaborg S. 237. — V., Outrup S. 257.
 Dickens, Charles, Digter 169.
 v. Dina, Adolf, Kornet 98.
 Dinesen, Kaptajn 351.
 Dollerupgaard, Skanderup S. 153, 220.
 Dortheasminde, Vejen S. 325, 330.
 Drewsen, P., Plantør 154.
 Drostrup, Læborg S. 245.
 Duborg, H., Gdr. 338.
 Dybbøl, Sundeved 152, 259, 283, 345.
 Dynweber, Bager 575.
 Dyre, Toldforvalter 576.
 Dyreby, Henne S. 277.

E

Ebbesen, M. A., Lærer 102, 431.
 Eckernförde 229, 235, 259, 271, 273, 351, 359.
 Egeskov, Hgd., Fyn 2.
 Egholt, Løjrskov S. 223, 230, 268.
 Egtved S., Jerlev Hd. 222 f, 444.
 Ehrenfeldt, St. N., Prop. 9 f, 18.
 Ejstrup, Harte S., Brusk Hd. 265.
 Eliassen, P., Historiker 100 ff, 468 f.
 Ellekilde, Hans, Arkivar 154.
 Endrupholm Hgd., V. Nykirke S. 9 f, 12 f, 18, 20, 79, 87, 130 f, 154.
 Engelsholm Hgd., Nørup S., Tørrild Hd. 2.
 Erik Ejegod 469.
 Ernst, Axel, Sagfører 309.
 Erritsø, S. Elbo Hd. 295.
 Esbjerg 23, 31, 34, 73, 76, 80, 103 f, 105, 151, 195, 204, 314, 365 ff, 368, 421 f, 425, 449 f, 470 ff, 531—68, 569, 572—80, 628, 630, 631. — Kleve 31. — Museum 601, 605, 614.

Esbrem (Espher), Sydslesvig 349.
 Eskelund, Brørup S. 327, 331.
 Eskesen, Morten, Lærer 147.
 Estrup, Hgd., Malt S. 154, 221—31.
 v. Euch, Biskop 554 f.
 »Eventyrets Land« 632.
 Ernst Gynter, Hertug 14, 20.

F

Faaborg S. 87, 237, 252 f, 284, 596.
 Faarkrog J. H., Gmd. 339.
 Fahrensted, Sydslesvig 241. — (Fauensten) Nr., Angel 346.
 Falster, Chr., Rektor 470.
 Fanø 30 f, 449 f, 524, 533, 557, 618.
 Farup S. 27 ff, 123—29, 151, 238 f, 469.
 Feilberg, H. F., Folkemindesforsker 460, 469.
 Fiil Sø 453—59, 581—94.
 Fjand, Nr., S. Nissum S. 57 f.
 Fjersted, Spandet S. 482.
 Flekkeby, Sydslesvig 347 f, 349, 353 ff.
 Flensborg 241 ff, 249, 251, 253, 264 f, 267 ff, 345, 405.
 Fogh, Abalone Cath. 324—26
 Folding S. 245.
 Forsomho, Ølgod 305.
 Forum, Brøndum S. 310.
 Fraugde S., Fyn 279.
 Frandsen, Frederikke 193.
 Fredericia 120, 133, 228—32, 234, 238 f, 241 f, 245, 247, 249 f, 252 f, 260, 264, 267—73, 286—96, 294—97, 303.
 Frederik I, Konge 432. — II, Kg. 3, 97. — IV Kg. 98, 177. — V, Kg. 121. — VII, Kg. 294, 299 f. — VIII, Kg. 166.
 Frederiksen, Laura M. 464.
 Frederiksstad 228, 236, 241, 247, 267, 273.
 Frifelt, Sal., Forf. 148, 151 f.

- 156 f, 310, 313 ff, 428, 470 ff, 630, 633 f.
- Friis, Provst 65. — Agnes 537. — Hans, Degn 179. — Jac., Gmd. 63. — P., Redaktør 153 f, 157, 633.
- Frisenvang, Oberstløjtnant 157.
- Frisgaard, Lydum S. 254.
- Frost, P. N., Pr. 88, 469.
- Fruerlund, Horne S. (Ølgod S. ?) 265.
- Frydendahl, H. C., Lærer, Historiker 466.
- Fuglsang, Lb. 239. — Anth., Forf. 115, 134, 437, 439 f.
- Fuldbro Mølle, Skanderup S., Vor Hd. 231 f, 248.
- Funche C. Ph. 381, 382.
- Fussing, Hans H., Dr. phil. 481.
- Fønø 288 f, 292.
- Føvling S. 246 f, 430.
- G**
- Gaarde, Tistrup S. 260.
- Gabel, C. C., Admiral, Stiftamtmand 10 f.
- Galster, Georg, Numismatiker 309.
- Galtho, Tistrup S. 87, 630.
- Gammelby, Jerne S. 547. — Vejen 219.
- Gammeltoft, Henne S. 581.
- Gamst, Anst S. 268, 436.
- Ganer, Prop. 68—70.
- Gasefeldt, Sydslesvig 348.
- Geel, Sydslesvig 359.
- Gejsing, Anst S. 222.
- Gelballe, Skanderup S. 93.
- Gellerupholm, Varde Lands. 6 f, 10, 12, 14, 17, 20.
- Geltoft (Geldorf), Sydslesvig 346, 355.
- Geneviève, Forstanderinde 555, 565.
- Gerhard d. Store (kullede Greve) 394. — d. Blinde, Greve 394.
- Gerlach, Oberstløjtnant 235.
- Gert, Hertug 396.
- St. Gertruds Kilde og Kapel, Torstrup S. 315.
- Gesten S. 262, 269 f, 336, 402, 448.
- Giese, Anna D. M. 323.
- Gilbjerg, Hejnsvig S. 266. — Lindknud S. 271.
- Gjødstrup, N. C., Pr. 445.
- Glejbjerg, Aastrup S. 228.
- Glibstrup, Anst S. 271.
- Glob, P. V., Prof. 211.
- Glücksborg 250.
- Godskesen, P., Gmd. 336, 339.
- Gottorp 267, 269.
- Graabæk, H. B., Pr. 311.
- Graasten 144, 244, 252, 257, 282.
- Gram 312, 470.
- Grandjean, Louis E., Direktør 153. — P. B., Arkivar 388, 390, 393.
- Gravholt, Søren 219.
- Gredsted, Jernved S. 137, 408.
- Gredstedbro, Jernved S. 187, 430, 437 f, 633.
- Grejsen, A., Gdr. 427, 431. — Jørgen, Gdr. 429, 431.
- Grene S. 152, 266.
- Greve, Just H., Kapt. 334.
- Grimsen Ture, Borger 391 ff.
- Grimstrup S. 65, 75, 179, 253 f.
- Grindsted S. 152, 265, 313.
- Grundtvig, Sv., Prof. 154.
- Grønbæk, H., Lærer 142 f, 154, 312. — V., Stiftsprovst 149.
- Grønlund, Ølgod S. 264.
- Grønvang, Vejen 168.
- Guldager S. 249, 322 f, 421—25, 572. — Kirke 31. — Madame 403.
- Gundesen, Gunde 452. — P. M., Brolægger 106, 158, 369, 471, 491.
- Gyldenstjerne, Mogens, Lensmand 431 f.
- Gøleby (Gyby), Sydslesvig 347, 349, 350, 354, 356.
- Gødvad S. 231, 248.

Gørding S. 191, 196, 201 ff,
241 f, 246. — Hd. 161, 172,
178, 330, 425, 528.
Gørdinglund, Gørding S. 430.

H

Haar, Helge, Seminarieforst.
149, 307 f, 471.

Haderslev 97, 193, 195, 615.

Hage, Torning S. 110, 112.

Halck, Haderslev Hd. 270.

Hald, Kr., Stednavnforsker
630.

Hamborg 111, 193.

Hamburger, Distriktslæge
563.

Hans, Hertug 97.

Hansdatter, Maren 623.

Hansen, Degn 68. — Løjtnant
287 f. — Anders,

Gmd. 152. — Anine, Frue

627. — C., Gmd. 63 f, 333,

337. — Chr., Cancelliraad

374 f. — Dorte Margr., f.

Rosenberg 374—86. — E.,

Sagfører 556, 560, 562, 565,

579. — Eske 334. — Grete

411. — H. 110, 112. — H.

P., Gmd. 472. — Jep, Gmd.

335 f. — Knud 102. — Kr.,

Stenkløver 192—97. —

Lambert, Gmd. 472. —

Mar., Gmd. 131. — Markus

133. — N. 87. — N., Degn

327, 331. — S. 333, 466. —

Svend, Lærer 60. — Th.,

Gmd. 333.

Harbo, J. P., Lærer, Genealog
469.

Harck, Axel Th. 470.

Hardeshøj, Als 281.

Harte S., Brusks Hd. 95, 99,
101, 268.

Hesselø, Guldborgsund 588,
591, 593.

Hatt, G., Prof. 36, 423 f, 469,
602, 611.

Havnebjerg S., Als 280 f.

Hazilius-Berg, Gunnel, Folke-
mindeforsker 309.

Hebo, Janderup S. 67, 622. —
Anne N. 622 f.

Hedehusene, Ølgod S. 264.

Hegelund, P. J., Rektor 150.

Hegerman-Lindencrone, J.
F., Kaptajn 302.

Heiberg, Kanrektor 322.

Heilskov, C., Bibliotekar 312.

Heinsen, P., Pr. 162 f.

Hejbøl, Ølgod S. 152, 304. —

Jeppe, Lærer 304 ff, 471.

Hejls S., N. Tyrstrup Hd. 98.

Hejnsvig S., Slavs Hd. 88,
266.

Hejselbjerg-Poulsen, Pr., Hi-
storiker 144.

Helbak, Konservator 36, 59.

Helene, Prinsesse 389.

Helgesen, Hans, Oberst 236.

Helligbæk, Sydslesvig 257.

Helms, H. J., Pr. 311. — Jac.,

Pr., Kirkearkæolog 26, 28,

34, 311. — P. G., Provst

311.

Hemmet S., N. Horne Hd. 28.

Henne S. 235 f, 255, 258 f,
581.

Henneberg, Henne S. 258 f,
620.

Hennegaard, Hgd., Henne S.
87.

Henrichsen, O., Kaptajn 487.

Henrik, Greve 396. — Her-
tug 395 f.

Henriksen, J., Gmd. 116.

Hermansen, Johanne K. 304.

— Vic., Museumsinsp. 150.

Hertz, Tolder 435 f.

Hess, H. C. 280.

Hesselager, Hgd., Gudme Hd.
2.

Hesselmed Hgd., Aal S. 87,
154, 374—86, 451.

Hetoft, Tistrup S. 261 f.

Hillerup, Farup S., 335.

Hjarup S. 96, 99 f, 267, 463.

Hjedding, Ølgod S. 263.

Hjerting, Guldager S. 23, 69,

103, 106 ff, 111, 114, 153

176 f, 424, 449, 491, 569—

80.

Hjortkær, Grimstrup S. 253.

Hjortlund S. 123—29, 238,

596, 615—20.

- Hjortsvang, Vrads Hd. 112.
 Ho S. 158, 272, 310, 338, 491
 —507, 632. — Bugt 23, 106,
 630.
 Hobo, H. S., Gmd. 333.
 Hodde S. 87, 117, 119, 150,
 260, 595.
 Holbak, N., Kunstmaler 157,
 314, 471, 630, 633.
 Holdt, J., Dr. theol. 150.
 Holland 152.
 Holleskov, Føvling S. 246.
 Holm, Svans 347, 350 ff,
 354—59. — Pr. 67.
 Holst, Søløjtnant 35. — Hans,
 Pr. 82.
 Holsted S. 131, 156, 161,
 163 f, 166, 247, 276 f, 515,
 522, 527.
 Holt, Vamdrup S. 267.
 Horne S. 259 f. — V., Hd.
 14, 86 f. — Ø., Hd. 86 f.
 Hornelund, Horne S. 259.
 Horns Rev 30, 153.
 Hostrup S. 249, 371, 422. —
 Kirke 32. — Øse S. 119.
 Hostrupgaard, Verst S. 448.
 Houstrup, Henne S. 620 f.
 Hovborg Kro, Lindknud S.
 85, 634.
 Hummerfeld, Sydslesvig 350,
 353 f, 357.
 Hunderup S. 186, 189, 191,
 194 ff, 243, 362, 509.
 Hundhale, N. Nebel 276.
 Hundsbæk, Hgd., Læborg S.
 154, 440—44.
 Hundsholt, Lejrskov S. 214,
 219.
 Husby, Angel 345.
 Husum 236, 241.
 Huulegaard, Th., Pr. 60, 62—
 68.
 Hvelplund, Landinsp. 577.
 Hviding S. og Hd. 26.
 Hvoliager, Ølgod S. 304.
 Hütten, Sydslesvig 357.
 Hylke, Seest S. 93.
 Hyllerslev, Janderup S. 6.
 Hyrup, Bevtoft S. 517 ff. —
 (Hørup), Angel 345 f.
 Høegh, Pr. 380, 382.
 Højbjerg, Billum S. 451.
 Højer, Marie 79. — Jacob P.,
 Snedker 71 f. — N. 79. —
 P., Bygmester 71—80. —
 P. Godsch, Borger 71.
 Højlund, Ølgod S. 304.
 Højrup S., Tønder Amt 511
 ff. — Lejrskov S. 434.
 Høyer, Pr. 67.
 Høllund Søgaard, Vorbasse
 S. 633.
 Høm, Seem S. 482.
 Hørup Hav, Als 284.
 Høstmark, J. N., Pr. 330. —
 Maren 321, 330.
- I**
- Illum, Mads, Prop. 120.
 Ilsted, Gørding S. 191 f, 194,
 203.
 Ingemann, Arkitekt 566.
 Isbjerg Mølle, Varde Lands.
 87.
 Isted, Sydslesvig 228, 234,
 236, 241 ff, 246, 248—51,
 253 f, 260 f, 263 ff, 267,
 270, 273.
 Iversen, L. E. 326. — Ludv.
 E. 330. — Stefan, Prop.
 326, 330. — V. S. 326.
- J**
- Jacobsen, Provst 174 f. —
 J. 87, 152. — Martin, Gdr.
 154.
 Jakobsen, N. H., Dr. phil. 34.
 Jagd (Iael), Sydslesvig 355.
 Jan den Hont, Sørøver, 391,
 393.
 Janderup S. 35, 87 f, 152,
 254, 312, 338. — Kirke 33,
 67, 623.
 Jegsmark, Guldager S. 249.
 Jegum, Janderup S. 335.
 Jensdatter, Mette M. 71.
 Jensen, And., Degn 335. —
 Bertel, Ridefoged 486. —
 C., Direktør 466. — Gmd.
 275—303, 595, 619. — Fed-
 dersens, Lærer 634. — F.
 Elle, Forst. 170. — H.,

- Slagter 579. — Henrik 115—19. — H. I. Skotøjshandler 470. — I. Vig, Overbibliotekar 472. — Jes, Ingeniør 566. — J. K., Lærer 449 f, 466. — Kr. Digegreve 198. — Kr., Teglblænder 449 f. — Kr. 452. — Laur., Rentier 154, 275. — Mikk., Gmd., Tingskriver 482. — N. 304. — N. A., Pr. 145, 312. — P. 115—19. — S. Ravn, Lærer 471.
- Jensgaard, Gesten S. 215.
Jenskone, Mette, Troldkvinde 448 f.
Jepsdatter, Maren 72.
Jepsen, H. 230.
Jermün, Degn 176 fff.
Jerne S. 254, 542, 631. — Kirke 30 f.
Jernved S. 145, 202, 242, 312, 426, 596.
Jernvedlund, Jernved S. 335.
Jespersen, Lærer 469. — Poul, Dr. phil. 457. — Sv., Museumsinsp. 153.
Jessen, Pr., Assesor 68. — Axel, Geolog 457. — Gregers, Handelsmand 438. — L. Elbæk, Gmd. 508.
Jested, Vilslev S. 243.
Johannes Hund, se Jan den Hont.
Johansen, J., Oberstløjtn. 274. — J. A., Dragon 439 f. — S., Gmd. 87.
Jordrup S. 213, 222, 268, 402, 409.
Josiassen, J., Kleinsmed 439 f.
Juel, Erik, Landsdom. 440 f. Jens, Statsmand 441. — N., Søhelt 441. — Peder, Rentemester 440—44.
Jæger, Lærer 509.
Jørgensdatter, Karen 275. — Mette M. 426.
Jørgensen, Uddeler 527. — Margr. Løbner 509, 527. — J. H. 355. — Morten 63. — Peter, Prof. 490. — R., Gmd. 334.
- K**
- Kaae, Bue, Adjunkt 204, 612.
Kallesmærsk, Oksby S. 500.
Kalvslund S. 238. Hd. 619.
Kappelskov, Evald P., Lærer 457, 459, 581.
Karlsborg, Bohus Len 431.
Kathrinelund, Malt S. 323.
Kaul, Chr., Smed 429.
Kegnæs, Als 340 ff.
Kelstrup, Gudmund, Pr. 327, 330 f.
Ketting, Als 244, 342 f.
Kier, Kirkevisitator 521.
Kierkebye, Pr. 68—70, 469.
Kinch, J., Historiker 34, 396 f, 432.
Kirkeby, Farup S. 192.
Kirsten Suinnis, Troldkvinde 448.
Kisbøl, Lejrskov S. 267.
Kjeldsen, Mads, Strandløber 106—15.
Kjelst, Billum S. 338, 449—53.
Kjær, Hans, Museumsinsp. 211 f.
Klagenberg, Pr. 64, 66.
Klatruphuse, Seest S. 93, 101.
Klelund, Lindknud S. 165, 634. — Slot 12.
Klinting, Henne S. 276, 620.
Klindt, Fruer 569 f.
Klindtsminde, Guldager S. 569.
Klobye, P., Gmd. 338, 355 f.
Knoldeflod, Grimstrup S. 305
Knudsen, Gunnar, Direktør 225. — Hans, Arkivar 339, 469. — - Høndelsmd. 436 f. — Knud, Møller 450. — N., Gmd. 337. — Oluf 488.
Knudsdatter, Magd. 339.
Koch, Oberstløjtn. 340.
Kochendorff ved Danevirke 270, 347—53, 357.
Kokkenborg, Folding S. 596. — J. N., Maler 595—601. — Kr., Maler 601.

Kolle, N. Nebel 337.
 Kolding 90 f, 93 f, 96 ff, 100 f, 111, 120, 223, 277, 229 f, 242, 245, 247 f, 254, 257, 260, 265 f, 268 f, 271, 273, 303, 323, 435, 446, 537, 540, 561, 628.
 Kongeaen 22 f, 27 f, 196.
 Konradi, Emil, Landbrugslærer 331, 627 ff.
 Kornerup, Bjørn, Arkivar 150.
 Korsør 284 f.
 Kosel, Svans 350 ff, 354—58.
 Krabbe, Oberst 341.
 Krag, Olte, Lensmd. 61, 487.
 Kragelund, Hunderup S. 188, 470. — Bække S. 215. — T., se Tobiassen, T.
 Krarup, H. C., Provst 325. — J. N., Pr. 385. — N. Bygum, Consistorialraad 374.
 Krause, Hostrup S. 32.
 Krebs, A. C., Landsretssagf. 472.
 Kristensen, Forstander 304. — Vejassistent 471. — Evald Tang, Folkemindesamler 218, 469. — H. K., Lærer 35 f, 136, 145, 148 ff, 154, 156 ff, 204, 275, 312 ff, 332, 340, 371, 449, 453, 459, 471 f, 474, 601, 603, 607, 622, 626, 628, 632 ff. — Therkel, Hmd. 167. — Tom, Lærer 155 f, 306. — Kr. A., Lærer 453. — Laust 452. — Maren 449. — Marius, Dr. phil. 147, 460, 469. — P. Halkjær, Museumsinsp. 1.
 Kristian II, Konge 431 f. — IV, Konge 26, 482, 488.
 Kristiansfeldt 192, 260.
 Krogh, Aksel, Forf. 631. — v., General 343 f, 359.
 Krogsgaard, Tjæreborg S. 309.
 Krogstrup, Skrave S., Frøskalvslund Hd. 514.
 Kroll, Kristoffer, Korporal 337.

Kromann, N. M., Fabrikant, Lokalhistoriker 30, 81.
 Krüger, Hans, Politiker 515 ff. — Jac., Kromand 519. — Kirstine 517 ff.
 Kvie, Ansager S., 260, 305.
 Kvist, John, Lærer, Lokalhist. 447, 469, 471.
 Kvang S. 87, 138—41, 143, 257, 312 f.
 Kvorup, Kvang S. 257, 333.
 Kværns S., Lundtoft Hd. 345.
 Kærbæk, Ansager S. 305.
 Kærbøl, Farup S. 238.
 Kærgaard, Hgd., Hunderup S., 86 f.
 Kærgaardsmark, Hunderup S. 244.
 Kærsing, Bryndum S. 365, 368 f.
 København 133 f, 137, 143, 229, 307, 389, 545, 551, 565.

L

Ladeltind, Landbrugsskole, Brørup S. 526, 627 f.
 Lagoni, Nic. P., Sognefoged 517 f. — Peter, Gmd. 519.
 Langberg, Lærer 300.
 Lange, Johan, cand. mag. 454.
 Langli, Ho S. 31, 104.
 Larsen, Chr., Konsulent 154. — H. C., Sygehusinsp. 314, 634. — Henrik, Landbohist. 102, 224 f, 331, 445, 447. — Jørg., Dr. phil. 150. — N., Kaptajn 310.
 Laugesen, H., Gmd. 332 f.
 Lauridsen, Eli 433 f. — Johannes 164, 166, 169. — L. 634.
 Lauritzen, D., Konsul 310, 556.
 Laursen, S., Gmd. 434—36.
 Lautrup, Anna M. 322. — Caroline H. M. 324 f. — Caroline Matilde 327. — Christiane R. 327 f. — Dorteia M. K. 324. — Fr., Prop. 321. — H. C., Etatsraad 321 f, 324, 329 f. —

- H. H. C., Kammerassessor 322 f, 324 f, 327 f, 330. — Henrik J. 327. — H. J., Ritmester 324. — Jacobine 324. — J. G. Bolvig 327 f. — Karen Laura Joachime 325. — K. J. 327. — Laur. Fr., Prop. 322—27, 330. — L. K. F. 327. — Maren M. K. 327. — Marius S. W. 328. — N. H. 328. — Otto C. 328 f.
- Laversdatter, Anna 4 f.
 Lebech, Mogens 154, 331.
 Lejrskov S. 213, 267, 336, 439.
 Leofdag, Biskop 152, 469.
 Lervad, Føvling 246.
 Leth, And. 330.
 Levetzow, Stiftamtmd. 112 f, 123—30.
 v. d. Lieth, Hofjægermester 99.
 Lifstrup, V. Nebel S. 231, 248.
 v. Lillienkjold, Kaptajn 280.
 Limbeck, Claus, Drost 395. — Hennike 395 ff. — Ulf 395.
 Lind, Maler 596.
 Lind, Egmont, Konservator 151.
 Lindbjerg Mark, Ølgod S. 264. — Mølle 87.
 Lindegaard, M. C., Biskop 314, 467, 473.
 Lindet, V., Gram S. 462. — Ø., S., Frøs Hd. 325 f.
 Lindhardt, P. G., Prof. 151, 311.
 Lindknud S. 244 f.
 Linnetaard, Jordrup S. 222.
 Lintrup, Holsted S. 166, 409, 527. — Biskop 171.
 Loklint, Hans 277.
 Lorentzen, Carl, Prof. 566.
 Lourup, Gørding S. 241, 469.
 Lund, Grosserer 315. — H., Højskoleforst. 150.
 Lundbye, J. Th., Prof. 34.
 Lunde S. 82, 87, 134—36, 257, 468.
 Lunderskov, Skanderup S. 434, 436.
 Lunderup, Hgd., Varde Lands. 10, 107, 115, 154.
 Lundgaard, Aage 472.
 Lundsgaard, Sundevad 239. — B., Pr. 152, 312.
 Lundtang, Lunde S. 630.
 Lundtofte, Føvling S. 525.
 Lustrup, St. Catharinæ Lands. 335. — Birk 333, 482.
 Lustrupdal, St. Catharinæ Lands. 239.
 Lutter am Barenberg 309.
 Lübeck 388, 391, 393, 397, 487.
 Lydiksdatter, Maren 482.
 Lydum S. 254, 464, 469.
 Lydumgaard, Hgd., Lydum S. 338.
 Lykke, Vald., Oberst 487.
 Lykkegaard, Ølgod S. 596.
 Lykkeskær, Føvling S. 246.
 Lyne S. 138 f, 143, 312 f.
 Lyngby Seminarium 515.
 Lyngbye, Borgm. 552 f, 561.
 Lysabild, Als 341 ff, 355.
 Læborg S. 22, 219, 245, 330, 407, 409, 443 f.
 Løbner, H. M., Lærer 166, 508—30. — Jak. Kryger. Gmd. 527. — M. C., Gmd. 509. — M. H., Missionær 527.
 Lønne, Chr. O., Pr. 82, 334, 620 ff.
 Løvlund, Grindsted 337.
- M**
- Maade, Jerne S. 76, 547.
 Mackeprang, M., Museumsdirekt. 469.
 Madsdatter, Kirsten 482.
 Madsen, A. 452. — A. K., Styrmand 371. — Eli, Realskolelærer 36, 55. — Jac. 152. — Jesper, Højskoleforst. og Lokalhist. 35. — Kr., Pr. 185. — P. 452.
 Mardalene Sibylle, Prinsesse 485.

- Magius, Kaptajn 295, 302, 340.
 Malle, Horne S. 260, 264.
 Malt S. 245, 323, 325, 327 ff.
 Malmberg, General 343.
 Malt S. 245, 407. — Hd. 321, 330, 425, 528.
 Maltbæk, Malt S. 245, 324.
 Manø 29, 88, 200, 271, 449 ff.
 Marbæk, Hostrup S. 32, 579.
 Marcussen, C., Gmd. 87.
 St. Margaretha 468.
 Maren Knuds, Troldkvinde 448. — Hr. Stephan Sørensens 446.
 Margrethe, Dronning 394, 396
 Marie, Prinsesse 567.
 Markskel, Aal S. 450.
 Marstrand, V., Ingeniør 388 ff.
 Matthiassen, Hugo, Museumsinsp. 34, 220.
 Mejlby, Farup S. 128.
 Mejls, Varde Lands. 273.
 Mengel, Godsforv. 314.
 Meyer, Bestyrer 365 f.
 Michelsen, P., Museumsinsp. 581.
 Middelfart 252, 285, 288, 296.
 Mikkelsen, And. 485. — Soldat, 481—90.
 Mjels (Meels), Als 280 f.
 Moesgaard, Veerst S. 214.
 Moldrup, J. L. 322. — P., Pr. 322.
 Moltke, Stiftamtmd. 69, 165.
 Momsen, F., Prop. 165, 328. — Inger 328. — P. 328.
 Morsbøl, Strellev S. 263.
 Mortensen, Ingv., Byraadsmedl. 558. — N., Gmd. 131. — P., Gmd. 471.
 Mossø 592.
 Mouritsen, N. Th., Gmd. 154.
 Mulvad, Hunderup S. 630.
 Munk, Iver, Biskop 432.
 Munkensdam, Seest S. 93 f.
 Murholm, Læborg S. 245.
 Myrtue, Hostrup S. 32, 334, 338.
 Mysunde 254, 346, 350—54, 356, 358 f.
 Møgeltønder 25, 145, 271.
 Mølbygaard, Ansager S. 304.
 Mølhorst, Hgd., Sydslesvig 357 f.
 Møller, Tolder 109—14. — Inspektør 457. — John, Pr., Lokalh. 469. — N., Dr. phil. 149. — Otto, Pr. 461.
 v. Mønning, Major 341 f, 348.
N
 Nagbøl, Skanderup S. 222.
 Nebel, Nørre, S. 87, 154, 254, 275, 294, 356, 411, 464 f, 601, 605, 620. — Vester, S. 230, 247.
 Nebelong, Arkitekt 60.
 Nederholm, Seest S. 92, 94 f.
 Nicolajsen, Kroejer 634.
 Nielsbygaard, Føvling S. 162.
 Nielsen, A., Gmd. 338. — Abelone 137. — Albert, Sekretær 315. — C. Lindberg, Landsarkivar 154, 387, 432, 623. — Hans 277, 452, 466. — H. M., Pr. 313. — H. V., Boghandler 466. — Joh., Dragon 152. — Marie 403. — Martin 87. — M. H., Pr., Historiker 137—45, 312. — N., Gmd. 137, 333. — N., Prof. 501. — O., Arkivar 34 f, 321, 330, 440, 456, 467, 469. — O. Blinkenberg 631. — P., Skalmand 451. — P., Sogneraadsfmd. 472. — P. J. 472 f, 509. — Poul 72. — Simon, Tømmerhdl. 472 f. — Stp., Borgmester 621 ff.
 Nissen, Jørg., Provst 331, 460, 469. — Max, Gmd. 466.
 Noe Nygaard, S., Seminarieforst. 307.
 Nordby, Fanø 72, 87, 265, 272, 311, 534 f. — Kirke 30.
 Nordenskov, Øse S. 595.
 Norling-Christensen, H., Museumsinsp. 594.

Nourup, H. P. H., Lærer, Lokalh. 35.
 Nustrup, Gram Hd. 509, 520.
 Nulzhorn, H., Højskolel. 460.
 Nyborg 253, 272, 277, 298 f, 302 f, 359 f.
 Nybøl, Nybøl Hd., 230, 255. — Angel 346.
 Nygaard, Jerne S. 533. — H., Gmd. 129. — P., Lærer, Lokalh. 338.
 Nyholm, C. V., Premierløjtn. 274.
 Nykirke, Vester, S. 251. — Ø. 22.
 Nymand, Pr. 471.
 Næsbjerg S. 107, 112, 250, 333.
 Nørraa, Bramminge S. 242 f.
 Nørholm, Hgd., Torstrup S. 10, 18, 21, 88, 115, 314, 316.
 Nørlund, Poul, Museumsdirektør 151, 220, 225 ff, 388, 614.

O

Obbekær S. 402, 415.
 Obling, S. Bork, N. Horne Hd. 293.
 Odense 245 f., 248, 254, 257, 264, 277, 279.
 Oksby S. 158, 272, 491—507.
 Oksbøl, Aal S. 36—59, 157, 311, 452.
 Oksvang, Skast S. 249, 366.
 Ole, Hyrdedreng 214—18.
 Oluftsatter, Bodil 6.
 Olufsen, M., Gdr. 482.
 Omme, Nykirke S. 596.
 Ornum Mølle, Svans 354.
 Orten, Varde Lands. 7.
 Outrup S. 131, 257, 275, 286.
 Oved, Chr., Hmd. 228.
 Ovnbøl, Torstrup S. 153.
 Overholm, Seest S. 92—96.

P

Paaske, P. C., Lærer 374.
 Pallesen, Købmd. 572 f.
 Palludan, I. W., Bankdirekt. 151. — Rasmussen, H. 470.
 Palmstierna, C. F., Arkivar 490.

Panch, Morten, Borgm. 98.
 Passow, Hartvig 483.
 Peders, Anne, Troldkvinde 448.
 Pedersdatter, Anna M. 596.
 Pedersen, A., Gmd. 335. — And., Bygmester 315. — Arnold, Gdr. 154. — Asta la Cour 147. — H., Gmd. 131. — Henrik 102. — Herman, Snedker 304. — Kr., Gmd. 617. — Knud, Skoleforst. 146 f. — Kr. la Cour, Forstander 146—48, 156 f, 313 f. — Kr., Gmd. 154. — Laurids, Gmd. 153, 315, 474. — M., Strandløber 106. — Marie la Cour, Bestyrerinde 147. — N., Gmd. 131, 133, 275. — N. Madsen, Gmd. 79. — P. A., Prof. 473 f. — Rasmus 280. — (Grejsen) Søren, Hedeopdyrker 426—31.
 Pentz, Øllegaard 483.
 Perch, Læge 564.
 Petersen, A., Møller 87 f. — Anker 330. — Carl S., Overbib. 441, 443. — Fr., Redakt. 566 f. — Gregers 36. — Helene 462. — Holger, Grosserer 165 f. — H. P., Gmd. 464. — Joh. Vibe, Provst 152. — Niels, Forstander 526 f.
 Plauborg, N., Gdr. 87.
 Plovstrup, Jernved S. 137, 142, 312.
 Pontoppidan, Dommerfuldmægtig 161. — Dines, Pr. 311.
 Posthuskroen, Sneum S. 630.
 Poulin, Prop. 167.
 Poulsdatter, Mette K. 71 f.
 Prom, M. J., Pr. 485. — M., Pr. 489 f.
 Præstkær, Brørup S. 247.

R

Radulf, Biskop 469.
 Ragebøl, Sundeved 230.
 Rammediget 222.

Randbøl, Pr. 521.
 Randløv, Johs., Fabrikant 232.
 Rantzov, Godske 143.
 Rask, A. H., Regimentsskr. 338.
 Rasmussen, Holger, Museumsinsp. 593 f. — Poul, Historiker 466. — Th., Pr. 380, 383.
 Ranche, Prop. 87.
 Ravnholt, Apoteker 469.
 Ravnsbjerg, Seest S. 90.
 Ravnungæ-Tue 443.
 Reck, Frue 633 f.
 Reedtz, Kirsten 309.
 Refslund, J., Gmd. 101.
 Revsborg 249, 254 f, 270.
 Revsgaard, Ovtrup S. 286.
 Ribe 10, 23, 26 f, 29, 34, 61 f, 71, 76, 81 f, 88 f, 120, 123, 149—52, 161, 184, 194 f, 197, 200, 203, 234, 237, 239 f, 245, 271 f, 306 f, 309, 311 f, 314, 322 ff, 338, 362, 392, 395, 400 f, 431 f, 437, 469 f, 474, 486 ff, 534 ff, 558, 615, 621, 624 f. — Aa 27. — Amt 81, 90, 228 ff, 399—420, 632 f. — Domkirke 25, 29 f, 195. — Domkirkes Lands. 254. — Stift 97, 311.
 Riber, Johanne 570, 574. — Karl, Gmd., Kusk 569.
 Riberhus 482, 487.
 Richter, J., Pr. 330, 469.
 Rindum, N. L., Pr. 82.
 Ringkøbing 120, 395. — Amt 399. — Fjord 154, 333 f, 338, 402.
 Riishøj, A., Stiftsfuldmægtig 149, 152.
 Risbøl, Hejnsvig S. 265.
 Roborghus, Tjæreborg S. 88.
 Rodebæk, Faaborg S. 131.
 Rosengaard, Varde Lands. 12
 Rosenholm Hgd., Østerlisbjerg Hd. 2.
 Rothkirch, W., Hofmarskal 309.
 Rottarp 286.

Rovst, Grimstrup S. 83, 253.
 Rovsthøje, Grimstrup S. 253.
 Rye, Olaf, General 230, 232 ff, 300.
 Rygaard, M., Prop. 67. — S. K., Prop. 374.
 v. Ræder, Oberst 300 f.
 Rærup, Lydum S. 87, 255, 259.
 Røj, Gesten S. 222 ff, 269.
 Røjlemose, Vejlbj S., Fyn 290, 293.

S

Saaby, N. A., Birkefoged 333, 338.
 Salzmann, Forf. 381, 384.
 Scharling, C. I., Biskop 149, 151, 156, 310 ff, 314, 467, 624—26.
 Scheel, Amtmand 111 f.
 Schepelern, Oberst 234.
 Schimmelmann H., Godsejer 121 f.
 Schiøth, Anna Kath. 509.
 Schleppegrell, F. A., General 152, 281, 295, 300, 340, 342 ff.
 Schmidt, Borgmester 484. — Farver 405. — Ang. F., Forf. 90, 226, 312, 321, 331, 466 f, 468, 470, 632. — Christine Elise 328 f. — Stine 326.
 Schou, J. N., Pr. 386.
 Schrøder, Fr., Pr. 469. — Ludv., Højskoleforst. 142, 460, 469. — Paul 471.
 Schultz, V. Hostrup 490.
 Schülein, P., Provst 149, 312.
 Schwensen, Aa. Grum, Dommer 161, 169.
 Schørring, J., Pr. 149 f.
 Seem S. 332, 338, 485 f, 488. — Kirke 482.
 Seest S. 82, 90—102, 268 f.
 Sehested, Malte 443. — Sophie 441.
 Sejstrup, Hunderup S. 186 f, 197, 199, 243.
 Sidelmann, L., Provst 62, 64—70, 179.

- Sig, Torstrup S. 250 f, 315, 473 f.
- Simonsen, J., Dragon 231.
- Sjønning, Postmester 379.
- Skast S. 71, 79, 249. — Hd. 87, 133, 552, 558.
- Skallevad, Vejen S. 446.
- Skallingen 31, 35, 500—07.
- Skanderup S. 93, 99, 151, 270.
- Skeel, Alb., Lensmd. 482.
- Skibelund, Malt S. 146 f.
- Skjedsbøl, Lunde S. 152, 277.
- Skodborg Aa 22, 97.
- Skodborghus 148.
- Skonager, Næsbjerg S. 87, 115, 117, 119, 250.
- Skovby, Als 242 ff.
- Skovlyst, Brørup 328.
- Skovmand, Roar, Dr. phil. 211, 469 f.
- Skrydstrup, Gram Hd. 139, 141, 144.
- Skylvad, Jernved S. 335, 338 f.
- Slavs Hd. 86.
- Slesvig 22, 143, 230, 241 f, 250 f, 253, 262, 264, 269, 302, 351.
- Slipsholm, Avnslev S., Fyn 359.
- Smith, Sparekassedirekt. 168. — Halvor, Herredsfuld- mægtig 164. — Meta 168.
- Smørpøt, Skast S. 79.
- Snell, Forf. 381, 384.
- Sneum S. 27, 179, 251.
- Snoghæk, Sundeved 282.
- Snoghøj, Erritsø S. 134, 277, 296.
- Snorup, Tistrup 261.
- Solbjerg, Skast S. 72 f, 76 ff.
- Solbro, Sydslesvig 234, 250.
- Sottrup S., Nybøl Hd. 239, 282 f.
- Spangsberg, Jerne S. 542. — Hotel 73, 534, 573. — Møl- le 88, 560. — Sanatorium 531, 559-68. — Chr. Lycke, Prop. 63—70. — Morten 534. — Søren S. 63—70.
- Spøttrup, Sneum S. 251.
- Staarup, Føvling S. 425.
- Stampe, Jac., Pr. 464.
- Stapel ved Frederiksstad 247, 255.
- Starup S., 253, 467, 634.
- Staun, Jeppe, Maler 20.
- Stenderup, Ansager S. 262. —, Føvling S. 247, 425— 31, 508, 522, 524 f, 527.
- Stephansen, Iver 326. — M. (Buch), Pr. 444 f.
- Stockholm, N., Pr. 385.
- Stovstrup, Ullerup S., Elbo Hd. 287, 289, 291 f, 295 f.
- Strandby, Jerne S. 31, 107, 553, 558.
- Strib 286, 288, 290, 296 f.
- Strudvad, Janderup S. 334.
- Stubberup, M., Bygmester 12.
- Stürup, Prokurator 165.
- Sundbo, I. P., Redaktør 470, 551 f, 559.
- Suzanne, Assistent 555.
- Svab, Hans, Livkarl 483.
- Sværrer, Hans, Færgesjæ 535.
- Svendsen, L., Kaptajn 482.
- Sædden, Guldager S. 333, 573, 605, 607, 610.
- Sæding, N. Nebel S. 620.
- Sækbæk, Torstrup S. 131.
- Sælborg, Hostrup S. 32, 338, 421, 569.
- Søborg, Jørg., Pr. 178.
- Søffrensen, Joen, Gmd. 448.
- Søgaard, Chr., Lærer 529. — Helge 594. — Poul, Vice- inspektør 237.
- Søhuse, Aal S. 255, 257.
- Sølvsten, J., Forf. 154.
- Sønderager, Føvling S. 525.
- Sønderborg 268, 273, 280 f, 283, 341 f.
- Sønderborg 268, 273, 280 f, 283, 341 f.
- Søndergaard J. 280. — H. 513 f. — I., Gmd 314.
- Sønderhede, Hostrup S. 32.
- Sønderho, Fanø 29, 87, 272, 532, 546 f, 618. — Kirke 30.
- Sønderis Hgd., Guldager S.

63, 68, 87.
 Sønderside, Ho S. 623.
 Sønderskov Hgd., Folding S. 328, 425 f.
 Sørbymagle ved Korsør 485 f, 488, 490.
 Sørensen, Ancher, Pr. 98. — J. P., Fiskeeksp. 504. — Klara 312. — N., Faarehyrde 501—04, 632. — Stph., Pr. 444.

T

v. Talbitzer, Løjtnant 279.
 Tarp, Bryndum S. 250, 572 f, 575, 579.
 Teckeler, J., Kaper 431 f.
 Tegllhus C., Læge 466.
 Teilmann, A. C. 115—19, 314, 632. — Chr. H., Amtmand 18 f. — Thøger, Prop. 20. — Thøger, Kaptajn 88. — Thøger R., Prop. 130—34.
 Termansen, Prop. 124—26, 325 f, 331. — Jac., Gmd. 452. — Marie M. 326 ff. — N., Kromand 452.
 Terp, Bramminge S. 243.
 Terpager, Sneum S. 251.
 Terpling, Aastrup S. 176.
 Tetens, C. A., Pr. 324.
 Thammesen, B., Gmd. 619.
 Thieme, Rektor 381, 384.
 Thomsen, Ane Cath. D. 78 f. — Chr., Forp. 131, 452. — N., Snedkermester, Museumsforst. 22, 204, 425, 614. — P., Borgmester 432. — P. Lerche, Kontorchef 157, 314, 471, 633. — S., Købmd. 151.
 Thorstensen, J. Rutebilejer 280.
 Thorsen N., Borger 391 ff.
 Thorup, P. N., Rektor 322—25, 330. — C. E. 330.
 Thorvildsen, Knud, Konservator 204, 614.
 Thuesen, M. 452. — Thue J. 452.
 Thun, P., Pr. 123—29.
 Thøgersen, S., Gmd. 619.

Thøstesen, Møller 83—86.
 Tirslund, Brørup S. 165, 168.
 Tistrup S. 87, 150, 260—62, 564, 630.
 Tjæreborg S. 71 f, 243, 251 f, 309.
 Tobiassen (Kragelund), T., Forretningsfører, Forf. 71, 152 f, 183, 204, 310 f, 314, 361, 428, 470, 472, 601, 628 f, 630.
 Tobøl, Føvling S. 246, 524. — Guldager S. 421 f, 579, 630.
 Toft, P., Dyr læge 329.
 Tokkesdatter, Maren 486.
 Tolck, Angel 346.
 Torbøl, Outrup S. 464. — H. P., Læge 463—65.
 Torstrup S. 262, 314, 316.
 Tranberg, Aarre 247. — Anders, Gmd. 175. — Jørgen 175.
 Trasborg, Tjæreborg S. 252.
 Trelde Skanse, Elbo—Holmans Hd. 232, 234, 297.
 Trelleborg ved Slagelse 611, 614.
 Trindfoedtz, Maren, Troldkvinde 448.
 Troels-Smith, J., Afdelingsgeolog 593 f.
 Truelsen, T., Gmd. 620.
 Træden, Hostrup S. 421.
 Trælborg, Veerst S. 213—27.
 Trældiget 222 f.
 Tuxen, Søløjtn. 35.
 Tved, Dalby S., Kolding Hd. 329.
 Tønder 25, 98, 462.

U

Uglvig, Jerne 63.
 Ullerup, Sundeved 244, 273, 282.
 Ulvehøj, Lindknud 247.
 Ure, Lejrskov 267, 448.
 Urup, Hgd., Grindsted S. 314. — Axel, Ingeniør 482. — Th., Rentier 474.

V

Valdemar, Hertug 390, 394,

- 395, 398. — Atterdag, Konge 395. — Sejr, Konge 389. Vallekilde Højskole 570. Vallund, Ølgod S. 263. Vallø Hgd., Sjæll. 2, 18. Vamdrup S. 98 f, 167, 267, 462 f, 609.
- Varde 12, 16, 18, 20 f, 34, 61 f, 74, 81, 83 f, 86—89, 109 f, 120, 142, 151, 175, 184, 229 f, 272 f, 276, 332, 387—98, 403, 405, 412, 414, 439 ff, 470, 535, 558, 564, 569, 576 f, 623, 630 f. — Aa 31 ff, 338. — Museum 1—21, 630, 633. — Syssel 396.
- Vaupel, Otto, Oberst 232, 247, 273 ff.
- Vedel A. S., Historiograf 200, 202 f.
- Vedsted, V., S. 27, 29 f, 239, 402, 409.
- Vejen S. 147, 164, 219, 244, 324, 326 f, 330 f, 537, 627.
- Vejrs, Oksby S. 36, 87, 369.
- Vejrum S., Hjerne Hd. 374.
- Vejrup S. 243.
- Veerst S. 213 f, 219, 223 f, 226 f, 269, 444—47, 471.
- Vesby, Sydslesvig 353 f, 356.
- v. Viberg, Major 348.
- Vilhelm af Lyneborg, Hertug 389.
- Villadsen, Holger, Gmd. 74, 211, 365, 369. — P. Gmd. 365. — S., Gmd. 74, 76.
- Villebøl, Kalvslund S. 137.
- Villemoes, Redaktør 626.
- Villumsen, Gmd. 574 f.
- Vilslev S. 27 f, 30, 82, 151, 187, 196, 200, 243, 509. — Kirke 30.
- Vindfeld, Købmand 574, 569.
- Visselbjerg, Hgd., Alslev S. 119, 334, 338, 575.
- Vognsbøl, Jerne S. 204—12, 601, 603—08, 612 ff.
- Voldsgaard, P. K., Lærer 466.
- Volfkrø (Woldskro), Sydsles. 347, 349, 353.
- Vonsild S., N. Tyrstrup Hd. 98 f, 101.
- Vorbasse S. 88, 265 f.
- Voss, Olfert, Arkæolog 153, 220, 226.
- Vraa, Lejrskov 267.
- Vranderup, Seest S. 93—96, 98 f, 167, 230.
- Vranderup, Faaborg S. 252.
- Vrøgum, Aal S. 255.
- W**
- Waaben, P., Skoleinsp. 631.
- Warrer, J., Kaptajn 532.
- Wartho, Hdsfoged 133.
- Weseburg, Sydslesvig 359.
- Westergaard, Vandbygningsdirektør 533. — S. M., Biskop 312.
- Willandt, Læge 165.
- Villenroth, Løjtnant 290.
- Wittenberg, Arvid, Greve 483.
- Wittensee, Sydslesvig 349.
- Wismar 483, 487.
- Worbasse, Steffen, Kontrolør 434—37.
- Worsåe, Arkæolog 220.
- Wrangel, Helmuth 483 f, 490.
- Wulff, H., Kammerraad 84 f, 322.
- v. Wüllich, Forp. 21.
- Wøldiche, Sebastian, Prop. 119.
- Z Ø**
- Zastrow, Oberst 295.
- Ølgod S. 155 f, 234, 260, 262—65, 304, 314.
- Øllgaard, Hospitalsforv. 175. — Rektor 237, 239. — Hans, Fisker 572. — H., Lærer 156, 434, 633.
- Øllufgaard, V. Nebel S. 72, 248.
- Øllufvad, V. Nebel S. 248.
- Øse S. 114, 250 f.
- Østerby, Sydslesvig 348, 352, 355, 357.
- Østerbygaard, Vamdrup S. 154, 463.
- Østergaard, K. Høgshro, Pr. 157, 228, 315, 461, 467, 471, 474, 634.

Medlemmerne kan hos Fru Florentine Nygaard, Jernvedlund, pr. Gredstedbro faa Jernved Sogn af P. Nygaard, N. A. Jensen, Hans Duborg m. fl. 3 Kr. for 1. Del, 5 Kr. for 2. Del.

Endvidere faas nedennævnte Bøger til Favørpris:

Fra Ribe Amt 1903 — 28 er udsolgt i Boghandelen, Restoplaget sælges kun til Medlemmer og Subskribenter. Pris 5 Kr. pr. Aargang. Enkelte af disse Aargange er udsolgt. De yngre Aargange 3 Kr. pr. Stk.

Steen Böcher: Vandmøller i Ribe Amt. 6 Kr. (Bogladepris 7,50).

H. K. Kristensen: Øster Horne Herred. 9 Kr. (12). Bøgerne faas hos H. K. Kristensen, Lunde J.

Ved Henvendelse til Fællesforeningens Sekretær, Museumsinspektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg Slot, Hillerød, faas følgende:

Fortid og Nutid 1914 — 30. Bd. I — VII 4,50 pr. Bd.

» » » 1931—42. Bd. IX—XIV 6,80 pr. Bd.

» » » 1943 — XV 8,00

E. Kroman: Skriftens Historie 4,50 (6,00).

Holger Hjelholt: Skriftprøver 6,80 (8,50).

Nygaard: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier. 0,75.

Chr. Axel Jensen: Bibliografisk Vejledning for historiske Lokalsamlinger. 0,75.

Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver. 0,75.

Nationalmuseet og den lokalhistoriske Forskning. 0,75.

Hos Det danske Sprog- og Litteraturselskab, V. Boulevard 44, Kbh. V faas Danmarks Riges Breve. 8 Kr. pr. Bd. (12).

Andre historiske Amtssamfunds Aarbøger faas til nedsat Pris. Henvendelse til paagældende Amtssamfund eller H. K. Kristensen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. En dansk soldat i Trediveaarskrigen. Af Lektor Dr. phil. H. H. Fussing.
 2. Klitfaarene i Ho — Oksby Sogne. Af Brolægger P. M. Gundesen.
 3. Erindringer fra Esbjergs Barndom. Af Overlæge Th. Brinch (†).
 4. Læreren og Foregangsmanden H. M. Løbner. Af Gdr. Ludvig Elbæk Jessen (†).
 5. Dagvognen Hjerting — Esbjerg. Af Rentier Karl Riber (†).
 6. En stammebåd fra Fjil Sø. Af museumsinspektør P. Michelsen.
 7. Landsbymaleren Kokkenborg. Af T. Tobiassen Kragelund.
 8. Ildbukke. Af Snedkermester N. Thomsen.
 9. Udflyttergaardene i Hjortlund. Af Rentier T. Truelsen.
 10. Et storslaet Bjergningsarbejde paa Lønne Strand i Kristian IV's Tid. Af H. K. Kristensen.
 11. Mindeord.
 11. Litteratur om Ribe Amt. Virksomheden. Regnskabet.
-

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende Bestyrelse: Forfatteren *Salomon Frifelt*, Ølgod, Formand, Redaktør *P. Friis*, Varde, Lærer *H. K. Kristensen*, Lunde, Jyll., Kasserer og Sekretær, Biskop *C. M. Lindegaard*, Biskop, Dr. phil. *C. I. Scharling*, Lyngby, Forretningsfører *T. Tobiassen*, Esbjerg og Sognepræst *K. Høgsbro Østergaard*, Aastrup, — Redaktionsudvalget er *H. K. Kristensen* (Fmd.) Biskop *C. I. Scharling* og *T. Tobiassen*.